

..... ὁ Ἕλληνας λαός, πρὶν ἀπὸ τὸν τρωικὸν πόλεμον ἕως τὸν ἕκτο μετὰ Χριστὸν αἰῶνα κατοίκησε τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴ χερσοῖα χώρα βορειότερα, δὲν ὑπάρχει πιά σήμερα. Ἀτυχεῖς περιστάσεις κάθε εἴδους ἐπέφεραν τὴν τελειωτικὴν παρακμὴν του, τὸν περιορισμὸν του σὲ τελείως ἀσημαντὰ ὑπολείμματα καὶ τὴν ἐπιμείξιν του μὲ ξένους, ὅστε νὰ οὐθῆσαι ὀλοκληρωτικὰ ὁ ἀρχικός του χαρακτήρας καὶ νὰ ἐξαλειφθοῦν, κατὰ τὴν ἔκφραση ἐνός ἀπὸ τοὺς πρὸ ἐνθερμούς καὶ προικισμένους ἀντιπάλους μου, μέσα στὸ γενικὸ μετασχηματισμὸ, ἀκόμα καὶ τὰ τελευταῖα ἔχει τὸν ἀρχαῖον Ἕλληνικὸν δῖον.¹¹⁷ Αὕτη ἡ διδασκαλία, ποὺ ἀρχικά εἶχε τὴν ἔννοια ἐνός ιστορικοῦ πειράματος, μπαίνει ἐφεξῆς στὴ σειρά τῶν ἀδιαφιλονίκητων ιστορικῶν ἀληθειῶν. Ἐχει γίνει πραγματικότητα ποὺ χωρὶς ἐθελούσια τέφρωση δὲν μπορεῖ νὰ ἀρνηθεῖ κανεὶς. Αὐτὸ τὸ θέμα δὲν ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν πολιτικὴ, εἶναι καθυρὰ ἐπιστημονικῆς φύσεως καὶ γράφηκε μόνον γι' αὐτοὺς ποὺ ἐνδιαφέρονται σοβαρὰ γιὰ τὴν ὀρθὴ γνώσιν τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος. Ὁ στόχος δρισκεται πέρα ἀπὸ κάθε πρόθεση ἐξασκήσεως αἰωνόηποτε δογματικῶν ἐπιτροπῶν ὅτις ἐν ὀργεῖς, τὰ διατάγματα καὶ τὸ δημόσιον διάλογον τοῦ πνεύματος χρόνον ἀναφορικά μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἐξ ἑξακολουθεῖ νὰ λέγεται ἡ χώρα τῶν Γραικῶν Ἑλλὰς καὶ οἱ κάτοικοί της Ἕλληνες. Εἶναι ὀντως Ἕλληνες, ἀλλὰ νεώτερας διατιλάσεως, ἀναπτύσσον Ἕλληνικούς ἀγέρηδες καὶ ὁ ἥλιος τοῦ Περικλῆ λάμπει ἀκόμα πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια τους.

Μουσὸν εἰσαγγέλλου. Σπύρος Κολυβάς

ΦΑΛΛΜΕΡΑΪΕΡ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ

ΤΩΝ ΣΗΜΕΡΙΝΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.

I. Φ. ΦΑΛΛΜΕΡΑΪΕΡ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ
ΤΩΝ ΣΗΜΕΡΙΝΩΝ
ΕΛΛΗΝΩΝ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

Ι. Φ. ΦΑΛΛΜΕΡΑΪΕΡ

Ο Γιάκομπ Φίλιπ Φαλλμεράιερ γεννήθηκε τό 1790 στό Τυρόλο. Καταγόταν από άγροτική οικόγένεια καί, μέ τήν ύποστήριξη καθολικῶν μοναχῶν, φοίτησε στήν ἐκκλησιαστική σχολή τοῦ Μπρίξεν καί ἀργότερα στή θεολογική σχολή τοῦ Ζάλτσμπουργκ, ὅπου ἐκτός ἀπό θεολογία σπούδασε ἀνατολικές γλώσσες καί ἱστορία. Κατόπιν σπούδασε νομικά στό πανεπιστήμιο τοῦ Λάντσχουτ τῆς Βαυαρίας. Τό 1818 διορίστηκε γυμνασιακός δάσκαλος στό Ἄουγκσμπουργκ, καί τό 1826 καθηγητής στό φιλολογικό λύκειο τοῦ Λάντσχουτ. Ἐνῶ ὅμως προοριζόταν γιά βενεδικτίνος μοναχός, τελικά δέν περιβλήθηκε τό μοναχικό σχήμα: οἱ φιλελεύθερες ιδέες του τόν ἔφεραν σέ σύγκρουση μέ τίς ἐκκλησιαστικές ἀρχές.

Ἀπό τό 1831 ὡς τό 1834 ὁ Φαλλμεράιερ ἔκανε τό πρῶτο του ταξίδι στήν Ἀνατολή. Στά τέλη τοῦ 1833 βρισκόταν στήν Ἑλλάδα ὅπου συνέλεξε τό ὕλικό στό ὁποῖο βάτισε τή θεωρία του γιά τόν «Ἐξαλβανισμό» τῆς Ἀττικῆς. Τό 1835 ὀνομάστηκε ἐταῖρος τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τοῦ Μονάχου. Τό 1840 ταξίδεψε γιά δεύτερη φορά στήν Ἀνατολή καί τό 1842 παρέμεινε γιά δέκα περίπου μήνες στήν Ἀθήνα. Τό τρίτο ταξίδι του στήν Ἀνατολή, τό 1847, κράτησε μόνο ἕνα χρόνο, μέ πολύ σύντομη παραμονή στήν Ἑλλάδα.

Τό 1848 κι ἐνῶ εἶχε ἤδη ὀνομαστεῖ τακτικός καθηγητής τῆς ἱστορίας στό Πανεπιστήμιο τοῦ Μονάχου, ὁ Φαλλμεράιερ ἐκλέχτηκε βουλευτής τῆς Βαυαρίας στήν Ἐθνοσυνέλευση τῆς Φραγκφούρτης. Οἱ ἀντιμοναρχικές ὅμως θέσεις του καί ἡ ἀποτυχία τῶν Φιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων τῆς Φραγκφούρτης εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα νά χάσει τήν πανεπιστημιακή ἔδρα καί νά διωχθεῖ. Κατέφυγε στήν Ἑλβετία ἅπ' ὅπου ἐπέστρεψε στό Μόναχο μετά τή χορήγηση γενικῆς ἀμνηστίας, τό 1850. Πέρασε τήν ὑπόλοιπη ζωή του ἀσχολούμενος μέ τή δημοσιογραφία καί τή συγγραφή. Πέθανε τό 1861.

Ἔργα τοῦ Φαλλμεράιερ εἶναι Ἡ Ἱστορία τῆς Ἀυτοκρατορίας τῆς Τραπεζούντας, Ἡ Ἱστορία τῆς Χερσονήσου τοῦ Μιθράκ κατά τόν Μεσαίωνα, Ἀπομνημονεῖα ἀπό τήν Ἀνατολή, Τό Ἀλλεμάνικο στοιχείο στήν Ἑλλάδα, κ.δ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ
ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ
ΤΩΝ ΣΗΜΕΡΙΝΩΝ
ΕΛΛΗΝΩΝ

Μετάφραση-Παρουσίαση

Κωνσταντίνος Π.Ρωμανός

© Νεφέλη 1984

Εκδόσεις Νεφέλη, Μαυρομυχάλι 9,

Τηλ. 36.07.744, 36.39.962,

Αθήνα 106 79

ΝΕΦΕΛΗ 1984

J. J. Falckner

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1) ΤΟ ΣΚΑΝΔΑΛΟ ΦΑΛΛΜΕΡΑΥΕΡ

Τό όνομα Φαλλμεράνερ συνδέεται στόν ελληνικό χώρο μέ εκατόν πενήντα χρόνια άπροκάλυπτης έχθρότητας και τό βιβλίό πού κρατάει στό χέρι ό άναγνώστης, «Περί τής Καταγωγής τών Σημερινών Έλλήνων», μέ τό άνάθεμα τής έθνικής ελληνικής ιστορικής έπιστήμης. Άπό μία άποψη ή αντίδραση κατά του Φαλλμεράνερ δέν στερεΐται έπιστημονικής και πολιτικής λογικής: οΰτε ύποχρεώνεται ό στρατευμένος έπιστήμονας νά άποφεύγει όλότελα τίς αξιολογικές κρίσεις, όπως τό ήθελε ό Max Weber, οΰτε μπορούμε νά περμεύουμε από τόν πολίτη ενός κράτους-έθνος στωική άπάθεια σέ θέματα πού άφορούν στην έθνική συνείδηση. Μέ τή διδαχή πού δημοσίευσε ήδη τό 1830 στόν πρόλογο τής «Ίστορίας τής Χερσονήσου του Μωρέα κατά τόν Μεσαίωνα», ότι «Τό γένος τών Έλλήνων έχει εξαφανισθεί από τήν Εϋρώπη, γιατί στίς φλέβες του Χριστιανικού πληθυσμού τής Ελλάδας δέ ρέει οΰτε μία σταγόνα γνήσιου και καθαρού αίματος Έλλήνων», ό Φαλλμεράνερ είχε άμφισβητήσει έσκεμμένα και όλοκληρωτικά όλους τούς κανόνες πού ίσχυαν για τό Νέο Έλληνισμό και είχε ό ίδιος α priori τοποθετηθεί σέ θέση έχθρου του νεοϊδρυθέντος ελληνικού κράτους και τών ιδεολογικών του προϋποθέσεων. Άπό αύτήν τήν άποψη ή βίαια αντίδραση εναντίον του είχε και έχει τόν χαρακτήρα ενός εκ τών προτέρων προσδιορισμένων διο-

λογικού ανακλαστικού: ο Φαλλμεράνερ τήν είχε προβλέψει στον πρόλογο του παρόντος βιβλίου («Φυσικά μία τέτοια ξρουνά είναι μοιραίο να διεγείρει οδυνηρά συναισθήματα...») και με τό σθένος που τον διέκρινε –αρετή ωφελιμότητας όταν κοσμεῖ τους φίλους μας– διάλεξε να γίνει διά ζωής ο πιο αδιάλλακτος ἐχθρός μας.

Τό γεγονός ότι επί εκατόν πενήντα χρόνια τό ἔργο του Φαλλμεράνερ παρ' όλες τίς θυελλώδεις συζητήσεις που ἔγιναν γύρω ἀπ' αυτό ἔμεινε ἀμετάφραστο στά Ἑλληνικά ὥστε να εἶναι –πρέπει ἐδῶ να ληφθεῖ ὑπ' ὄψη καί ἡ σπανιότητα τῶν γερμανικῶν ἀντιτύπων, που εἶναι σὺν τοῖς ἄλλοις τυπωμένα στή δυσανάγνωστη «γοτθική» γραφή– ἀπρόσιτο στον Ἑλληνα ἀναγνώστη, δείχνει ἴσως ὅτι μέχρι σήμερα ἡ ἐθνική μας εὐαισθησία δέν ἔχει ἐξέλθει ἀπό τό στάδιο τῆς ἐνοσικτώδους ἀπεχθείας ἐναντίον του καί ἴσως του φόβου. Ὁ μεταφραστής τῆς «Προέλευσης τῶν Ἑλλήνων» ἔχει ὁμως τήν ἀντίληψη ὅτι ἡ ἀντιπαράθεση μέ τούς ἐχθρούς εἶναι λιγότερο ἐπικίνδυνη ἀπό τόν ἀβασάνιστο συγχρωτισμό μέ τούς φίλους. Γιατί στήν πρώτη περίπτωση ἀπαιτεῖται στάση ἐγρήγορης που εἶναι συντελεστική τῆς προόδου, ἐνῶ στή δεύτερη ἀρκοῦμεθα στήν ἀδράνεια καί ἐπανάπαυση στά κεκτημένα που τήν ὑποθάλλει ἡ κολακεία. Ἡ περίπτωση που ἐξετάζουμε περιέχει, ὡς ἓνα σημεῖο, ἐπιβεβαίωση αὐτῆς τῆς ἀλήθειας. Ἐτοι, διαπιστώνει ὁ Hans Eideneier, ὁ Φαλλμεράνερ, μέ τή θεωρία του ἔγινε «ἀπό μία ἄποψη ὁ καταλύτης κοινῶν σκέψεων Ἑλλήνων καί Φιλελλήνων γιά τό ποιές εἶναι οἱ ἀληθινές ἑλληνικές ἀξίες... καί ἔμμεσα ὁ πατέρας μιᾶς ἐθνικῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης, που ἀποφάσισε ὅτι καταπολεμώντας τον εἶχε χρέος καί να ἀναζητήσει τίς ρίζες τῆς στήν αὐτόχθονη ἱστορία καί γλώσσα... Ὁ Jacob Philipp Fallmerayer... μέ τούς ἰσχυρισμούς του γιά τό αἷμα που ρέει ἢ δέ ρέει στίς φλέβες τῶν Ἑλλήνων

συνετέλεσε στήν αὐτοσυνειδησία τῶν Ἑλλήνων καί του νέου τους κράτους πολύ περισσότερο ἀπό δλόκληρη τῆ φιλελληνική κίνηση τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης».¹

Παρακινδυνευμένη ἄποψη; Ὅχι, ἂν δεχθούμε ὅτι ἡ αὐτοσυνειδησία τῶν Ἑλλήνων ἔχει ἀκόμα μπροστά τῆς καί ἄλλα στάδια ἐξέλιξης· ὅτι δηλαδή τό στάδιο ἐκεῖνο στό ὁποῖο ἀναφέρεται τό προηγούμενο ἀπόσπασμα μπορεῖ καί πρέπει να ξεπεραστεῖ. Ὑπάρχουν πολλές ἐνδείξεις ὅτι ἡ ἑλληνική ἀντίδραση κατά του Φαλλμεράνερ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς αὐτοπεριορίστηκε στό ἰδεολογικό ἐπίπεδο τῆς ἐπίθεσης ἐκεῖνου· ὅτι ἀντιμετωπίσαμε τόν Ἀνθελληνισμό του χρίζοντας νέους προμαχῶνες στό κάστρο του Φιλελληνισμού ὅτι δράση καί ἀντίδραση ἦταν οἱ δύο ὄψεις ἐνός καί του αὐτοῦ ξενόφερτου προσδιορισμοῦ τῆς Ἑλληνικότητας, που χαρακτηρίζεται ἀπό μονομερῆ προσοχή στους ἀρχαίους Ἑλληνες καί ἀνικανότητα να πλησιάσει δημιουργικά τήν ἑλληνική πραγματικότητα, τό ἑλληνικό πνεῦμα καί πολιτισμό ὄλων τῶν ἐποχῶν».² Ἄν κάπου ἐκεῖ θρῖσκεται ἡ ἀλήθεια, ὁ Φαλλμεράνερ θά ἀξιολογηθεῖ κάποτε ὄχι ὡς ἐχθρός γενικά του Ἑλληνισμοῦ, ἀλλά μίας συγκεκριμένης ἱστορικῆς μορφῆς ἰδανιστικοῦ Φιλελληνισμοῦ· καί ἡ χρησιμότητά του γιά τούς Ἑλληνες θά φανεῖ ὄμοια μέ ἐκεῖνη του παθογόνου μικροβίου, που ἐοικεμένα εἰσάγεται στον ὄργανισμό γιά να τόν ἀπαλλάξει ἀπό τά ὄμοιά του.

1. Hans Eideneier «Ἑλληνες καί Φιλέλληνες», σὺν τόμο «Ἑλληνες καί Γερμανία» Württembergisches Landesmuseum Stuttgart, Hessisches Landesmuseum Darmstadt 1982, σελ. 72. Γιά τήν ἄποψη ὅτι ὁ Φαλλμεράνερ εἶναι ὁ πατέρας τῆς ἑλληνικῆς Ἐθνογραφίας, βλέπε καί τό σχετικό ἄρθρο τῆς Μεγ. Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας.

2. Ibid., σελ. 74.

2) Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ ΦΑΛΛΜΕΡΑΥΕΡ

Ἡ πολιτική σκοπιὰ ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ Φαλλμεράνερ ἐξετάζει τὰ προβλήματα ἐθνογένεσης τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων δὲν ἀποτελεῖ μυστικό καὶ δὲν εἶναι ἀντικείμενο εἰκασιῶν τοῦ ἀναγνώστη· ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὴς δηλώνει ἀπροκάλυπτα στὰ ἔργα του ποιὸ πολιτικὸ στόχο θέλουν νὰ ὑπηρετοῦν οἱ ἐπιστημονικὲς του ἔρευνες: τὴν ἀναχαίτιση τοῦ σλαβορωσικοῦ ἐπεκτατισμοῦ καὶ τὴ διατήρηση τοῦ μεταναπολεόντιου *status quo* στὴν Εὐρώπη. «Εἶναι οὕτως ἢ ἄλλως γνωστό στους πάντες», λέει σχετικὰ ὁ Φαλλμεράνερ, «ὅτι τὰ μεγάλα συμφέροντα τῆς παρούσας τάξης πραγμάτων δὲν εἶναι ἄλλα ἀπὸ τὴν ἀναχαίτιση καὶ χαλιναγώγηση τῆς μοσκοβίτικης ὑπεροχῆς».³ Γιὰ τὴν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ στόχου ὁ Φαλλμεράνερ θεωροῦσε ἀναγκαῖα τὴν κατοχύρωση τοῦ κράτους τοῦ Σουλτάνου, πού ἀποτελοῦσε φυσικὴ λεία τοῦ Τσάρου τῆς Μόσχας. «Ἡ παγίωση τῆς σημερινῆς τάξης πραγμάτων στὸ Τουρκικὸ κράτος εἶναι ζωτικὸ πρόβλημα τῆς Εὐρώπης».⁴

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἡ πολιτικὴ ἀνάλυση τοῦ Βαβαροῦ ἱστορικοῦ ἀκολουθοῦσε τὴ γραμμὴ τῶν μεγάλων ἐκφραστῶν τῆς *Realpolitik* τῆς ἐποχῆς του, τοῦ Metternich τῆς Αὐστρίας καὶ τοῦ Castlereagh, ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας.⁵ Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάσταση σήμαινε ἀποδυναμώση τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους· ὁ Φαλλμεράνερ ἐν-

3. «Anatolische Reisebilder» στὸν τόμο «Neue Fragmente aus dem Orient». «Ges. Werke I, Leipzig 1861, Verlag von Wilhelm Engelmann, σελ. 268.

4. Ibid, σελ. 270.

5. Γιὰ μιὰ διεξοδικὴ ἀνάλυση τοῦ ρόλου τοῦ Metternich καὶ Castlereagh δὲς τὸ ἔργο τοῦ Henry Kissinger «Great Power-Diplomacy-Metternich and Castlereagh».

τούτοις τὴν δέχτηκε⁶ ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι τὸ νεοὶδρουθέν ἑλληνικὸ κράτος θὰ παρέμενε ὑπὸ τὴν ἐπιρροή τῆς Εὐρώπης –ἰδιαίτερα τῆς Βαβαρίας– καὶ δὲν θὰ γινόταν ὄργανο τοῦ ρωσικοῦ ἐπεκτατισμοῦ ἰκανὸ νὰ ἀπειλήσει, στὰ πλαίσια μιᾶς σλαβοελληνικῆς συμμαχίας, τὴν ὑπαρξη τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.⁷ Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὁ Φαλλμεράνερ δὲν ἔτρεφε καμία ἐμπιστοσύνη στὴ φιλελληνικὴ θεωρία, ὅτι ἔνα ἰσχυρὸ ἑλληνικὸ βασίλειο μὲ κέντρο τὴν Κωνσταντινούπολη θὰ μπορούσε νὰ παίξει τὸ ρόλο τοῦ ἐξισοροποιητῆ Δύσης καὶ Ἀνατολῆς, ἐμποδίζοντας τὴ σλαβικὴ ἐπέκταση πρὸς δυσμὰς: «Ἄν ἡ καμμένη, φτωχὴ Ἑλλάδα ἔμεινε μὲ τὴν ἐντύπωση ὅτι... θὰ μπορούσε καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ πάρει ἀμέσως τὴ θέση ἐνός ἐκτοπισμένου Πατισάχ στὸ Βόσπορο» λέει ὁ Φαλλμεράνερ, «καὶ ὅτι χάρις στὴν ἰδιοφυΐα τῆς καὶ δύναμη θὰ μπορούσε νὰ κρατήσει Ἀνατολὴ καὶ Δύση σὲ ἰσορροπία, τὸ ὀφείλουμε σὲ κείνους πού ἐμφύτευσαν στὸ ταπεινὸ, διασπασμένο, ἀδύνατο χριστιανικὸ λαὸ τῆς Ρούμελης καὶ τοῦ Μωρέα τὴ φαντασίωση ὅτι ἀποτελεῖ Μεγάλὴ Δύναμη».⁸ Παρακάτω πάλι λέει: «Τὸ βασικότερο μειονέκτημα τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἡ πολιτικὴ τους ἀνεπάρκεια, ἀδύ-

6. «Ἡ Ἑλλάδα συνδέθηκε μὲ τὴν Εὐρώπη διὰ τῆς ἀκατάλυτης κόλλας τῶν δακρύων, τοῦ αἵματος, τοῦ χρυσοῦ καὶ τῆς συμπάθειας» εἶπε ὁ Φαλλμεράνερ, «γι' αὐτὸ θὰ ὑφίσταται καὶ θὰ ζεῖ». *Anatolische Reisebilder*, σελ. 271.

7. Michael W. Weithmann, «Die Slavische Bevölkerung auf der griechischen Halbinsel. Ein Beitrag zur Historischen Ethnographie Südosteuropas», Dr. Rudolph Trofenik, München 1978, δοσμένο σὲ κριτικὴ περίληψη τοῦ Σπύρου Βρυώνη στὸ «Balkan Studies» of the Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, Τόμος 22, 1981, σελ. 406: «... the fact that the removal of the Ottomans would inaugurate a Graeco-Slavic empire arrayed with the Byzantine institutions of Caesaropapism-autocracy... which would attain the hegemony over the Latin West».

8. «Anatolische Reisebilder», σελ. 267.

ναμία και άνικανότητα – πράγματα πού ή 'Αγγλία τά διέγινωσε καλύτερα από κάθε άλλον– νά δημιουργήσουν αυτόδύναμα ένα μόνιμο φράγμα κατά τής καλπάζουσας φιλοδοξίας τών σλαβικῶν λαῶν πού ἀπειλοῦν τήν Δύση». ⁹

'Αποτελεῖ εἰρωνία τό ὅτι ἕνας ἄνδρας πού χαρακτηρίζοταν στήν πολιτική του σκέψη ἀπό ἀπροκάλυπτη σλαβοφοβία, ἐφθασε νά ἀποκηρυχτεῖ στήν Ἑλλάδα ὡς σλαβόφιλος, πανσλαβιστής καί πρόκτορας τοῦ τσάρου. ¹⁰ 'Ο Φαλλμεράνερ δέν ξέχασε ποτέ οὔτε τήν ἀρχαία ἐριδα τών προγόνων του μέ τούς Σλάβους τής ἀνατολῆς, οὔτε τόν κίνδυνο μίας μελλοντικῆς σλαβικῆς ἐκδίκησης κατά τής Γερμανίας, φόβο πού ξιέλλε στίς μέρες μας νά θρεῖ τή δικαίωσή του. ¹¹ Φυσικά ὁ λόγος πού ὁ Φαλλμεράνερ χαρακτηρίστηκε λανθασμένα ὡς σλαβόφιλος εἶναι ἡ θεωρία τής ὁποίας τό βιβλίον αὐτό εἶναι ἡ ἐπιτομή, περί τής ἀποφασιστικῆς σλαβικῆς ἐπίδρασης στά πεπωμένα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. 'Ο Weithmann φαίνεται νά πιστεύει ὅτι ὁ Φαλλμεράνερ χρησιμοποίησε τά σχετικά του ἐπιστημονι-

9. Ibid, σελ. 269.

10. Weithmann (Βρυώνης), σελ. 407.

11. «...οἱ Γερμανοί δέν ξέχασαν», γράφει, «ὅτι οἱ προπάτορές τους... ὄχι μόνο δάμασαν μέ τή δύναμη τών ὄπλων τούς Σλάβους πού ἐπέδρασαν δυτικά τῶν (ποταμῶν) Οὐδερ καί Εἰβε, ἀλλά ἐν πολλοῖς τοῖς ἐξανάγκασαν νά δεχθοῦν τά ἦθη, τόν τρόπο ζωῆς καί τήν γλώσσα τῶν νικητῶν. Ὑπάρχει ὁμως καί ἡ πολιτική ἐκδίκηση καί πολλοί τρόποι νά τιμωρηθεῖ κανεῖς γιά παλαιές ἀδικίες πού διέπραξε. Ἄν λοιπόν, ὅπως πολλοί πιστεύουν, οἱ Λατίνοι, οἱ Γερμανοί καί οἱ Σλάβοι εἶναι τά τρία κύρια στοιχεία τής χριστιανικῆς κοσμικῆς ἐξέλιξης (τῆς ἱστορίας), τῶν ὁποίων ἡ διαδοχική ἐπικράτηση ὑπαγορεύεται ἀπό μία αἰώνια τάξη πραγμάτων, τότε ἡ Εὐρώπη ἔχει ἤδη αὐτοδικασθεῖ καί πρέπει νά βρεῖ τρόπους καί μέσα νά ἀντιμετωπίσει τά μελλόμενα μέ ἀξιοπρέπεια». («Türkei» στή συλλογή *Politische und Kulturhistorische Aufsätze*, Gesammelte Werke Band II, Leipzig 1861, σελ. 7). Ἄλλοῦ πάλι λέει ὁ Φαλλμεράνερ: «τό ἄμεσο μέλλον ἀνήκει στοῦς Σλάβους». (Ibid, σελ. 1).

κά συμπεράσματα ὡς προειδοποίηση πρὸς τοῦς «ὄνειροπαρέμους» Εὐρωπαίους Φιλέλληνες γιά τοῦς κινδύνους πού θά ἐγκυμονοῦσε μία πολιτική συμμαχία μεταξύ Ἑλλήνων καί Ρώσων, λαῶν πού συνδέονταν στενά μέ τήν ὀρθόδοξη πίστη καί τήν –ὑποτιθέμενη– κοινή σλαβική τους καταγωγή. ¹² Ἄν καί γενικά ἡ ἐκτίμηση τοῦ Weithmann εἶναι ὀρθή, ὁμως τό τελευταῖο σημεῖο τῆς ἀπαιτεῖ προσεκτική ἐξέταση. 'Ο Φαλλμεράνερ εἶχε ὑποστηρίξει, ὅτι οἱ Σλάβοι πού ὑπέταξαν καί τελικά ἐξάλειψαν τοῦς ἀρχαίους Ἕλληνες ἀπό τόν ἔκτο ὡς τόν ἕνατο αἰῶνα, ὑποτάχτηκαν καί ἀφανίστηκαν μέ τή σειρά τους ἀπό τοῦς Βυζαντινοῦς, στά πλαίσια τῆς ἀνακατάληψης τῆς Ἑλλάδας ἀπό τοῦς τελευταίους· ἐπίσης ὅτι ὁ πληθυσμός τῆς Ἑλλάδας στίς ἀρχές τοῦ δέκατου ἕνατου αἰῶνα ἀποτελεῖτο πλέον κατά πλειοψηφίαν ἀπό Ἄλθανούς. Ἄρα δέν θά εἶχαν λόγο οἱ Ἕλληνες, σύμφωνα μέ τή θεωρία τοῦ Φαλλμεράνερ, νά ἐπικαλεστοῦν τό ὁμοαἷματον τῆς ἑλληνικῆς καί ρωσικῆς ἐθνότητος. Αὐτό εἶναι ἕνα λεπτό σημεῖο, πού συνήθως διαφεύγει τήν προσοχή ὄσων ἔλκονται ἀπό τήν ἀνακριθῆ ἀλλά διαδεδομένη ἀντίληψη, ὅτι ὁ Φαλλμεράνερ γενικά ἰσχυρίστηκε πῶς οἱ σημερινοί Ἕλληνες εἶναι Σλάβοι.

Ποῖος κίνδυνος γιά τό status quo τῆς Εὐρώπης μπορούσε, λοιπόν, νά θεωρεῖ ὁ Φαλλμεράνερ ὅτι ἀπέρρεε ἀπό μία τραγωδία τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας πού εἶχε κατά τίς ἴδιες του τίς διαπιστώσεις, λήξει ὀριστικά πρὶν ἀπό μία ὀλόκληρη χιλιετηρίδα; Μία κάπως τολμηρή ἀπάντηση σ' αὐτό τό ἐρώτημα, δίνει ἴσως ἕνα ἄλλο χωρίο, ὅπου ὁ Φαλλμεράνερ μέ τή σαρκαστική καυστικότητα πού τόν διακρίνει ἀναφέρεται στίς ἔρυνες ἐπί τῶν ἰχνῶν τῆς Φραγκοκρατίας στήν Ἑλλάδα πού ἔκανε ὁ

12. Weithmann, κατά τήν κριτική ἀπόδοση τοῦ Βρυώνη, σελ. 406.

Γάλλος ιστορικός J.A.C. Buchon. Οί Γάλλοι, λέει εκεί ὁ Φαλλμεράνερ, δέν ἔδωσαν προσοχή στίς ἔρευνες τοῦ Buchon γιατί ἐνδιαφέρονται περισσότερο γιά τά σύνορα τοῦ Ρήνου, γιά μετοχές σιδηροδρόμων καί γιά τό πολιτικό γόητρο τῆς στιγμῆς, παρὰ γιά τίς παλιές κατακτήσεις, στήν Ἑλλάδα καί τόν Μωρέα, τῶν χοντροκομμένων ἀλλά γενναίων τους βαρῶνων τοῦ μεσαιῶνα. «Οἱ Ρῶσοι ἀντίθετα», λέει ὁ Φαλλμεράνερ, «θά χειρίζονταν τέτοια θέματα ἐξυπνότερα ἀπό τοὺς ἀνταγωνιστές τους καί δέν θά φειδωλεύοντο τοῦ χρυσοῦ προκειμένου νά ἀνταμείψουν μία λεπτομερειακή ἔρευνα γιά τό πῶς, π.χ., στά βασίλεια Hallitsch καί Wladimir (Cealizien καί Lodomerien) ἀνήκουν κληρονομικά στοὺς ἡγεμόνες τοῦ οἴκου τοῦ Rurik τοῦ Κιέθου. Στούς δραστήριους ἀνθρώπους φέρουν ἀκόμα καί οἱ θεωρητικές γνώσεις κέρδος. Διότι σ' ἕναν τόπο ὅπου κανεῖς εἶχε κάποτε βρεθεῖ καί τόν ὅποιο ἐνέμετο μπορεῖ σχεδόν δικαιωματικά νά ἐπιστρέψει καί νά τόν κάνει πάλι δικό του».¹³

Ἰδού λοιπόν μία σαφῆς προειδοποίηση τοῦ Φαλλμεράνερ, ἀναφορικά μέ τήν ικανότητα τῆς Ρωσικῆς πολιτικῆς νά ἐκμεταλλεῖται ὅσα ἱστορικά δεδομένα τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου¹⁴ φέρνει στό φῶς ἡ ἐπιστημονική ἔρευνα. Ὁ Φαλλμεράνερ ἀποσιωπᾷ ὅμως ἕνα, ἀπό ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως δευτερεύον, ἀπό πολιτικῆς ὅμως σημαντικό, στοιχείο: ὅτι αὐτός ὁ ἴδιος ἔδωσε, μέ τή θεωρία του γιά τό ὑποτιθέμενο σλαβικό παρελθόν τῶν Ἑλλήνων, στό

13. «J.A.C. Buchon: Recherches et matériaux pour servir à une Histoire de la Domination française au XIII^{em}, XIV^{em} et XV^{em} siècles dans les provinces de membrées de l' Empire Grec à la suite de la Quatrième Graside» Gesammelte Werke von J.P. Fallmerayer, Band III, σελ. 170-71.

14. «Ἑλληνικός χώρος» ἐδῶ, σημαίνει τήν ἐκταση πού περιλάμβανε τό βασίλειο τοῦ Ὁθωνα καί ὄχι τήν Β. Ἑλλάδα.

«ολαβικό ἐπεκτατισμό» πού τόσο φοβόταν, ἕνα ἰδεολογικό ὄπλο πού κατά τήν ἐκτίμησή του οἱ Ρῶσοι θά μπορούσαν νά ἐκμεταλλεῖτον. Ἔτσι συγκρούονται στόν Φαλλμεράνερ οἱ θεωρήσεις τοῦ ἀντικειμενικοῦ ἐπιστήμονα καί τοῦ Πολιτικοῦ καί ἡ ἀντίφαση αὐτή πιθανότατα ἐπαιξε κάποιο ρόλο στήν κακοδαμονία του πού προερχόταν σύν τοῖς ἄλλοις ἀπό μία πολύ περιέργη, ἐπίμονη ἄρνηση τοῦ Βασιλικῆς Κράτους νά ἐκπληρώσει τό ὄνειρο τῆς ζωῆς του ἀνταμείβοντας τό ἔργο του μέ μία μόνιμη Πανεπιστημιακή ἔδρα.

Γιά τοὺς συντηρητικούς κύκλους μιᾶς Εὐρώπης ὅπου ἡ ἠττημένη ἐπαναστατική Γαλλία δέν εἶχε δική της φωνή στήν «Ἱερά Συμμαχία», ἡ ἑλληνική ἐπανάσταση ἦταν τό σκάνδαλο πού δημιούργησε μία νέα πραγματικότητα, ἕνα ἑλληνικό κράτος πάνω σέ ἐδάφη τοῦ Σουλτάνου.

Ἡ αὐστριακή καί θαναρική ἐξωτερική πολιτική θά προσδιοριζόταν ἐφεξῆς ἀπό τή διπλή ἀναγκαιότητα νά ἐμποδιστεῖ κάθε τυχόν ἰακωβίνικη ἐκτροπή τοῦ κράτους τῶν Ἑλλήνων ἀφ' ἑνός, καί νά τεθεῖ φραγμός σέ ὅποιεσδήποτε ρωσικές βλέψεις μπορούσαν νά συνδέονται μέ Βυζαντινές παλινρθώσεις σέ βάρος τῆς Τουρκίας ἀφ' ἑτέρου. Τό πρῶτο θέμα λύθηκε ὡς γνωστόν μέ τήν ἐπιβολή τῆς Ὁθωνικῆς μοναρχίας στήν Ἑλλάδα, λύση πού, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν κολακευτική ἀφιέρωση στόν Ὁθωνα στόν πρόλογο καί ἐπίλογο τοῦ παρόντος βιβλίου, ὁ Φαλλμεράνερ ἐπικροτοῦσε ἀπολύτως. Ἡ ἐπίλυση τοῦ δευτέρου θέματος παρουσίαζε ἰδιαίτερες δυσκολίες διότι, ἐν ὄψει τῶν ἀντιθέτων συμφερόντων Ρωσίας-Αὐστροουγγαρίας, προϋπέθετε σκληρῆ μάχη στό διπλωματικό παρασκήνιο τῆς συμμαχίας. Στή μάχη αὐτή φάνηκε καθαρά ἡ πολιτική χρησιμότητα τῆς Φιλελληνικῆς κίνησης γιά τήν ἀντιρωσική παράταξη καί τό ἀσύμφορο τῆς θεωρίας τοῦ Φαλλμεράνερ. Ὁ Φιλελληνισμός μέ τήν

αναγωγή των Νέων Ἑλλήνων στους Ἀρχαίους καί τήν πλήρη παρακάμψη τοῦ βυζαντινοῦ μεσαίωνα ἔδινε στή Δύση τή δυνατότητα διαχωρισμοῦ τῶν Ἑλλήνων ἀπό τοὺς ὑπόλοιπους βαλκανικούς λαούς¹⁵ καί στήν ἀξίωσή της γιά κηδεμόνευση τῆς Ἑλλάδας, μία ἱστορική κατοχύρωση. Ἀντίθετα ἡ θεωρία τοῦ Φαλλμεράνερ, μέ τήν ἐμμονή της σέ μία ὑποτιθέμενη σλαβική περίοδο τοῦ μεσαίωνα τῆς Ἑλλάδας, ἔδινε ἰδεολογικά ἐρείσματα στή Ρωσική πολιτική καί ἦταν, ἔξω ἀπό τοὺς ἐπιστημονικούς κύκλους, ἀνεπιθύμητη. Μάταιες ἐπομένως οἱ προτροπές τοῦ Φαλλμεράνερ πρὸς τίς κυβερνήσεις τῶν δυτικῶν χωρῶν νά ἀποκηρύξουν τίς φιλελληνικές ἀνταπάτες περὶ Ἑλλάδας, μάταιη ἡ ὀρθολογιστική ἐνάργεια καί ἡ ἀποδεικτική του τέχνη πού τόσο ἐντυπωσίαζαν τοὺς κύκλους τῶν Σοφῶν! Ὁ ἰδανιστικός Φιλελληνισμός τῶν γυμνασιακῶν ἀποφοίτων τῆς Γερμανίας πού εἶχε χάσει στή Ρούμελη καί τόν Μοριά τά χρόνια τοῦ ἀγῶνα, ὅπως τά κουμπιά τῶν στολῶν τους, τῆ γυαλάδα του, ἔμελλε νά διατηρηθεῖ στή ζωὴ ἀπὸ τοὺς ὑπεύθυνους τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Βαυαρίας, ὅπωςδῆποτε ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ τὴν ἰακωβίνικη κονκάρδα, γιά νά ὑπηρετήσῃ ὑψιστες πολιτικές σκοπιμότητες.

3) Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΕΚΣΛΑΒΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Ἡ παρουσία τῶν Σλάβων στήν Ἑλλάδα κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἔκτου αἰῶνα ἐπιβεβαιώθηκε στίς μέρες μας ἀπὸ ἀνα-

15. Eideneier, σελ. 71-2 καί σελ. 66: «Μέ τήν καταστροφάντησ τοῦ βυζαντινοῦ παρόντος πρὸς ὄφελος καί σὸ ὄνομα μᾶς ἀρχαιότερης φάσεσ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἶχε ἡ Δύση τὴ δυνατότητα νά συμμετέχει στόν κλασικό πολιτισμό χωρὶς νά εἶναι ἀναγκασμένη νά ὑπολογίσει πολιτικές συνέπειες σὸ δικό της χώρα.»

σκαφές, οἱ σπουδαιότερες τῶν ὁποίων ἦταν τοῦ Σωτηρίου τὸ 1924-28 στή Νέα Ἀγχίαλο, ὅπου βρέθηκαν τάφοι μέ πόρτες σλαβικῶν ζωνῶν, τῶν Davidson-Weinberg τὸ 1938 στήν ἀρχαία Κόρινθο ὅπου βρέθηκε τάφος Σλάβου στρατιώτη μέ βάζο τοῦ τύπου τῆς Πράγας (τόν προσδιόρισε τυπολογικά ὁ Γιαλούρης τὸ 1978) καί τοῦ Γιαλούρη τὸ 1959 στήν Ὀλυμπία ὅπου βρέθηκε σλαβικό νεκροταφεῖο, πάλι μέ κεραμικά τοῦ τύπου τῆς Πράγας. Ἐκτός αὐτῶν ἀνακαλύφθηκαν τὸ 1975 σὸ Ἄργος σλαβικά κεραμικά πού προέρχονταν ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 580. Κατὰ τὸ γενικό συμπέρασμα τοῦ Weithmann τὰ ἀρχαιολογικά εὐρήματα δέν ἀντιτίθενται πρὸς τὴ μαρτυρία τῶν γραπτῶν ἱστορικῶν πηγῶν πού διαθέτουμε¹⁶ ἀπὸ τίς ὁποῖες ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ Σλάβοι, σέ πολεμικὴ σμμαχία μέ τοὺς Ἀβάρους, ἔκαναν σειρὰ στρατιωτικῶν ἐπιθέσεων στόν Ἑλληνικό χῶρο κατὰ τὴν περίοδο 580-626, πού εἶχαν σάν ἀποτέλεσμα τὴν ἐγκατάσταση Σλάβων, ὄχι ὅμως καί Ἀβάρων, σέ διάφορες περιοχές τῆς Ἑλλάδας καί ἰδιαίτερα στήν Πελοπόννησο.¹⁷ Οἱ τοπωνυμικές ἐνδείξεις γιά τὴν ἐγκατάσταση Σλάβων ἀπὸ τόν ἔκτο ὡς τόν ἕνατο αἰῶνα εἶναι ἰδιαίτερα πολυάριθμες, ὅπως ἐκτός τοῦ Φαλλμεράνερ διαπίστωσαν τὸ 1868 ὁ Hilferding, τὸ 1869 ὁ Miklosich, τὸ 1894 ὁ Meyer, τὸ 1941 ὁ M. Vasmer, τὸ 1981 ὁ Μαλιγγούδης καί ἄλλοι.

Πιστεύεται ὅμως ὅτι ἕνας ἀριθμὸς τοπωνυμιῶν –καί ἄλλων λέξεων– τίς ὁποῖες ὁ Φαλλμεράνερ ἐξέλαβε ὡς σλαβικές, ἔχουν στήν πραγματικότητα μὴ σλαβικές ρίζες καί ὅτι τὰ λάθη μποροῦν ἐν μέρει νά ἀποδοθοῦν στήν ἐξάρτηση τοῦ Φαλλμεράνερ ἀπὸ ἀνατολικοσλαβικά ἀντί, ὅπως θά ἦταν ὀρθότερο, τὰ νοτιοσλαβικά ἰδιώματα.¹⁸

16. Weithmann (Σπύρος Βρυώνης) σελ. 429-430.

17. Weithmann (Σπύρος Βρυώνης) σελ. 415-420.

18. Ibid, σελ. 424-25.

Πολλά όμως ολαδικά τοπωνύμια έφεραν στην Ελλάδα, σέ διάφορες εποχές μετά τόν δέκατο αιώνα ως και τούς χρόνους της Τουρκοκρατίας, Άλβανοί, Βλάχοι, ακόμα και Έλληνες.¹⁹ Δυστυχώς ή τοπωνυμική και μικροτοπωνυμική έρευνα δέν είναι επαρκώς ανεπτυγμένη στην Ελλάδα ώστε νά είναι δυνατή ή εξαγωγή ποσοτικών συμπερασμάτων γιά τήν αναλογία ελληνικών-ολαδικών τοπωνυμιών κατά περιοχές και ιστορικές περιόδους²⁰, πράγμα πού θά επέτρεπε μία εξέλιξη εκείνης της έπιστήμης πού χειρίσθηκε, ως πρός τήν Ελλάδα, ό Φαλλμεράνερ, της Ιστορικής Δημογραφίας. Ένα περαιτέρω εμπόδιο γιά τέτοιες έρευνες αποτελεί ό εξελληνισμός τών παλαιότερων ξενόφερτων τοπωνυμιών στην Ελλάδα πού επιτελέσθηκε κατόπιν συγκεντρωτικών προσπαθειών του Έλληνικού Κράτους, ένα φαινόμενο πού θρίσκεται σέ αντίστοιχία μέ παράλληλες έθνικές προσπάθειες στη Βουλγαρία και τήν Τουρκία.²¹ Έτσι μόνο οί ίδιοι οί κάτοικοι τών διαφόρων περιοχών, πόλεων και χωριών, γνωρίζουν, συνήθως, σήμερα ότι π.χ. ή ιδιαίτερα τους πατρίδα

19. Weithmann, σελ. 424. Έπίσης ό Άριστειδής Κόλλιας στό έργο του «Άρβανίτες και ή Καταγωγή τών Έλλήνων» Άθήνα 1983, σελ. 191, τονίζει τό γεγονός ότι πολλά ολαδικά τοπωνύμια και ιδίως λέξεις πού αναφέρονται σέ τόπους και κτηνοτροφία ήλθαν στην Ελλάδα μέ τούς Άρβανίτες τόν 14ο αιώνα και προηγουμένως. Οί ολαδικές αυτές λέξεις ύπήρχαν στό γλωσσικό ίδίωμα τών Άρβανιτών λόγω τών επαφών πού οί τελευταίοι είχαν μέ Σλάβους στην πατρίδα τους Ίλλυρία.

20. Weithmann (Βρυώνης) σελ. 426: Μία τέτοια προσπάθεια έκανε παρά ταύτα, γιά διάφορες περιοχές της Ελλάδας ό Μ. Vasmer, στό θεματικό έργο του «Die Slaven in Cnechenland», Berlin, 1941.

21. Weithmann, (Βρυώνης), σελ. 425. Ό Βρυώνης αναφέρεται στίς σχετικές έργασίες του Ν. Πολίτη ως προέδρου μίας έπίσημης έπιτροπής πού είχε τήν αποστολή νά μελετήσει τίς τοπωνυμίες της επικράτειας και νά προτείνει αλλαγές τους. Ίδέ σχετικά τά πρακτικά αυτής της έπιτροπής «Γνωμοδοτήσεις περί μετονομασίας συνοικισμών και κοινοτήτων». Άθήνα 1920.

Άρεόπολις λεγόταν πριν μόλις εκατόν πενήντα χρόνια ή και λιγότερο Τσίμοβα, ή τό Αΐγιον Βοστίτσα, ή Λαμία Ζεϊτούνι, ή Άμφισσα Σάλωνα και ή Άλεξανδρούπολη Δεδέαγατς. Γι' αυτό τό λόγο ό έμβριθής μελετητής του Φαλλμεράνερ είναι αναγκαίο νά συμβουλευτεί παλιούς χάρτες της προ-οθωνικής περιόδου, ή χάρτες της Πελοποννήσου σάν εκείνον πού εξεπόνησαν τοπογράφοι κατά διαταγήν του Όθωνα τήν πρώτη δεκαετία της βασιλείας του. Παρόλα ταύτα, ένας καλός σύγχρονος χάρτης της Πελοποννήσου, σέ κλίμακα 1:300000 θά δείξει αρκετά μικροτοπωνύμια στά όποια αναφέρεται ό Φαλλμεράνερ.

Φυσικά ένα μεγάλο θέμα της Ιστορικής Δημογραφίας εν προκειμένω είναι ή αποδεικτική δύναμη του μεγάλου αριθμού ολαδικών ονομασιών στη φυσική και πολιτική γεωγραφία της Πελοποννήσου και άλλων περιοχών, στη θεωρία του Φαλλμεράνερ περί ολικού εκσλαβισμού της Ελλάδας. Σέ γενικές γνωμοδοτήσεις όπως αυτή του Patrick Leigh Fermor,²² ότι τό πλήθος τών ολαδικών τοπωνυμιών πού παραθέτει ό Φαλλμεράνερ «δέν αποδείχνει τίποτα έτσι ή άλλως» γιάτι ακόμα και μία θραχύχρονη

22. Πάτρικ Λή Φέρμορ, «Μάνη», Έκδόσεις Κέδρος, Άθήνα 1972, σελ. 237: «Τό βασικό επιχείρημα του Φαλλμεράνερ βασίζεται στό πλήθος τών ολαδικών τοπωνυμιών στην Ελλάδα. Δέν αποδείχνει τίποτα έτσι ή άλλως. Έδώ μου 'ρχονται στό μυαλό, έρασιτεχνικά, μερικές γνώμες στην τύχη. Μιά άμπώτιδα έθνικού πνεύματος, μία σύντομη ξένη κυριαρχία και μία προσωρινή αλλαγή στην κατοχή της γής μπορεί, άν και δέν είναι ό κανόνας, νά παίξει αυτό τό παιχνίδι γιά μία ή δύο γενιές. Μιά θραχύχρονη άγγλική κατοχή άλλαξε χιλιάδες τοπωνύμια στη Βρετανική αυτοκρατορία, μία χούφτα από Άγγλους άλλαξε εκατοντάδες κελτικά όνόματα στην Ίρλανδία κι ή Νορμανδική Κατάκτηση έχει άφήσει ένα μικρό, μά δυσανάλογο αριθμό νορμανδικών ονομάτων χωριών. Μιά μακρόχρονη μαυριτανική σάρωση άλλαξε ακόμα τά όνόματα τών ποταμών και βουνών στην Ίσπανία, κι οί Ίσπανοί άλλαξανε τη μισή Ίνδιάνικη ονοματολογία του Νέου Κόσμου».

ξενική κατοχή ενός τόπου μπορεί να επιφέρει μαζική αλλαγή των τοπωνυμίων, δεν πρέπει να δίνεται η έννοια ότι αυτή καθαυτή ή τοπωνυμική έρευνα είναι άνευ σημασίας, αλλά ότι η σημασία της προκύπτει μόνο από τον όρθο συνδυασμό της με παράλληλες έρευνες της 'Ιστορικής Έθνογραφίας, Γλώσσας, Πολιτικής 'Ιστορίας και Γεωγραφίας ενός τόπου. 'Η ιστορική αλήθεια απαιτεί να όμολογήσουμε ότι ο Φαλλμεράνερ εξαρχής αναγνώρισε την αναγκαιότητα μιας τέτοιας συνθετικής έρευνας: «Όλοι οι φίλοι των ιστορικών επιστημών, που ενδιαφέρονται γι' αυτό τό θέμα», λέει ο Φαλλμεράνερ, «γνωρίζουν τον αποδεικτικό δρόμο που μεταχειρίστηκα. 'Αφ' ενός στηρίχτηκα σε όρισμένα χωρία των θυζαντινών ιστορικών συγγραφέων, αφ' ετέρου στην τοπογραφία της χώρας, στη λαλιά και τη φύση των σημερινών της κατοίκων.»²³

Μιά συνθετική προσπάθεια αυτού του είδους τότε μόνο έχει ελπίδες επιτυχίας, αν οι επί μέρους έρευνες στις οποίες στηρίζεται είναι στέρεες και τά αποτελέσματά τους όχι μόνο δεν αλληλοαναιρούνται, αλλά και συνθέτουν μιάν ευανάγνωστη εικόνα. 'Αναφορικά με τον Φαλλμεράνερ είναι γενικά άμφίβολο αν η μελέτη του έργου του ως τις ημέρες μας έχει πληρώσει τις προϋποθέσεις μιας ώριμης αναλυτικής και ταυτόχρονα συνθετικής θεώρησης. 'Ετσι παραμένει εν προκειμένω η αξιολόγηση των τοπωνυμικών έρευνών του Φαλλμεράνερ εκτός του όπτικού πεδίου του μεγάλου ιστορικού Κ. Παπαρρηγόπουλου που βασίζεται, για την αντίκρουσή του, αποκλειστικά σε γραπτές μαρτυρίες θυζαντινών ιστορικών. 'Ομοια άλλοι συγγραφείς που διεξήγαγαν έμπεριστατωμένες τοπωνυμικές έρευνες, όπως ο M. Vasmer, ενδιαφέρθηκαν πε-

23. «Προέλευση των 'Ελλήνων» σελ. 8.

ρισσότερο για τό γλωσσολογικό προσδιορισμό των σλαβικών τοπωνυμίων στην 'Ελλάδα, (άποδεικνύοντας ότι έχουν συγγένεια με τό βουλγαρικό και όχι με τό σερβοκροατικό τύπο των σλαβικών ιδιωμάτων και ότι ανήκουν σε στάδιο εξέλιξης της πρωτοσλαβικής γλώσσας της περιόδου μεταξύ 6ου και 9ου αιώνα που ήταν σίν τοις άλλοις η γλώσσα στην όποία έγραψαν ο Κύριλος και Μεθόδιος²⁴) και λιγότερο για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την τύχη του 'Ελληνισμού κατά τις σλαβικές επιδρομές.

'Αν η σλαβική όνοματοθεσία επικράτησε σε πληθώρα τοπωνυμίων της 'Ελλάδας, τό αυτό φαινόμενο δεν παρατηρείται ως προς τη σχέση της σλαβικής με την 'Ελληνική γλώσσα. Κατά τις έρευνες των Miklosisch, Meyer και Vasmer δεν έχει υπάρξει δομική επίδραση της γλώσσας κανός επιδρομέα επί της 'Ελληνικής, εκτός στο επίπεδο άπλων λεξιλογικών δανεισμών, που εν προκειμένω δεν ξεπερνούν τις 500 σλαβικές λέξεις, εκ των όποιων μόνο 60 είναι κοινές σε όλους του 'Ελληνες και άφορούν κυρίως τό γεωργικό και άγροτικό τομέα όπως οι λέξεις λόγος, βάλτος, σανός, γλίνα κ.τ.λ.²⁵

'Η καθαρότητα της ελληνικής γλώσσας, ναι, αυτή καθαυτή ή ύπαρξή της, άποτελεί, φυσικά, βασικό επιχείρημα των πολεμίων της θεωρίας περί άφανισμού του άρχαίου 'Ελληνισμού από τους Σλάβους. 'Η άπάντηση του Φαλλμεράνερ, στο παρόν βιβλίο είναι ότι η γλώσσα εκείνων των Σλάβων που άφάνισαν τους άρχαίους κατοίκους της 'Αττικής και της Πελοπονήσου (πλήν έλαχίστων έπολεμμάτων) εξέλιπε όταν με τη σειρά τους οι Σλάβοι αυ-

24. Weithmann (Βρυώνης) σελ. 427.

25. Ibid, σελ. 426-27. Οι λέξεις αυτές έχουν προσδιορισθεί χρονολογικά ότι προέρχονται από την εποχή πριν τον ένατο αιώνα.

τοί έξολοθρέφτηκαν από τόν αυτοκρατορικό στρατό στά πλαίσια μιᾶς βυζαντινῆς ἀνακατάληψης τῆς Ἑλλάδας. Ἡ τελειωτική ὁμωσ πτώση τῆς σλαβικῆς γλώσσας συντελέστηκε ὅταν τὰ τελευταῖα ὑπολείμματα τῶν Σλάβων ἀφομοιώθηκαν ἀπό τούς νέους ἐποίκους, πού ἢ προσταγή τοῦ Βασιλέως ἔφερε, ἀπό τὰ ἀνατολικά ἐδάφη τοῦ βασιλείου, στήν Ἑλλάδα. Γλώσσα τῶν Ἀνατολιτῶν αὐτῶν ἦταν μία βαρβαρότερη μορφή τῆς Ἑλληνικῆς, «ἡ βυζαντινή, ἡ χριστιανική ἑλληνική»²⁶, ἡ γλώσσα τοῦ Φτωχοπροδρόμου καί τῶν Συναξαριῶν. Αὐτή λοιπόν ἡ γλώσσα ἐπιβλήθηκε, κατὰ τόν Φαλλμεράνερ, στά ἐδάφη τῆς κυρίως Ἑλλάδας στή θέση τῶν ἀρχαίων διαλέκτων, πού ἀπό τὰ πανάρχαια χρόνια ὡς τόν ἔκτο αἰῶνα μ.Χ. εἶχαν διατηρηθεῖ ἀνόθευτες, γιά νά ἀποτελέσει τήν ἀπαρχή τῆς Ἑλληνικῆς πού ὁμιλοῦμε σήμερα. Μέ τέτοια ἐπιχειρηματολογία θέλει ὁ Φαλλμεράνερ νά ἐξηγήσει τήν ὑπαρξη τῆς σημερινῆς μορφῆς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας σέ ἐδάφη ὅπου κάποτε, σύμφωνα μέ τήν ἄποψη του, ἐξέλιπαν ὀλοκληρωτικά τὰ ἀρχαῖα γένη τῶν Ἑλλήνων.

«Ἀπό τώρα καί στό ἐξῆς» λέει, ἐννοώντας τήν περίοδο μετά τήν βυζαντινή «reconquista» τὰ πάντα ἀλλάζουν: νέοι ἄνθρωποι κίβζουν νέες κατοικίες καί ὁμιλοῦν μία νέα διάλεκτο σέ ὅλους κοινή, γιατί ὅλοι προσέρχονται ἀπό τό ἴδιο σχολεῖο τοῦ βυζαντινοῦ βασιλείου. Ἡ νεοελληνική γλώσσα δέν δημιουργήθηκε στήν Ἑλλάδα· δημιουργήθηκε στό Βόσπορο, στή Θράκη, τή Μικρά Ἀσία καί μεταφέρθηκε αὐτή τήν ἐποχή ἀπό τούς νέους ἀποίκους στήν Ἑλλάδα».²⁷

Ὁ Φαλλμεράνερ ὑπαινίσσεται, λοιπόν, τήν ἀσυνέχεια τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας· ἀλλά ἡ κρίση του αὐτή εἶναι

ἀξιολογική καί ἀντανακλᾷ τήν γενικότερη ἐχθρότητα ἢ ἀδιαφορία τῆς λύσης πρός τόν μεσαιωνικό, χριστιανικό Ἑλληνισμό.²⁸ Διότι ἡ αἰσθητική κρίση ὅτι ἡ κοινή Ἑλληνική τῆς βυζαντινῆς ἐπικράτειας ἦταν «βαρβαρή», ὡς πρός τήν Ἀττική διάλεκτο, δέν ἐπαρκεῖ ὡς ὑποκατάστατο μιᾶς ἐμπεριστατωμένης γλωσσολογικῆς συγκριτικῆς μελέτης τῶν δύο αὐτῶν γλωσσικῶν μορφῶν πού θά ἔδειχνε, πιστεύουμε, στόν φιλόλογο Φαλλμεράνερ τήν διαχρονική ἐνότητα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας. Ἀποδεικτικό βάρος, γιά τήν ἄποψη περὶ ἀσυνέχειας τῆς γλώσσας, μποροῦν νά ἀποκτήσουν παρόμοιες ἀξιολογικές κρίσεις ἐν προκειμένῳ μόνο στή φαντασία ἐνός ἀνιστορικοῦ Φιλελληνισμοῦ, τήν ὁποία ἔχει σάν στόχο ὁ Φαλλμεράνερ.

Ἄν, ὅπως δεχόμαστε, ἡ ἑλληνική γλώσσα παρουσιάζει ἀπό τούς ἀρχαίους χρόνους ὡς τήν ἐποχή μας τήν εἰκόνα φυσιολογικῆς ἐξελικτικότητας, ὁμῶς τό δεδομένο αὐτό δέν ἐπιτρέπει τήν αὐτόματη ἐξαγωγή συμπερασμάτων ὡς πρός τήν φυλετική καί γενεαλογική συνέχεια τοῦ λαοῦ τῶν Ἑλλήνων. Διότι ὁ ἀφανισμός τῶν ἀνθρώπων μιᾶς ἐθνότητας καί ἡ ἐπιδίωξη ἐν τούτοις τῆς γλώσσας τους μέσω ἄλλων ἀνθρώπων-φορέων στούς ὁποίους ἡ γλώσσα αὐτή εἶχε ἐπιβληθεῖ σέ προγενέστερη ἐποχή δέν συνιστᾷ κατ' ἀρχήν ἰστορική ἀντίφαση. Οἰοσδήποτε λαός τῆς Γῆς

28. Ἡ ἐχθρότητα αὐτή ἦταν στή βάση της καθαρά πολιτικῆς ἀνταγωνιστικῆς μορφῆς, ἐνῶ στό ἰδεολογικό ἐπίπεδο ἐκφραζόταν θρησκευτικά: «Μποροῦμε νά μισοῦμε τούς ἀπίστους», εἶπε κάποτε ὁ Πετράρχης, «ἀλλά πρέπει, ἀναμφισβήτητα, νά μισοῦμε διπλά τούς σχισματικούς τῆς Ἀνατολῆς». Τό ἄν ἡ Κων/πολη ἐπέβαλε στήν Ἑλλάδα τό Χριστιανισμό διά τῆς βίας ἢ ὄχι, τό ἄν εἶχε ὑπάρξει κάποτε ἄξεια ἰστορική διάσταση Ἑλληνισμοῦ-Χριστιανισμοῦ (ὅπως πρεσβεύει π.χ. ὁ Ἀριστείδης Κόλλιας στό ἔργο του «Ἀρβανίτες καί ἡ Καταγωγή τῶν Ἑλλήνων») ἢ ὄχι, αὐτό δέν ἀφορᾷ τήν ἐχθρότητα τῆς ἐπίσης Χριστιανικῆς Δύσης πρός τό Βυζάντιο.

26. «Καταγωγή τῶν Ἑλλήνων» σελ. 30.

27. Ibid, σελ. 29.

είναι σέ θέση νά μάθει τή γλώσσα οἰουδήποτε ἄλλου λαοῦ, πράγμα πού μπορεί νά συμβεῖ εἴτε ἔκουσίως, (για λόγους σκοπιμότητας) εἴτε ἀκουσίως (ἀπό λόγους πολιτικής ἢ στρατιωτικής ἐπιβολῆς). Ὁ λαός πού ξμαθε μία ξένη γλώσσα μπορεί νά παραμείνει ἐπί μεγάλο χρονικό διάστημα δίγλωσσος, διατηρώντας παράλληλα μέ τήν νέα, τήν μητρική του γλώσσα· μπορεί ὁμως κάτω ἀπό ὀρισμένες συνθήκες καί νά ξεχάσει ἐντελῶς, μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου, τήν ἀρχική του γλώσσα καί νά χειρίζεται πλέον ἀποκλειστικά τή γλώσσα πού δέχθηκε ἀπό κάποιον φυλετικά μὴ συγγενή του λαό. Ἡ Ἱστορία προσφέρει πληθώρα τέτοιων παραδειγμάτων, ὅπως ἐπίσης καί τοῦ ἀντιστρόφου φαινομένου, τῆς διατήρησης τῶν φυλετικῶν καταβολῶν ἐνός λαοῦ μέ τήν παράλληλη ἀπώλεια τῆς γλώσσας του.²⁹ Γι' αὐτούς τούς λόγους δέν ἐνδείκνυται ἡ *α priori* ἀναγωγή τῆς φυλετικῆς-γενεαλογικῆς συνέχειας στή γλωσσική καί ἀντιστρόφως.

Ποῦ θρῖσκεται λοιπόν ἡ ἀλήθεια; Αὐτό μπορεί νά τό ἀποφασίσει μόνο ἡ ἐπισταμένη ἔρευνα τῶν ἐπί μέρους πού καθοδηγεῖται καί φωτίζεται ἀπό μία σαφή σύλληψη τῶν βασικῶν ἀρχῶν πού διέπουν τό ἀντικείμενό της. Τί

29. «Ἐνδιαφέρον φαινόμενο εἶναι», λέει κάπου ὁ Arnold Toynbee «ἡ μετατροπή τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας σέ «Τούρκους» ἀπό τόν 12ο ὡς τόν 15ο αἰώνα... Ἐδῶ δέν ἐξολοθρέφθηκε ὁ ἑλληνικός μεσαιωνικός πληθυσμός ἀλλά προσηλυτίστηκε. Οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι, πού κάποτε μεταμορφώθηκαν ἀπό Χιτιτίτες καί Φρύγιους σέ «Ἕλληνες», μεταμορφώθηκαν... τήν ἐποχή αὐτή σέ Τούρκους». Καί ὁμως ἡ φυλετική σύσταση τοῦ πληθυσμοῦ – ἀν ἐξαιρέσουμε μία μικρή ομάδα νομάδων ἐπιδρομέων – δέν ἔλλαξε. «Οἱ περισσότεροι ἀγρότες πού ὄμιλοῦν στήν Ἀνατολία τουρκικά ἀνήκουν στή φυλὴ τῶν «Ἀλπεων», μέ ἰδιαίτερα τονισμένο ἀνάμεσά τους τόν ἀρμενοειδῆ φυλετικό τύπο πού θρῖσκει στά αἰγυπτιακά πορτραῖτα τῶν Χιτιτῶν ἤδη τόν 14ο ὡς 13ο αἰώνα πρὸ Χριστοῦ». (Arnold Toynbee, *The Western Question in Greece and Turkey*, Boston and New York 1922, σελ. 113).

εἶναι ἔθνος καί ποιὰ εἶναι ἐκεῖνα τά βασικά στοιχεῖα πού χωρὶς αὐτά συνέχειά του δέν νοεῖται; Ἡ γλώσσα; Τά ἦθη, ἔθιμα καί οἱ θεομοί; Ἡ θρησκεία; Ἡ φυλετική συγγένεια; Οἱ πατριές; Οἱ τόποι ὅπου ἔζησαν οἱ πρόγονοι; Καί ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ὡς ἕνα σημεῖο εἶναι αὐτό πού θέλουν νά πιστεύουν ὅτι εἶναι, τί ρόλο παίζουν στήν ἐθνογένεση τυχαῖα στοιχεῖα ὅπως π.χ. ὁ πολιτικός καθορισμός τῶν συνόρων ἐνός κράτους ἢ οἱ ὀραματισμοὶ κάποιου μεγάλου σοφοῦ ἢ προφήτη, ἢ πολιτικοῦ τυχοδιώκτη;

Τά ἐπί μέρους ἱστορικά, τοπογραφικά, φιλολογικά καί ἄλλα στοιχεῖα πού συνθέτουν τήν ἔρευνα τοῦ Φαλλμεράνερ θά τά κρίνουν οἱ εἰδικοί ἐπιστήμονες καί ὁ διάλογος πού γίνεται χωρὶς ὑπεροδουλία. Ὁ γράφων δέν εἶναι σέ θέση νά γνωρίζει ἐάν, π.χ. ὁ Κωνῖνος Παπαροηγόπουλος ἔχει δίκιο, μέ τήν ἐκδοχή του ὅτι ὁ Φαλλμεράνερ μετέτρεψε ἔκουσίως τό περιεχόμενο τοῦ σημαντικοῦ γιά τήν θεωρία του χειρογράφου τῆς μονῆς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων πού τοῦ παρέδωσε, κατὰ τήν ἐπίσκεψή του στήν Ἀθήνα, ὁ ἔφορος ἀρχαιοτήτων Κυριακό Πιτάκης, «μεταβαλὼν... τούς τρεῖς χρόνους τοῦ χειρογράφου προχείρως εἰς τετρακοσίους»³⁰ ἢ ὁ κος Γ. Βελοῦδης πού γνω-

30. «Ἐντὸς πύργου τινός τῶν Ἀθηνῶν εὐρέθησαν ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως, πρὸς τοὺς ἄλλους ἐγγράφους, τέσσαρα φύλλα χάρτου Ἑνετικοῦ, ἀουράτητα μὲν πρὸς ἄλληλα καί καθ' ἑαυτὰ σφόδρα συγκεχυμένα, περιέχοντα δὲ διαφόρους παραδόσεις περὶ τῆς πόλεως ταύτης, συντεταγμένας ὑπὸ μοναχῶν τῆς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων μονῆς... Ταῦτα λοιπὸν τά φύλλα, ὡς ἔρμαιον ὑπολαβὼν ὁ ἱστορικός, [Φαλλμεράνερ] πολῦτιμον δὲ μάλιστα θεωρήσας τό διαλαμβάνον ὅτι «κατ' αὐτὴν τὴν ἰδίαν ἑκατονταετηρίδα ἢ Ἑλλάς κατήνησε τόπος τῶν καταδρομῶν, ἢ δ' Ἀττικὴ ἔρημος διὰ τρεῖς σχεδὸν χρόνους» καί ἀναμφισβήτητον μὲν νομίσας ὅτι πρόκειται περὶ τῆς ἑκτῆς μ.Χ. ἑκατονταετηρίδος, μεταβαλὼν δὲ τούς τρεῖς χρόνους τοῦ χειρογράφου προχείρως εἰς τετρακοσίους, ... περιῆλθεν εἰς τό σιμπέρασμα, ὅτι αὐτὴ ἢ περὶ τῆς Ἀττικῆς

ρίζει ότι όχι ο Φαίλμεράνερ, αλλά ο ίδιος ο Πιττάκης, παραχάραξε τό σημαντικό αυτό ντοκουμέντο για να παγιώσει τον ανυποψίαστο Φαλλμεράνερ³¹ ή αν οι μαρτυρίες και των δύο είναι εσφαλμένες. Ούτε πώς η μαρτυρία του Κων/νου Πορφυρογέννητου, ο οποίος «λέγει τους Σλαύους όχι κυριευχόντας της Πελοποννήσου, αλλά αποστατήσαντας» και την οποία επικαλείται ο Παπαρηγόπουλος για να αποδείξει «ότι και εις τό τέλος των 218 εκείνων ενιαυτών υπήρχον εν τη χερσονήσῳ Ἑλληνες,.... και τοσοῦτοι μάλιστα τόν ἀριθμόν ὥστε κατετρόπωσαν τούς αποστατήσαντας Σλάβους»³², ἐκτιμᾶται ἐπί τῆ βάσει τῶν κειμένων ὡς ἀξιοπιστότερη ἀπό εκείνη τοῦ πατριάρχη Νικολάου ὅτι «ἐπί διακοσίους δεκαοκτώ χρόνους ὄλοις κατασχόντων [οἱ Ἄβαροι] τήν Πελοπόννησον,

καί τῆς Ἑλλάδος ἐν γένει εἰδησις παρέχει ἡμῖν τήν πιστήν τῆς τύχης αὐτῶν εἰκόνα ἐν τῷ μεταξὺ τῆς ἐκτῆς καί τῆς δεκάτης μετὰ Χριστόν ἑκατονταετηρίδος» (Κ.Παπαρηγόπουλου «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» Βιβλίον ἑνατον, Ἐκδόσεις Γαλαξία, σελίς 231-32).

31. Συγκεκριμένα ἀποδίδει ἡ ἑβδομαδιαία ἐφημερίδα τῆς Φλωρίνης «Κοινή Γνώμη» (ἀρ. Φυλλοῦ 90, 12 Ἰουλίου 1984) στόν κο Γ.Βελουδή, τά ἐξῆς: «Στά 1831 ὁ Fallmerayer πραγματοποίησε τό πρῶτο του ταξίδι στήν Ἀνατολή καί παρέμεινε ἕνα διάστημα, κατά τά τέλη τοῦ 1833, στήν Ἑλλάδα... Ὅμως, ἀκριβῶς τό ταξίδι αὐτό τοῦ ἐπιφύλασσε τό ὀδυνηρότερο ἀτύχημα τῆς ἐπιστημονικῆς σταδιοδρομίας του. Ὁ ἀρχαιολόγος Κυριάκος Πιττάκης, πού ὁ Fallmerayer τόν γνώρισε στήν Ἀθήνα, τοῦ παρουσίασε ὑποκρινόμενος ὅτι θέλει νά τόν βοηθήσει, ἕνα χρονικό γιά τήν πόλη τῆς Ἀθήνας, πού εἶχε παραχαράξει ὁ ἴδιος, διαβεβαιώνοντάς τον ὅτι τό εἶχε ἀνακαλύψει σ' ἕνα μοναστήρι κοντά στήν Ἀθήνα, τῆ Μονῆ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων. Ὅταν ὁ Fallmerayer ἀνυποψίαστος, χρησιμοποίησε τό νοθευμένο χρονικό στήν «Ἀκαδημαϊκή πραγματεία» του, πού δημοσιεύτηκε δύο χρόνια ἀργότερα, γιά ν' ἀποδείξει ἐπί τῆ βάσει του τόν πλήρη ἐξαλδανισμό τῆς Ἀττικῆς, οἱ Ἕλληνες ἀντίπαλοί του μπόρεσαν νά τόν στιγματίσουν ὡς ἕναν ἀνίδεο ἱστορικό».

32. «Ἱστορία τοῦ Ἑλλην. Ἔθνους», Βιβλίον ἑνατον, σελ. 228.

καί τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς ἀποτεμομένων, ὡς μηδέ πόδα βαλεῖς ὄλωσ δύνασθαι ἐν αὐτῇ ρωμαίων ἄνδρα»³³ πού χρησιμοποίησε ὁ Φαλλμεράνερ γιά νά στηρίξει τή θέση του περί ἐξανδραποδισμού ὅλης τῆς Ἑλλάδας ἀπό τούς Σλάβους.

Ὅποιαδήποτε καί νά εἶναι ἡ ἀλήθεια γιά τίς ἐθνικές καταβολές μας ἰσχύει: «τό ἔθνος πρέπει νά μάθει νά θεωρεῖ ἐθνικόν ὅ,τι εἶναι ἀληθές». Ἐν τούτοις εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἀλήθεια τῶν λαῶν διαφαίνεται στό μέτρο πού ἡ αὐτοσυνειδησία τους χειραφετεῖται ἀπό τυχαῖες καί βίαιες ἰδεολογικοπολιτικές ὀριοθετήσεις, πού ὅσο ουσκοτίζουν τίς πραγματικές ὁμοιότητες πού τούς ἐνώνουν τόσο παραχαράζουν τήν ἀνεπανάληπτη φυσιογνωμία πού συνοδεύει τό πέρασμα τοῦ κάθε λαοῦ ἀπό τό πρόσωπο τῆς γῆς.

ΚΩΣΤΑΣ ΡΩΜΑΝΟΣ

Η ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Ο Φαλλμεράυερ είναι γνωστός ως δόκιμος κλασικός συγγραφέας της γερμανικής γλώσσας. Τό μπαρόκ ύφος του είναι έντον στους πολὺ δύσκολο νά ἀποδοθεῖ στήν ἑλληνική δημοτική γλώσσα καί ἴσως νά ἀνταποκρινόταν καλύτερα σέ μία παρωχημένη μορφή καθαρεύουσας. Διατηρώντας αὐτή τήν ἐπιφύλαξη ὁ μεταφραστής μπορεῖ νά διαβεβαιώσει τόν ἀναγνώστη ὅτι ἡ μετάφραση εἶναι ἀκριβής, ὅτι π.χ. ὅταν γράφουμε τή λέξη «ἱπποσύνη» ἐννοοῦμε «τάξη τῶν ἱπποτῶν» καί ὄχι «ἱππικό». Προβλήματα παρουσιάζει ἡ ἀπόδοση στά Ἑλληνικά τῶν τοπωνυμῶν ὡς πρός τήν ὀρθογραφία καί τόν τονισμό, ἐν μέρει γιά τό λόγο ὅτι σέ πολλές περιπτώσεις οἱ χάρτες πού εἶχε στή διάθεσή του ὁ Φαλλμεράυερ δέν συμφωνοῦν ἀκριβῶς μέ τούς σύγχρονους στήν ἀπόδοση τῶν ὀνομάτων, ἢ οἱ σύγχρονοι χάρτες καί συγγραφεῖς ἀναμεταξύ τους, ἢ ἄλλες φορές πάλι ἐπειδή οἱ τοπωνυμικές γνώσεις τοῦ μεταφραστή ἦταν ἀνεπαρκεῖς, πράγμα γιά τό ὁποῖο ἐπικαλοῦμεθα τήν ἐπιείκεια τοῦ ἀναγνώστη.

Ἐπειδή ἡ διασαφήνιση τῆς κάθε περίπτωσης θά βάρυνε τό κείμενο μέ τεράστιο ἀριθμό ὑποσημειώσεων καί ἐπειδή μία μετάφραση δέ μπορεῖ σέ ὅλες τίς περιπτώσεις νά ἀπαλλάξει τόν ἐρευνητή ἀπό τήν ἀναγκαιότητα τῆς προσφυγῆς στό πρωτότυπο κείμενο, ἐπιλέξαμε νά παρακάμψουμε τίς ὅποιες διασαφηνίσεις.

Γιά τήν ἐπιμέλεια τῶν κειμένων θά ἤθελα νά ἐκφράσω τήν εὐγνωμοσύνη μου στόν φίλο μου Γεώργιο Πολιτάκι καί γιά τήν τεχνική πλευρά στήν ἀδελφή μου Ρέτα Ρομανοῦ.

Κ.Ρ.

Ποιά ἐπίδραση
εἶχε ἡ κατάληψη τῆς Ἑλλάδας ἀπό τοὺς Σλάβους
στό πεπρωμένο τῆς πόλης τῶν Ἀθηνῶν καί τῆς
περιοχῆς τῆς Ἀττικῆς;

Ἡ
διεξοδικότερη τεκμηρίωση τῆς θεωρίας πού
προτάθηκε στόν πρῶτο τόμο
τῆς
«Ἱστορίας τοῦ Μορέα κατά τόν μεσαίωνα»
περί
τῆς Καταγωγῆς
τῶν
σημερινῶν Ἑλλήνων

Διαβάστηκε
στήν ἀνοικτή συνεδρίαση τῆς Βαναρκῆς Ἀκαδημίας
τῶν Ἐπιστημῶν
ἀπό τόν
Ἰάκωβον Φίλιππον Φαλλμεράυερ,
Βασιλικόν Καθηγητὴν καί Ἀκαδημαϊκόν

Στουγγάρδη καί Τὺμπιγκεν
Βιβλιοπωλεῖον GOTTA

1835

Οί βίαιες ανακατατάξεις τῆς δυτικῆς Εὐρώπης δέν κατόρθωσαν νά ἀποσπάσουν τήν προσοχή τοῦ κόσμου παρά γιά μικρό μονάχα χρονικό διάστημα ἀπό τό σημαντικότερο συμβάν τοῦ αἰώνα, τήν ἐπανίδρυση τῆς Ἑλλάδας. Παντοῦ ἐπικρατεῖ τό αἶσθημα ὅτι ἡ ἀναγέννηση τῆς Ἑλλάδας εἶναι μόνο ἡ ἀρχή τῆς πορείας γιά μιά νέα τάξη πραγμάτων στούς ἀνατολικούς ὁρίζοντες, μόνο ἓνα πετραδάκι πάνω σέ χρυσή εἰκονογραφημένη κολόνα πού ἀνοίγει τό δρόμο σέ μεγάλα καί ἀπροσδόκητα γεγονότα παγκόσμιας σημασίας.

Ἄς πρὸς τὸ Νέος Κόσμος κράτησε πάνω ἀπὸ τριακόσια χρόνια αἰχμάλωτη τήν καρδιά καί τή σκέψη τῶν Εὐρωπαίων. Σήμερα μᾶς ἔχει πιά κουράσει: τίποτα ἄλλο ἐκτός ἀπὸ τοῦς ἑαυτοῦς μας, τὰ πάθη καί τίς πλάνες μας σέ ἀκριδῆ ἀπεικόνιση δέ βρισκουμε πέρα ἀπὸ τὸν Ἄτλαντικό Ὠκεανό. Οἱ χώρες τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου, πού τίς ἐπὶ μακρόν κατάκλειστες πύλες τους ἀνοιξαν ἑκατοντάχρονες νίκες τῶν τσάρων τῆς Μόσχας, μᾶς προσφέρουν σήμερα ἓνα νέο δῆμα, ἓνα καινούριο πεδίο δράσης τῆς φιλοσοφίας μας περὶ εὐδαιμονίας, νέους θριάμβους καί νέες ἡδονές.

Στὸν προθάλαμο αὐτοῦ τοῦ νέου κοσμικοῦ θεάτρου κατοικεῖ ὁ ἑλληνικὸς λαός· ἀνήκοντας στίς δύο ἡπείρους ἀποτελεῖ τὴ γέφυρα μεταξὺ Εὐρώπης καί Ἀσίας, πού ὁ Θεὸς τώρα θά παραδώσει στὰ χέρια μας. Γιατί ἡ Θεῖα Πρόνοια προώρισε τὴν Εὐρώπη νά ὑψωθεῖ σέ κέντρο τῆς χριστιανικῆς συγκρότησης τοῦ κόσμου. Ἀνάμεσά μας εἶναι ἡ πηγὴ τῆς εὐδαιμονίας πού ἀπὸ αὐτὴ – ὅπως οἱ τέσσερις ποταμοὶ τοῦ Παραδείσου – ρέει ἡ πνευματικὴ ζωὴ

σέ θαυμάσιες καίτες γονιμοποιώντας όλα τὰ ἔθνη. Ἐπὶ αὐτῇ τῇ θεῇ σπορᾷ πέπρωται ν' ἀνθήσει μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, κατὰ τίς ἐπιταγές τῆς Θεῆς Πρόνοιας, μιά ἀνθρώπινη ἔλλογη, χριστιανική καὶ δίκαια παγκόσμια τάξη. Πῶς προετοιμάζεται αὐτός ὁ χριστιανικός πολιτικός βίος, μὴ τί μέσα καὶ κάτω ἀπὸ ποιές περιστάσεις ξυπνάει τελικῶς στὴ συνείδηση τῶν ἔθνων καὶ ἀρχίζει νὰ ἐξασκεῖ τὴν ἐπιρροή του, μᾶς τὸ δείχνει ἡ ἱστορία. Ἡ βία τῆς ἱστορίας εἶναι καθαρὰ χριστιανική καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς εἶναι ὁ μαγικός καθρέφτης πού μᾶς δείχνει τόσο τὴν ὠρίμανση καὶ τὸ ξεπέταγμα τοῦ σπόρου τῆς εὐδαιμονίας, ὅσο καὶ τὴν ἀντιδικία τῶν ἐχθρικών στοιχείων. Ἡ πνοή αὐτοῦ τοῦ χριστιανικοῦ ζωτικῆς στοιχείου ἔλιωσε τὸ χαλύβδινο κέλυφος πού ἡ ἀντίχριστη δύναμις εἶχε ἀπλώσει πάνω ἀπὸ τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδας.

Εἶναι ἀπλύτητα ἐπίκαιρο νὰ κάνουμε ἐδῶ καὶ τώρα μερικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὴν ἱστορική ἐποχὴ τῆς Ἑλλάδας πού ἄρμεσα προηγήθηκε τῆς ἀναβίωσής της· τώρα πού μιά ἀνώτερη βούληση προόρισε ἕνα σκέλος τοῦ Γαληνοτάτου Ἡγεμονικοῦ μας Οἴκου νὰ πραγματοποιήσῃ στὴν Ἑλλάδα τίς ἀποφάσεις τῆς Θεῆς Πρόνοιας καὶ νὰ προετοιμάσῃ τὴν ἐπιστροφή ἑνὸς μέλους τῆς χριστιανικῆς οἰκογένειας τῶν ἔθνων, πού γιὰ πολὺ χρόνον ἔζησε ἀποκομμένη σπῆ χαμένη τοῦ κληρονομιά. Ἡ παρούσα στιγμὴ κυριορρεῖ ὁλόκληρο τὸ μέλλον αὐτοῦ τοῦ νέου λαοῦ καὶ ἔν ἐν εἶναι ἀδιάφορο ἂν γνωρίζει κανεὶς ἢ ἀγνοεῖ τὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ὁποῖα συντίθεται, τὸ βαθμὸ μέχρι τοῦ ὁποῖου ἡ χριστιανοευρωπαϊκὴ Παιδεία μπορεῖ νὰ ριζώσει πάνω στὶς ἔθνικες του καταβολές καὶ εἰδωσθησῆς, τὴν ἰκανότητά του νὰ συμβάλλῃ στὴ νέα παγκόσμια τάξη πραγμάτων. Φυσικῶς μιά τέτοια ἐρευνα εἶναι μοιραῖο, νὰ διεγείρῃ ὀδυνηρὰ συναισθήματα καὶ θὰ ἐξασκοῦσε ἴσως, κατὰ τὴν περίοδο τοῦ ἀγῶνα, πάνω σέ

φανατισμένες καρδιές, σημαντικὴ ἐπιρροή. Τώρα ὅμως, πού πιά βαθιά ἄβυσσος χωρίζει τὸν ἑλληνικὸν λαὸ ἀπὸ τοὺς παλιούς του δυνάστες καὶ πού οἱ χώρες τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου βρισκονται στὰ πρόθυρα ἑνὸς ριζικοῦ μετασχηματισμοῦ, μπορεῖ κανεὶς ἤρεμα νὰ ἐρευνῆσῃ αὐτὸ τὸ θέμα πού ἀπαιτεῖ γιὰ τὴ λύση του ὄχι ἐνθουσιασμούς, ἀλλὰ τολμηρὸ διαλογισμό καὶ ἐπισταμένη ἐρευνα.

Νύχτα δύο χιλιάδων χρόνων προηγήθηκε τοῦ λυκαυγοῦ τῆς νέας Ἑλλάδας: στ' ἀλήθεια πολὺς χρόνος γιὰ ἕνα λαὸ πού κατέχει χώρα μὲ μικρὴ ἔκταση καὶ πού τὸ πάλαι κέρδισε τὸ λαμπρὸ ὄνομά του στὰ χρονικά τοῦ ἀνθρώπινου γένους λιγότερο μὲ τὴν πολιτικὴν του πονηριά καὶ περισσότερο μὲ τὰ πνευματικὰ του χαρίσματα. Κατόρθωσε νὰ ἐπιζῆσῃ αὐτός ὁ λαὸς στὴ σκοτεινὴν περίοδο πού μεσολάβησε ἀνάμεσα στὴν ἐξαφάνισή του ἀπὸ τὴν ὀμάδα τῶν αὐτόνομων ἔθνων καὶ τὴν ἐπάνοδό του στὴ θεατρικὴ σκηνὴ τοῦ Κόσμου, νὰ διατηρήσῃ ἀθικτὴ τὴν πνευματικὴν του κληρονομιά, τὸ ἔθνικόν του ἔδαφος; Μὲ ἄλλα λόγια, κατοικοῦν στὶς περιοχὲς ἐκεῖνες πού στὴ λαλιὰ τῶν αὐτοχθόνων κάποτε λέγονταν Πελοπόννησος καὶ Ἑλλάς, σήμερον ἀκόμα, τὰ τέκνα ἐκεῖνων τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν πού οἱ πράξεις τους στὸν πόλεμον καὶ στὴν εἰρήνη μᾶς διδάσκονται στὴ νιότη μας, στὰ πλαίσια τοῦ κοινοῦ εὐρωπαϊκοῦ εκπαιδευτικοῦ συστήματος, σάν παραδείγματα ἡρωικοῦ θάρρους, φιλοπατρίας, σοφίας καὶ καλοῦ γούστου στὴν τέχνη καὶ τὴ μάθηση;

Πρὶν πολλὰ χρόνια ἔκανε τὴν ἐμφάνισή της μιά ἐργασία πού χωρὶς περιστροφές ἔδωσε ἀρνητικὴ ἀπάντηση στὴν προηγούμενη ἐρώτηση ἀναφορικὰ μὲ τὴν Πελοπόννησον καὶ ἔμμεσα τὰ λοιπὰ ἔδαφῃ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας, διατυπώνοντας τὴν ἄποψη ὅτι, κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς χρονικῆς περιόδου πού ἀναφέραμε, μεγάλα καὶ ὀδυνηρὰ γεγονότα ἐπληξαν τὴν Ἑλλάδα, μὲ ἀποτέλεσμα σι-

γά-σιγά νά μαραζώσουν και εκτός από λίγα υπολείμματα νά εξαφανισθούν οι παλιοί της κάτοικοι, θύματα παντοίων δεινών. Ἄκόμα ὅτι στίς περιοχές πού ἀναφέραμε σήμερα ζοῦν οἱ ἀπόγονοι δύο φύλων τελείως διαφορετικῶν ἀπό τούς ἀρχαίους Ἕλληνες, πού μία ὀρισμένη περίοδο εἰσέδυσαν ἀπό ξένα μέρη πότε μέ τή βία καί πότε μέ εἰρηνικό τρόπο. Αὐτοί οἱ λαοί μιλοῦσαν καί ἐν μέρει ἀκόμα μιλοῦν, μία γλώσσα πού δέν ἔχει τίποτα τό κοινό μέ τήν ἀρχαία ἑλληνική. Κατά συνέπεια θρῖσκονταν σέ πλάνη ὄλοι ἐκεῖνοι οἱ Εὐρωπαῖοι πού νόμισαν ὅτι μετά τήν ἀποτίναξη τοῦ βάρους τῆς μωαμεθανικῆς βαρβαρότητας στήν Ἑλλάδα, ἡ ἀναλλοίωτη, ἀμάραντη καί νεανική φυλή τῶν Ἑλλήνων, μετά ἀπό μακρόχρονη καταστολή, ξαναπετάχτηκε στά ὕψη.

Οἱ κρίσεις γιά ἐκείνη τήν ἐργασία ὑπῆρξαν πολύ διαφορετικές καί ἡ ἐπιδοκιμασία καθόλου γενική· δέν ἔλειψαν οἱ ἀντιρῆσεις καί οἱ βίαιες ἀμφισβητήσεις. Ὡστόσο φάνηκε ἀρκετά καθαρά, τόσο ἀπό τό περιεχόμενο ὅσο καί τή μέθοδο τῶν ἀνασκευῶν πού δημοσιεύτηκαν τά πρῶτα χρόνια, ὅτι κανεῖς δέν ἦταν πραγματικά σέ θέση νά καταπολεμήσει τή νέα διδασκαλία. Διότι τό σύνολο τῶν γνώσεων πού εἶχε ὁ κόσμος στήν Εὐρώπη γιά τό ἔδαφος καί τούς κατοίκους τῆς σημερινῆς Ἑλλάδας καί γιά τά πεπρωμένα της κατά τούς αἰῶνες πού προηγήθηκαν τῆς ἀναγέννησής της, ἡ ἦταν λιγοστές καί πέρα γιά πέρα ἐπιφανειακές, ἡ βασίζονταν κυρίως στό ἀξίωμα ὅτι κατά βάση τίποτα δέν ἄλλαξε στήν Ἑλλάδα σέ μία περίοδο δύο χιλιάδων ἐτῶν. Ὁ ἐνθουσιασμός, τό πάθος καί οἱ τροπές ἐνός ἀπείγνωσμένου ἀγῶνα δέν ἐπέτρεπαν κατά τή διάρκεια τοῦ ξεσηκώματος νά διεξαχθοῦν ἐρευνες γιά περασμένες ἐποχές ὥστε νά πληθύνουν καί νά διορθωθοῦν οἱ γνώσεις γιά τά βασικά χαρακτηριστικά καί τίς συνθήκες ἐνός λαοῦ πού ἀκόμα τότε αἰωρεῖτο με-

ταξῷ σωτηρίας καί ὀλέθρου καί πού χωρίς τή βοήθεια τῆς Χριστιανοσύνης τῆς Ἑσπερίας δέ θά εἶχε κατορθώσει νά ξεφύγει ἀπό τόν ὀλεθρο.

Τώρα ὁμως πού ἔχουν περάσει πέντε περίπου χρόνια ἀπό τή δημοσίευση ἐκείνης τῆς ἀποψης, ὑπάρχει μεγαλύτερη προδιάθεση νά ἀφιερῶσει κανεῖς τήν προσοχή του σέ μία ἀπροκατάληπτη ἐξέταση τοῦ ἀντικειμένου. Ἐκτός αὐτοῦ εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι σήμερα κυκλοφοροῦν ἄλλες ἰδέες ἀπό τότε καί ὅτι ἡ κοινή γνώμη ἔχει σημαντικά μεταβληθεῖ ὡς πρός τό σημεῖο πού μάς ἐνδιαφέρει – βεβαίως ὄχι εἰς βάρος ἐκείνου τοῦ βιβλίου. Ἄκόμα καί οἱ δεδηλωμένοι μου ἀντίπαλοι, εὐρισκόμενοι σέ ἀδυναμία νά ἀποσείσουν τό βάρος τῶν ἐπιχειρημάτων πού στήριξαν τή διδασκαλία μου, παραδέχονται τελικά ὅτι ναι, συμφορές πολλές ἐπληξαν τήν πατρίδα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καί ἀλλοίωσαν τό αἷμα τους, ἀλλά ὅτι ὁ γηγενῆς πληθυσμός διετήρησε ἐντούτοις τήν πλειοψηφία καί τήν ὑπεροχή του ἀέναντι στούς εἰσβολεῖς· ὅπως περίπου ἔγινε στήν Ἰταλία, τήν Ἰσπανία ἢ τή Γαλατία ὥσπου ἡ προσθήκη τοῦ γερμανικοῦ σφρίγους καί τοῦ φρέσκου δόρειου αἵματος μᾶλλον δυνάμωσε καί πολλαπλασίασε τήν ἀρχική ζωτικότητα τῶν παλαιῶν κατοίκων πού ἐφθινε παρά ἀπογύμνωσε τό λαό ἀπό τόν ἀρχικό του χαρακτήρα καί τόν μεταμόρφωσε σέ γερμανικό.

Ξεχνοῦν ὁμως ὅτι ἡ Ἰταλία εἶναι ἐκτεταμένη χώρα πού εἶχε τουλάχιστον δεκαεξί ἑκατομμύρια ἀνθρώπους καί πληθώρα ἀπό μεγάλες καί πολυάνθρωπες πόλεις τόν καιρό πού οἱ δόρειοι ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ σέ μικρές ὀμάδες καί σέ σύντομο χρονικό διάστημα πήραν τά ἔθιμα, τή γλώσσα καί τήν ἰδιομορφία τῆς νέας τους πατρίδας.¹

1. Ὁ Γρηγόριος τῆς Tours, βιβλ. 4. κεφ. 41, σαφῶς ἀναφέρει πῶς οἱ

Τί είναι σέ σύγκριση ή παλιά Ἑλλάδα, αὐτή ἡ στενή, βραχῶδης, διασπασμένη ἐπιθαλάσσια χώρα ἀνάμεσα στήν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν ἀπό βορρά καί τό ἄκρο τῆς ὄροσειρᾶς τῆς Μάνης στό νότο; Σήμερα δέν χρειάζεται νά ξοδέψει κανεῖς τόσα λόγια ὅσα πρῖν ἀρκετά χρόνια γιά νά δώσει μιᾶ σωστή εἰκόνα τῆς ἰδιομορφίας καί τῆς μικρῆς ἔκτασης αὐτῆς τῆς χώρας σέ σύγκριση μέ τήν Ἰταλία ἢ τή Γερμανία. Χιλιάδες τήν ἔχουν δεῖ καί διασχίσει, ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον, ὥστε δέν ὑπάρχει περιθώριο γιά αὐταπάτες. Εἶναι φυσικό, νά θέλει κανεῖς νά πείσει τόν καθένα γιά τήν ὀρθότητα τῆς νέας ἀποψῆς, ἀκόμα καί ἐκεῖνον πού δέν εἶναι σέ θέση νά ἐρευνᾷ τά πράγματα βαθύτερα· γιατί εἶναι στή Φύση τοῦ ἀνθρώπου νά ἐπεκτείνει ὅσο τό δυνατό πιά πολύ τό βασίλειο τῆς Ἀλήθειας.

Ἄλλά πρέπει ἐντούτοις νά προϋποθέσουμε, ὅτι ὅλοι ἐκεῖνοι πού ἔχουν πραγματικό ἐνδιαφέρον, εἶναι καί πληροφορημένοι γιά τά ἀποτελέσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνας σ' αὐτό τό θέμα, γιατί δέ μπορούμε ἐδῶ νά ἐπιναλάδουμε ὅλο τό περιεχόμενο τῆς ἐκτεταμένης καί ἐπιστημονικά θεμελιωμένης ἐπιχειρηματολογίας τοῦ πρώτου τόμου τοῦ ἔργου μου, ἀλλά μονάχα νά στηρίξουμε τά πιά ἀδύνατα σημεῖα τῆς καί νά συζητήσουμε τίς κυριότερες ἀντιρρήσεις πού ἔχουν προβληθεῖ.

Γιά νά προσδιορίσουμε καί νά ὀριοθετήσουμε ὅλες τίς πλευρές τοῦ προβλήματος, διευκρινίζουμε ἐδῶ ὅτι μέ τή λέξη «Ἑλληνες» ἐννοοῦμε τήν ἀνθρώπινη φυλή πού κατοικοῦσε στήν παλιά ἠπειρωτική Ἑλλάδα μέ ὅλα τά νησιά καί τίς πόλεις πού τῆς ἀνήκουν ἀπό τήν ἐποχή τοῦ

Φράγγοι κατάκτησαν τή Γαλατία μέ ὄχι περισσότερους ἀπό 4.000 μαχητές. Περίπου τόν ἴδιο ἀριθμό, χωρίς νά ὑπολογίσουμε τούς συμμαχούς, εἶχαν οἱ Λογγοδόρδοι ὅταν μίηξαν στήν Ἰταλία.

τρῶϊκοῦ πολέμου, περίπου δώδεκα αἰῶνες πρὸ Χριστοῦ, ἕως τήν περίοδο τῆς κυδέρνησης τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Πρώτου κατά τό μέσο τοῦ ἔκτου αἰῶνα μετά Χριστόν. Τά νησιά καί οἱ ἀποικίες δέ περιλαμβάνονται σ' αὐτή τήν ἐρευνα· ἐδῶ ἐξετάζουμε μονάχα τί μητρική γῆ, τό ἀρχαῖο λίκνο τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Γιατί ὅπως αὐτός ὁ λαός συστήθηκε ἀπό διάφορα βασικά στοιχεία πρῖν περὶπου δεκασχῶ αἰῶνες *στήν ἀρχή* τῆς περιόδου πού ἀναφέραμε, ἔτσι καί παρέμεινε, βασικά, μέχρι τό τέλος αὐτῆς τῆς περιόδου, ὡς αὐστηρά κλειστό σύνολο χωρίς ἐπιμιξίες, ἕως ὅτου ἄρχισε ἡ εἰσοβολή τῶν βόρειων λαῶν στίς νότιες χώρες τοῦ Δούναβη πού ἀνήκαν στό βυζαντινό βασίλειο.

Ὅ,τι καλό καί κακό ξέρουμε γι' αὐτό τό λαό, ἡ λάμψη του, ἡ ἰδιοφυΐα καί οἱ συμφορές του ἀνήκουν σ' αὐτή τήν πρώτη ἐποχή. Μέ τόν ἴδιο τρόπο ἐπέζησαν αὐτή τήν περίοδο μέσα σ' ὅλες τίς ἀλλαγές τῶν καιρῶν, οἱ διαφορές ἀποχωρήσεις τῆς γλώσσας, τῆς τέχνης, τῆς ζωτικῆς καί πολιτικῆς σοφίας τῶν ἐπί μέρους φυλῶν αὐτοῦ τοῦ λαοῦ. Ἔτσι βρίσκουμε μιᾶ δωρική καί μιᾶ ἰωνική διάλεκτο, μιᾶ δωρική καί μιᾶ ἰωνική μουσική, ἕνα δωρικό καί ἕνα ἰωνικό εἶδος κιόνων κατά τούς πέντε πρώτους μετά Χριστόν αἰῶνες, ὅπως τά γνωρίζουμε ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, χίλια χρόνια πρωύτερα. Ὁ Φιλόστρατος ἀναφέρει σαφῶς στήν περιγραφή τῆς ζωῆς τοῦ Ἡρώδη τοῦ Ἀττικοῦ, πού γεννήθηκε στό Μαραθῶνα καί ζοῦσε ἀκόμα τό ἔτος 175 μ.Χ., ὅτι *ἐκεῖνη τήν ἐποχή στίς κωμοπόλεις καί τά χωριά τῆς περιοχῆς τῆς Ἀττικῆς ὁμιλοῦνταν ἀκόμα ἡ καθαρότερη Ἀττικὴ διάλεκτος* γιατί ἡ περιοχή εἶχε διατηρηθεῖ ἀνέπαφη ἀπό κάθε ἐπιμείξια μέ ξένους ἐνῶ οἱ κάτοικοι τῆς ἴδιας τῆς πόλης τῶν Ἀθηνῶν, μέ τήν εἰσροή νεαρῶν μισθοφόρων ἀπό τή Θράκη, τόν Πόντο καί ἄλλες ξένες χώρες εἶχαν χάσει τήν

πανάρχαια καθαρότητα του γλωσσικού τους ιδιώματος.²

Στους Πελοποννήσιους του δεύτερου μετά Χριστόν αιώνα παρατηρείται όπως μᾶς διαβεβαιώνουν ο Στράβωνας και ο Πανσανίας, ακριβώς τό ίδιο φαινόμενο. «Οχι μόνο κάθε πόλη, αλλά και κάθε σημαντικός οικισμός όμιλοῦσε ἐκεῖ ἀκόμη μέ τόν ἰδιάζοντα πανάρχαιο τρόπο. Χιλιετίς πολιειακές ἀνατροπές δέν κατέπνιξαν πουθενά τά δωρικά στοιχεία ὅπου βρίσκονταν τά παλαιά γένη ἐκεῖ εἶχε διατηρηθεῖ καί ἡ ἀρχαία γλώσσα τους. Κατονομάζουμε σχετικά τούς Μεσσηνίους, πού παρά τίς κακοδαιμονίες τους καί τίς περιπλανήσεις τους γιά αἰῶνες κάτω ἀπό ξένους οὐρανοῦς ἔφεραν, τόν καιρό τοῦ Ἑλαμεινώνδα, τήν παλιά γλώσσα τους δίχως προσμίξεις πίσω στή πατρίδα τους καί πού τή διατήρησαν μέχρι τήν ἐποχή τῶν Ἀντωνίνων στό ἴδιο ἐπίπεδο καθαρότητας.»³

«Όλοι ξέρουμε ὅτι τώρα οὔτε στήν Ἀττική οὔτε στήν Πελοπόννησο ὁρίζεται πιά τίποτε τό παρόμοιο καί ὅτι ἤδη πρίν χίλια χρόνια εἶχε πάψει νά βρίσκεται.»⁴ Ἀντίθε-

2. «Ἡ μεσόγειο, ἔφη, τῆς Ἀττικῆς ἀγαθόν διδασκαλεῖον ἀνδρὶ δουλομένῳ διαλέγεσθαι. Οἱ μὲν γάρ ἐν τῷ ἄστει Ἀθηναῖοι, μισθοῦ δεχόμενοι Θράκια καί Ποντικά μερικά καὶ ἄλλων ἐθνῶν βαρβάρων ξυνεθρήκηκα, παραφθείρονται παρ' αὐτῶν τήν φωνήν μᾶλλον, ἢ ξυμβάλλονταί τι αὐτοῖς ἐς εὐγλωττίαν. Ἡ μεσόγειος δέ, ἀμικτος βαρβάρους, ὑγιαίνει αὐτοῖς ἡ φωνή καί ἡ γλώσσα τήν ἀκραν Ἀττίδα ὑποψάλλει.» Philostrat. De vita Sophist. lib II §7. fol 553. edit. Thomas Fritsch Lips 1709.

3. Pausanias Messeniaca – Strabo, pag. 230, ἐκδ. Casaubon.

4. Στά γραφτά τῆς Ἄννας Κομνηνῆς, ἀκόμα στούς μύθους, τούς ἐκκλησιαστικούς κανόνες καί τά διατάγματα τοῦ δέκατου καί τοῦ ἐνδέκατου αἰῶνα βρίσκουμε ἤδη στό ἑλληνικό ἔδαφος μεγάλο πλήθος βαρβαρικών ὀνομάτων καί τοπωνυμιῶν π.χ. Smokono, Valtitza, Bonitza Katzura, Nisista, Prinista, Dobrolista, Planicobista, ὅλα στήν ἐπισκοπή Lepanto τό βουνό Mudritza στήν Πελοπόννησο κτλ.

τα συναντᾶμε παντοῦ στό νεοελληνικό βασίλειο τήν ἴδια μονοτονική βαρβαρότητα στή γλώσσα, τίς τοπωνυμίες, τίς συνήθειες καί τά γούστα, τήν ἀρχιτεκτονική τῶν ἐκκλησιῶν καί τῶν σπιτιῶν. Τέτοιες παρατηρήσεις γέννησαν κατ' ἀρχήν μέσα μας τή σκέψη, ὅτι ἡ ἠπειρωτική Ἑλλάδα ὑπέστη κατά τούς πρώτους αἰῶνες τοῦ λεγόμενου Μεσαίωνα σέ ὅλα τά μέρη τῆς ὀλικῆ μεταλλαγῆ: ἀλέτρι πέρασε πάνω ἀπό τή κλασική ἠπειρο καί κατὰστροψε ὅλα τά μεγαλεῖα τῆς μέχρι τοῦ τελευταίου. «Όλοι οἱ φίλοι τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν, πού ἐνδιαφέρονται γι' αὐτό τό θέμα, γνωρίζουν τόν ἀποδεικτικό δρόμο πού μεταχειρίστηκα. Ἀφ' ἐνός στηρίχτηκα σέ ὀρισμένα χωρία τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν συγγραφέων, ἀφετέρου στήν τοπογραφία τῆς χώρας, στή λαλιά καί τή φύση τῶν σημερινῶν τῆς κατοίκων. Δέν θέλησαν ὁμως νά λάβουν τόν κόπο νά ζυγίσουν σοβαρά τό βάρος τῶν ἐπιχειρημάτων μου καί νά δοκιμάσουν τήν ἀντοχή τους μέσα στήν ἴδια τή χώρα. Τό βρήκαν πιό βολικό νά κάνουν δημαγωγία δηλώνοντας πώς ὁ συγγραφέας διέστρεψε καί παρερμήνευσε τίς ἱστορικές πηγές καί ὅτι κατεχόταν ἀπό ἐχθρική διάθεση ἀπέναντι στούς Ἕλληνας.»⁵ «Όταν ἀναλογισθεῖς

[Σ.τ.μ Σμόκοβο, Βαλίτσα, Βόνιτσα, Κατσούρα, Νιζίστα, Πρινίστα, Ντομτροβίστα, Πλανικοβίστα, Μουνιτρίτσα.]

5. Ὁ διάσημος Passon, κρίνοντας τό ἔργο τοῦ Οἰνον. Stackelberg «Ἐνδυμασίες καί ἤθη τῶν Νεοελλήνων» ἀναφέρεται παρεπιπτόντως στήν «Ἱστορία τοῦ Μορέα» καί τούς τιποτένιους Σλάβους, τήν ἐπιβίβαση τῶν Ἑλλήνων. – Εἶναι παράδοξο πώς παρά τίς βίαιες ἐπιθέσεις ἐναντίον μου δέν ἀναγνώρισαν οὔτε ὅτι οἱ γνώμες μου γιά τήν Ἑλλάδα ἦσαν καινούριες. Ἐνας Ἀγγλος, ὑποτίθεται, ἔδειξε πρίν ἀπό μένα αὐτό τό δρόμο, καί ὁ ἀνταποκριτής μῆς γαλλικῆς ἐφημερίδας ἔφτασε δήθεν στό ἴδιο ἀποτέλεσμα μέ μένα, ἄν καί μέ λιγότερο κόπο. Τέλος-τέλος, γράφουν κάπου, ὁ κος Fallmerayer δέν εἶναι καν ὁ πρῶτος πού ἀναποδογύρισε τίς θεωρίες σχετικά μέ τήν καταγωγή τῶν Νεοελλήνων: ἐκτός ἀπό τόν Ἀγγλο Leake πού ἀρκέστηκε σέ μιά ὑπόδειξη, εἶναι κι ὁ

πώς στις ευρωπαϊκές εκθέσεις και τους χάρτες ακόμα άστράφτουν τὰ ὄνόματα Ἐθῆνα, Δελφοί, Κόρινθος, Ἄργος καί μάλιστα ἄκουσον, Σπάρτη, ὅτι διαβάξεις στά ἔγχειρίδια γιά Μεγαλόπολη καί Ὀλυμπία, πῶς νά γίνει πιστευτό ἕνα βιβλίον πού ἀναστρέφει ριζικά ὄχι μόνο αὐτές τίς τοπωνυμίες, ἀλλά διακηρύττει ὅτι τό αὐτό ἰσχύει γιά ὅλόκληρη τή χώρα καί τοὺς κατοίκους της.

συντάκτης τῆς «Globe τοῦ 1829 Ἄρ. 70-2, πού ἔδωσε στή δημοσιότητα τήν ἴδια θεωρία – χωρίς ἔθβαια ν' ἀκολουθήσει τόν πολυπλοκόν δρόμον τοῦ κου Fallmeayer – καί ἔτυχε μεγάλης ἐπιδοκιμασίας στή «Φλωρεντινή Ἀνθολογία» (ἰδέ τὰ Wiener Jahrbücher). Σέ ἄλλα σημεῖα τοῦ ἴδιου περιοδικοῦ μιλοῦν γιά τόν «κο Fallmeayer καί τοὺς προδρόμους του». – Θά 'ταν τελείως ἀνακριβές νά ὑποθεθεῖ ὅτι ἔχουν ὑπάρξει μελέτες πού πρὶν ἀπό χρόνια ἀσχολήθηκαν μέ τό ἴδιο ἀντικείμενον καί ἔφτασαν στά ἴδια συμπεράσματα καί ὅτι ὁ συγγραφέας τῆς Ἱστορίας τῆς χερσονήσου τοῦ Μορέα ἀπλῶς ἀκολούθησε τὰ χνάρια τους. Τό βιβλίον τοῦ διάσημου Leake «Ἐρευνες στήν Ἑλλάδα», Λονδίνο 1811, δέ μποροῦμε νά τό λάβουμε ὑπόψην μας γιατί εἶναι μιά φιλολογική ἐργασία, μιά ἱστορική γραμματική καί ἔχει τελείως διαφορετικό στόχον. – Ὅσον ἀφορᾷ δέ τὰ «Γράμματα γιά τήν Ἑλλάδα» στή Globe, πρέπει νά τονίσουμε ὅτι ἐκδόθηκαν μιά ἐποχή πού ἡ δουλειά μου ὄχι μόνο ἦταν τελειωμένη, ἀλλά καί στό μεγαλύτερον μέρος της τυπωμένη ὥστε κανένα ὄφελος δέ μποροῦσα νά ἔχω ἀπό τίς λαμπρές ἰδέες ἐκείνης τῆς ἀλληλογραφίας.

Τό ὅλον ἀποτελεῖται ἀπό τέσσερις ἐπιστολές, ἀπό τίς ὁποῖες ἡ πρώτη μιλάει γιά ζητήματα πού τίποτα τό κοινόν δέν ἔχουν μέ τό συγκεκριμένον θέμα. Ἡ δευτέρα ἀναφέρεται στοὺς Τούρκους καί τόν Mohammed Ali, τό μοναρχικό του καί τόν φεῦτικο πολιτισμό του. Στήν τρίτη ἐπιστολή περιγράφεται τό ρήμαγμα τοῦ Μορέα καί ἡ εἰσόδος τοῦ Καποδίστρια στόν Πύργον, ἀκόμα ὁ εἰρηνικός καί φιλήσυχος χαρακτήρας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τέλος, στήν τέταρτη καί τελευταία ἐπιστολή (Globe 1829, Νοῦμερον 77, σελ. 607) θρῆσκουμε ἐκτός ἀπό τήν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ Καποδίστρια στήν Ἑλλάδα καί τῆς αὐτῆς του στήν Αἴγινα, μιά γενική ἀλλά οὐσιαστική καί διορατική θεώρησιν πᾶν κατοίκων τοῦ νέου ἑλληνικοῦ κράτους. Πίσω ἀπ' αὐτό τό συντομόν ἀλλά ἀξισημεῖον ἄρθρον μάντευσα ἕναν ἄντρα μέ μελέτες καί πηγές γνώσεως παρόμοιους μέ τίς δι-

Μᾶς ζήτησαν ντοκουμέντα, ξερές γραφτές μαρτυρίες πού θά ἀπόδεικναι κατηγορηματικά, σέ κάθε πρότασιν τήν ὀρθότητα τοῦ βιβλίου μέ ὅλες τίς ὑποδιαρέσεις του. Κήρυξαν τὰ χωρία ἀπό τόν Πρίσκο, τόν Μένανδρον, τόν Προκόπιον, τόν Εὐάγριον, τόν Πορφυρογέννητον, τό Κανονικό Δίκαιον καί τοὺς μύθους τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας ἀκατάλληλα καί πολύ γενικά καί συγκεχυμένα, ἀνίκαναν νά δικαιολογήσουν τήν ἀπόλυτη πίστην στήν εἶδησιν ὅτι ἔγινε καταστροφή τέτοιου μεγέθους, πού μέχρι σήμερον εἶχε παραμείνει ἄγνωστη στοὺς πάντες.

Καί παραδόξως δέν ἀναγνώριζαν αὐτά τὰ χωρία καί μείωναν τή σημασίαν τους ἀκριβῶς γιά τό λόγον ὅτι διακηρύττουν ἀπροκάλυπτα τό σήσημον τῆς ἀρχαίας φυλῆς στήν Ἑλλάδα.⁶

κῆς μου. Ἐχει αὐτό τό ἄρθρον πῶς μεγάλη δευδερκεία καί πνεῦμα παρατηρητικότητος ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα μαζεμένα πού ἔχουν δημοσιευθεῖ ἐναντίον μου. Πῶς ὁμως ν' ἀπορησῆ κανεὶς πού ὁ ἕνεος, ὅταν ἀκούει νά μιλοῦν Ἀλβανικά σ' ἕνα μεγάλο μέρος τῆς Ἑλλάδος καί θρῆσκει παντοῦ μέρη πού τοῦ θυμίζουσι τίς θόρειες σλαβικές χώρες, κάνει τελικά τή σκέψην πῶς σ' αὐτές τίς περιοχές τοῦ κόσμου πρέπει νά ἔχουν συμβεῖ γεγονότα πού δέν ἔχει ἀκόμα γίνει καλά-καλά γνωστή ἡ σημασία τους;

Ἡ συμβολή τῆς Συγκριτικῆς Γεωγραφίας στή διαφώτισιν αὐτῶν τῶν μυστηρίων ἔχει τέτοιον ἄραος πού μόνο ἕνας ἠλίθιος θά μποροῦσε νά τήν παραγνωρίσει. Ἐάν κατά τήν ἔρευνα τῆς ἱστορίας τῶν ἀλλαγῶν τῆς ἐπιφάνειας τῆς γῆς ἀποδεχόμεθα κανεὶς νά ἰσχυροῦν μόνο οἱ ἀποδείξεις-ντοκουμέντα, ἡ ἐπιστήμη αὐτή δέ θά ξεπερνοῦσε ποτέ τό νηπιακό της στάδιον καί ἡ λογοτεχνία δέ θά εἶχε στήν κατοχή της ἕνα ἀπ' τὰ μεγαλύτερα στολίδια της, τὰ ἔργα τοῦ διάσημου Cuvier.

6. «Ἀκριβῶς ἡ σαφήνεια μέ τήν ὁποῖα ὁ Κωνσταντινοπολίτης πατριάρχης Νικόλαος ἀποφαίνεται ἐπὲς τῆς ὀλικῆς ἀπονέκρωσιν τῆς Πελοποννήσου καί τῆς κατάληψιν της ἀπὸ Σλάβους καί Ἀδάρους, γεγονότα πού τήν ἐποχὴν πού συνέβησαν ὑποτίθεται πῶς πέρασαν τελείως ἀπαρητήρητα, κάνει τό πρᾶγμα ἀμφίβολον». Dr. Zinkeisen, a.a.Δ., σελ. 704. «Καί γενικότερα μαρτυροῦν ὅλα τὰ ἀποδεικτικά χωρία τῶν γρά-

Καί ὅταν πιά στό τέλος δέ μπορούσαν ν' ἀρνηθοῦν ὅτι στό ἔσωτερικό τῆς χερσονήσου τῆς Πελοποννήσου ἐγκαταστάθηκαν οἱ Σλάβοι, «ἀφοῦ ἐξαλείφτηκε κάθε ἴχνος ἑλληνικῆς ζωῆς», πάλι δέν ἤθελαν νά παραδεχτοῦν μιά τέτοια ἀλλαγὴ στήν κυρίως Ἑλλάδα, τῆ γῆ ἀνάμεσα στίς Θερμοπύλες καί τόν Κορινθιακό κόλπο, τονίζοντας ἐμφατικά ὅτι «ἡ Ἀθήνα, μόνη ἀνάμεσα στίς λοιπές ἐλληνικές πόλεις, ἐλάχιστα ἐπηρεάστηκε ἀπό τή καταστροφική βία τῶν βαρβαρικῶν πολέμων».⁷

Ἄν ὁ πιμωρός βραχίονας τοῦ Θεοῦ εἶχε, ὅπως νομίζουν οἱ ἀντίπαλοί μας, πραγματικά λυπηθεῖ τήν πόλη καί τό λαό τῶν Ἀθηνῶν καί τοὺς εἶχε ἐπιτρέψει νά ἐπιζήσουν, θά μπορούσε κανεὶς εὐκολότερα νά ξεχάσει τόν ἀφανισμό τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν φυλῶν. Γιατί ὅσο ἀφορᾶ τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, τήν καλύτερη δυνατή διακυβέρνηση τῶν πολιτειῶν, τήν ἐγκόσμια σοφία, ἀρετή, δικαιοσύνη, τέχνη, εὐδαιμονία, τήν πνευματική καί φυσική καλοζωία τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἔγιναν στήν Ἀθήνα, περισσότερες σκέψεις, συγγραφές, ἐργασία καί πειραματισμοί ἀπ' ὅ,τι σ' ὄλη μαζί τῆ λοιπῆ Ἑλλάδα. Οἱ παραμυρωματικές εἰκόνας τῶν Ἑλλήνων κωμωδιογράφων δέν μᾶς ἐμποδίζουν νά φανοῦμε δίκαιοι στήν κρίση μας γι αὐτό τόν ἐπιτόλαιο, εὐμετάδλητο, συχνά ἀδικο λαό ἐξαιτίας τῶν ἄλλων μεγάλων ἀρετῶν του. Τά μνημεῖα τῶν καλλιτεχνῶν καί τῶν σοφῶν του, τό ἥρωικό του θάρρος καί ἡ ἀπίστευτη αὐτοθυσίαι του τίς στιγμές τοῦ κοινοῦ κινδύνου, ἡ πασιφανής του προσπάθεια ἐπὶ αἰῶνες νά ὀργανώσει ἔτσι τήν πολιτεία ὥστε ὁ κάθε πολίτης μέ τόν τρόπο του νά γεύεται τή μέγιστη δυ-

φοντος περισσότερο τῆ λειψή γνώση ἢ τήν ἐπιπολαότητα ἐκείνων τῶν συγγραφέων παρὰ τήν ἀλήθεια καί τήν ἀκρίβεια τῶν μαρτυριῶν τους. Τοῦ ἰδίου, σελ. 743.

7. Dr. Zinkeisen, σελ. 713.

νατὴ ποσότητα εὐδαιμονίας, ἐξασφάλισαν σ' αὐτό τό λαό ὄχι μόνο τό θαυμασμό, ἀλλά καί τήν ἀγάπη τῶν μεταγενέστερων ἐποχῶν. Τήν τέχνη πού πάντα ἐθεωρεῖτο ἢ πιό δύσκολη καί πού ἔφερε σέ ἀπόγνωση τῆ δική μας τήν ἐποχή, τό πῶς μπορεῖ δηλαδή γιά μεγάλο χρονικό διάστημα νά διατηρηθεῖ δημοκρατικό σύνταγμα στήν πολιτεία μέ μεγαλοπρέπεια καί ἐπιτυχία, μόνο αὐτός ὁ λαός, κατὰ τή γνώμη τοῦ Πανσανία, τῆ γνώρισε· γιατί ἀπό φυσικοῦ του ἦταν ἐξυπνότερος καί πιό ὑπάκουος στοὺς νόμους ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους Ἑλληνες.⁸

Ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ τοῦ λαοῦ πραγματικά διέσωσε τήν οὐσία καί τό ὄνομά της μέχρι σήμερα καί τά μνημεῖα της, παρόλο που εἶναι μισοκατεστραμμένα. ἀκόμα σήμερα, εἶναι ἀντικείμενα τῆς προσοχῆς καί τοῦ θαυμασμοῦ τῶν φίλων τῆς τέχνης. Εἶναι ὁμως οἱ κάτοικοι τῆς πόλης τῶν Ἀθηνῶν καί τῆς περιοχῆς τῆς Ἀττικῆς οἱ ἄμεσοι ἀπόγονοι τῶν ξακουστῶν Ἀθηναίων τῆς ἀρχαιότητος, ἢ ὑπόκυψαν κι αὐτοὶ μαζί μέ τοὺς λοιποὺς κατοίκους τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους στήν κοινὴ καταστροφή; Ἡ προσπάθεια νά δοθεῖ ἀπάντηση σ' αὐτό τό ἐρώτημα θά δείξει ἂν ὁ γράφων ἢ οἱ ἐναντιοὶ του ἔδειξαν πιό μεγάλη δξυδερκεια στή κρίση τους γιά τά μεσαιωνικά πεπρωμένα τῆς Ἑλλάδας καί ἂν αὐτοὶ ἢ ὁ γράφων ἔχουν πλησιάσει περισσότερο τήν ἀλήθεια. Τό ὅτι ἓνας Ρωμαῖος πατρίκιος τόν καιρὸ τοῦ Τάκιτου σέ ἓνα ξέσπασμα ἀριστοκρατικοῦ θυμοῦ παρασταίνει τά ἀρχαία ἀστικά ἥρωικά γένη τῆς

8. Οὐ γάρ πω δημοκρατίαν ἴσμεν ἄλλους ἢ Ἀθηναίους αὐξήσαντας. Ἀθηναῖοι γάρ προήχθησαν ἐπὶ μέγα ἀπ' αὐτῆς, συνέσει γάρ οἰκεία τό ἑλληνικόν ὑπερεβάλλοντο, καί νόμοις τῆς καθεστηκόσι ἐλάχιστα ἢ πείθοντο. «Pausan. Messen. κεφ. 35. κεφ. 33. Κατὰ τόν Θουκυδίδη οἱ Ἀθηναῖοι εἶναι «ἐπινοήσαι ὄξεις καί ἐπιτελέσαι ἔργω, ὃ ἂν γνώσι». Ibid. – «Αἱ φύσεις (τῶν Ἀθηναίων) τ' ἄλλως κράτισται». Ἀριστοφ. Βάρταχοι, ν. 1051.

Ἐθῆνας νά ἔχουν πρό πολλοῦ ξεπαστρευτεῖ καί ἀντικατασταθεῖ ἀπό τά κατακάθια ἐθνῶν,⁹ δέν εἶναι βέβαια ἀπόδειξη γιά τήν ἀτοιψή μου, γιατί ὁ πυρήνας ἑνός λαοῦ δέ βρῖσκεται τόσα στήν πρωτεύουσα ὅσο στήν ὑπαιθρο, σέ χωριά καί μέρη ὅπου τά προγονικά αὐστηρά ἦθη καί ἡ καθαρότητα τοῦ αἵματος διατηροῦνται εὐκολότερα μέσω τῆς καλλιέργειας τοῦ ἐδάφους καί τῆς χειροτεχνίας.

Στηριζόμενοι στό χωρίο τοῦ Φιλόστρατου πού ἀναφέραμε προηγουμένα ἀποδεχόμεστε εὐχαρίστως ὅτι τόν καιρό πού ὁ ἀπόστολος Παῦλος κήρυσσε τή νέα διδασκαλία στόν Ἄρειο Πάγο, ἀκόμα τόν καιρό τῶν Ἀντωνίων καί ἀργότερα τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πρώτου καί τῶν ἀπογόνων του τόν τέταρτο καί τόν πέμπτο αἰῶνα μ.Χ., ἡ ἴδια, βασικά, φυλή, μέ τίς ἴδιες ἰδέες καί προικισμένη μέ τίς ἴδιες ἰδιότητες, κατοικοῦσε στήν Ἀθήνα καί τήν Ἀττική. Βέβαια εἶχε ἐλαττωθεῖ ἡ λάμψη, ὁ πλοῦτος καί ὁ ἀριθμός της, περισσότερο λόγω τῆς δυστυχίας ἐκείνων τῶν καιρῶν καί τήν κακή διακυβέρνηση παρά λόγω τῆς μεγάλης καταστροφικῆς εἰσβολῆς τῶν Γότθων ὑπό τόν Ἀλάριχο.¹⁰

Παρόλο πού ἔμοιαζε μέ τό τομάρι ἑνός καημένου θυσιασμένου ζώου, κατά τήν ἔκφραση τοῦ Συνέσιου, ἡ Ἀθήνα στήν ἀρχή τοῦ πέμπτου αἰῶνα ἦταν ἀκόμα ἡ ἴδια καί τό κέντρο τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, μέ ὅλη τήν παλιά της πολυμάθεια καί κοσμική σοφία. Μάλιστα περισσότερο ἀπό τό μισό τοῦ ἔκτου αἰῶνα μ.Χ. ζοῦσαν ἀκόμα οἱ παρακμασμένοι μέν, ἀλλά ἀληθινοί ἐν τούτοις ἀπόγονοι αὐτοῦ τοῦ λαοῦ. Ἡ καταστροφή ἀρχισε τόν καιρό τῆς διοικήσεως τοῦ πρώτου Ἰουστινιανοῦ, ὅταν ἡ μεγάλη κολόνα τῶν ἐθνῶν ἀνάμεσα στό Δούναβη καί τή Βαλτική

Θάλασσα συγκλονίστηκε ἀπό μεγάλα ἱστορικά συμβάντα καί, σά μαῦρο σύννεφο σπρωγμένο ἀπό ἄγρια καταγίδα, σύρθηκε πάνω ἀπό τό ἔδαφος τῆς Ἑλλάδας χωρίς ν' ἀφήσει, κατά τήν ἔκφραση ἑνός παρατηρητῆ τῆς ἐποχῆς, οὔτε μιὰ πεδιάδα, οὔτε ἕνα βουνό ἢ ἕνα φαράγγι στή βυζαντινῆ ἐπικράτεια πού νά μή τό ἐρημώσει.¹¹

Ἄλλου ἀπόδειξα ἐπαρκῶς πώς αὐτή ἡ ὀρηκτική περιόδος δέν τέλειωσε μέ τήν τριανταεπτάχρονη βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ παρά πώς ἡ πρώτη πράξη τῆς διάρκεισε τρεῖς ὁλόκληρους αἰῶνες, ὥσπου τελικά ὅλες οἱ πόλεις καί ὅλα τά χωριά τῆς Ἑλλάδας δηλώθηκαν καί ἀποψιλώθηκαν ἀπό τόν πληθυσμό τους καί καταστράφηκαν ὅλα τά μεγαλεῖα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, ὥσπου ἐγκαταστάθηκε μιὰ νέα ἀνθρώπινη φυλή στήν ὁποία ἀραῖα καί πού σάν ξένοι εἰσέδυσαν μικρά ὑπολείμματα τῶν ἀρχαίων Κυρίων τῆς Χώρας, ὥσπου τελικά τό ξανανιωμένο βυζαντινό βασίλειο, δυναμωμένο ἀπό τήν προσθήκη βαρβαρικῆς ζωτικῆς δύναμης ξαναὑπῆρξε στό ζυγό μιάν Ἑλλάδα πού ἦταν πιά σλαβική καί μπολιάζοντάς την μέ χριστιανική πίστη καί νεοελληνική γλώσσα, δημιουργήσε μιὰ, ἀπό κάθε ἄποψη, καινούρια Ἑλλάδα.

Ἐνῶ κανεῖς δέ μπορεῖ νά ἀμφισβητηθεῖ αὐτή τή θεωρία γιά ὅ,τι ἀφορᾷ τό κομμάτι τῆς Ἑλλάδας ἀνάμεσα στόν κόλπο τῆς Ἄρτας καί τή Μεσσηνία, παρά μόνο ἂν εἶναι ἐθελοῦσια τυφλωμένος καί ἔχει παντελή ἄγνοια τῆς χώρας καί τῶν γεγονότων, ἡ ἀνατολική ἀκτὴ καί ἰδιαίτερα ἡ Ἀττική προσφέρει στοὺς ἀντιπάλους μου μεγαλύτερο περιθώριο γιά ἀμφισβητήσεις. Στήν πατρίδα τοῦ Σόλωνα δέ βρῖσκονται ἔγχη βορειῶν ἐποικίσεων στόν ἴδιο βαθμό μέ ἐκεῖνα τῆς Βοιωτίας καί τῆς Ἀρκαδίας, ἡ τέ-

9. Non Athenienses tect cladibus extinctos, sed colluviem nationum... (Tacit. Annal. lib 2, cap. 55).

10. Ἴδε: «Ἱστορία τοῦ Μωρέα», σελ. 119 καί συνέχεια.

11. Διὸ δὴ χώρος μὲν τις ἢ ὄρος, ἢ σπήλαιον, ἢ ἄλλο τι τῆς Ῥωμαίων γῆς ὑπὸ τὸν Χρόνον τούτου ἀδηφάγον οὐδαμῆ ἔμεινεν. Procop. Histor. aegan. cap. XI.

τοια ἔχγη εἶναι, ἐν ἔξαιρέσει μὲν τὰ σύνορα πρὸς τὴ Βοιωτία, τελείως ἐνύπαρκτα. Ὁ ξένος ἀκόμα σήμερον βλέπει τόπους ποὺ ὀνομάζονται Κηφισία, Μαραθῶν, Ἐλευσίνα, Θωρικὸς, ὅπως τὴν ἀρχαία ἐποχὴ μόνο ἀραιὰ καὶ ποὺ συναντᾶμε ἓνα ἀλβανικὸ ἢ ἓνα τουρκικὸ ὄνομα. Τί ἄλλο νὰ συμπεράνει λοιπὸν κανεὶς παρὰ ὅτι στὴν Ἀθήνα καὶ τὴν Ἀττικὴν, τὸ μαργαριτάρει τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἡ ἡμέρα τῆς ἀναγέννησης βρῆκε ἀνόθευτα τὰ ἐπιζῶντα κομμάτια τῆς προϊστορίας τῆς. Ὡστε ἀλήθεια λοιπὸν δὲν ἔπεσε ποτὲ ἡ πόλις τοῦ Περικλῆ κατὰ τὴν τρομακτικὴν περίοδον τῶν βόρειων εἰσβολῶν καὶ τῶν μεσαιωνικῶν πολέμων μὲ τούς Σλάβους σὲ ξένα χέρια, ποτὲ δὲν ἐρημώθη καὶ καταστράφηκε ἔτσι ὥστε νὰ μὴ μείνει πέτρα πάνω στὴν πέτρα;

Μερικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ παλιὰ καὶ ὡς τώρα ἄγνωστα χειρόγραφα χρονικά ποὺ ὁ ἴδιος βρῆκε στὴν Ἀθήνα, ἀπαντοῦν στὴν προηγούμενη ἐρώτησι ἀπροσδόκητα καὶ μὲ πληρότητα.¹²

Ὅπως σ' ὅλες τὶς περιοχὰς τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ἔτσι καὶ στὴ χριστιανικὴ Ἑλλάδα οἱ τελευταῖοι σπινθήρες τῆς γνώσεως ἀσπράφταν στὶς κατοικίαις τῶν μοναχῶν. Ἐνα νεοῖδρουθὲν μοναστήρι τὸ δέκατον αἰῶνα στὴν Ἀθήνα, τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ἐκλείσει μέσα στὰ τεῖχη τοῦ ὅλα τὰ βιβλία καὶ τὴ φιλοσοφικὴ μάθησι ποὺ διέφυγαν ἀπὸ τὸ γενικὸ ναυάγιον τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν. Ἡ παλιὰ Ἀκαδημία, ἡ Στωὰ καὶ τὸ Λύκειον ζήτησαν καταφύγιον στὰ κελιά τῶν μοναχῶν. Ἐδῶ μάζεψαν τότε μιά συλλογὴ σύντομων σημειώσεων γιὰ τὴν τύχη τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς πρωτεύουσάς τῆς καὶ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ διασκοπι-

12. Ὁ κος Cyriacus Pittaki (Κυριάκος Πιττάκης) πολυμαθὴς Ἀθηναῖος ποὺ τὸν ἀναφέρει ἤδη ἐπαινετικά στὸν πρῶτον τόμον τῶν *Corpus Inscriptionum* ὁ Böckh, μοῦ γνώρισεν τὰ ὑπολείμματα αὐτῶν τῶν παλαιῶν χρονικῶν.

μένα χωρία, ποὺ διασώθηκαν, συνέχισαν τὴ συγγραφὴν τοὺς γιὰ πολλὰς γενεάς. Σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα ποὺ βρέθησαν, ἀναφέρονται ὀνομαστικὰ οἱ μοναχοὶ *Σαμουήλ, Μεθόδιος, Νικηφόρος, Ἰωσήφ* καὶ ὁ ἱερομόναχος *Καλλίνικος* σὰ φιλόσοφοι καὶ Χρονικογράφοι.¹³

Ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ τυπωμένα κείμενα τῆς σημερινῆς Εὐρώπης πληροφοροῦμαστε γιὰ δύο κυρίως ἐπιδρομὰς τῶν βόρειων λαῶν στὴν Ἀττικὴν ποὺ ἔγιναν πρὶν ἀπὸ τὶς βουλγαρικὰς ἐκστρατείας τοῦ δέκατου αἰῶνα: ἀπὸ αὐτὰς ἡ πρώτη κατὰ τὸ μέσον τοῦ τρίτου αἰῶνα μ.Χ. ἔξεσπασε σὰν πρόσκαιρη βουερὴ καταγίγδα ἀλλὰ ἀπωθήθη καὶ ἐκδιώχθη παράτα χάρις στοῦ ἥρωικό θάρρος τοῦ πολίτη καὶ ἱστορικοῦ Δέξιππου.¹⁴

Ἡ δευτέρη ἐπιδρομὴ ἔγινε στὸ τέλος τοῦ τέταρτου αἰῶνα ἀπὸ τὸ βασιλεῖα τῶν Γότθων Ἀλάριχο, τὸ μεγάλο καταστροφέα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Γιὰ τὸ πρῶτον ἀπὸ τὰ δύο συμβάντα διασώζεται μιά εἶδησι στὰ ἀποσπάσματα· ὁμοῦ ἐδῶ ὁ ἥρωας ὀνομάζεται ὄχι *Δέξιππος* ἀλλὰ *Κλεόδημος* καὶ ἀναφέρεται ὅτι οἱ Σκύθες τότε στὴν Ἀττικὴν ἔκαψαν τὰ δένδρα, κατεδάφισαν τοὺς οἴκους τῶν θεῶν καὶ ἐρριξαν ἕξι κολόνες ἀπὸ τὸ ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός.¹⁵

13. Τὸ μοναστήριον τοῦτο κατεσκεύασε κοινόδιον, εἰς ὃ διέτριψαν ἄνδρες σοφοί, ὅτε φιλόσοφος Σαμουήλ καὶ ὁ τῶν Πλάτωνος ὑπομνηματίας Μεθόδιος· τούτων εἰς λέγω ὁ ἡμέτερος προηγούμενος Νικηφόρος... Μετὰ τὴν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἀδραμῆ ἀποκατάστασιν τοῦ μακαρίτου προηγούμενου ἡμῶν Κυρίου Ἰωσήφ ἀναδέχομαι τὴν ἱστορίαν Καλλίνικος Ἱερομόναχος. (Χειρογράφου Φύλλον Β. σελ. 9-11).

14. Ἴδε Zosimus, *Histor. – Ab Atheniensibus duce Dexippo, scriptore horum temporum, victi sunt. Trebellino Pollio, Gallieni duo καφ. 13.*

15. Ἐπὶ δὲ Γαλλικῶν οἱ Σκύθαι ὀρμίσαντες πανστρατιὰ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐληλάτουν πᾶν τὸ παρατυχὸν φθάσαντες καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπιληλάτησαν τὰς γαίας αὐτῆς καίοντες τὰ δένδρα τῆς καὶ κρη-

«Τόν αἰῶνα ὁμως τοῦ Ἰουστινιανοῦ.» λέει ἓνα ἄλλο ἀπόσπασμα, «ἡ Ἑλλάδα ἦταν στόχος ἐχθρικών ἐπιδρομῶν καί ἡ Ἀττική ἐγινε σχεδόν τετρακόσια χρόνια ἐρημος ἀδειανή ἀπό ἀνθρώπους. Οἱ Ἀθηναῖοι μετέφεραν τίς οἰκογενεῖς τους ἀπέναντι, στή Σαλαμίνα, ὅπου οἱ περισσότεροί ἐχρυσαν στήν τοποθεσία Ἀμπελάκια σπίτια καί ἐκκλησίες πού μέχρι σήμερα ὀνομάζονται ἀπό τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς ἐκκλησίες τῶν Ἀθηναίων. Ἀπό τοὺς κατοίκους τῆς Ἀττικῆς παρέμειναν μόνο μερικοί στήν Ἀκρόπολη καί μερικοί ἄλλοι σέ πολλοὺς πύργους τῆς πόλης. Κάθε στιγμή ἔρχονταν ληστές πού τοὺς ἔλεγαν Φούστες (ἐπὶ τὸ ὀρθότερον Vroustae)¹⁶, ἐπιτίθονταν στοὺς ὀλίγους κατοίκους πού εἶχαν ἀπομείνει, λήστευαν ὅ,τι μπορούσαν καί ἀποσύρονταν στὰ βουνά. Τό μεγαλύτερο μέρος τῶν κτιρίων τῆς πόλης κατέρρευσε, στοὺς δρόμους φύτεψαν δέντρα καί ὀλόκληρη ἡ πόλη ἐγινε στό τέλος δάσος, πού τοῦ ἔβαλαν φωτιά οἱ ληστές. Αὐτή ἡ πυρκαϊά κατέφαγε τὰ δέντρα καί τίς ἀρχαιότητες. Τότε μαύρισε τὸ γυμνάσιο τοῦ Πτολεμαίου ἀπὸ τὸν καπνὸ καί κατέρρευσε ἓνα μέρος του· ἀκόμα καί ὁ ναὸς τοῦ πανελληνίου Δία μαύρισε τότε ἀπὸ τοὺς καπνοὺς καί πολλὰ ἄλλα μνημεῖα κατέρρευσαν. Οἱ Ἀθηναῖοι μὴ μπορώντας νὰ ὑποφέρουν ἄλλο τὴ στέρηση τῆς πατρίδας τους ἔστειλαν πρέσβεις στήν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ ζητήσουν νὰ ληφθοῦν μέτρα ὥστε νὰ ἐπιστρέψουν οἱ γούναρα καί νὰ κατοικοῦν μὲ ἀσφάλεια στήν πατρίδα τους. Ἡ ἐπιθυμία τους ἐκπληρώθηκε, ἐπέστρεψαν καί στρώθηκαν

μνίζοντες τοὺς ναοὺς τῆς, ὅτε καί ἐξ στήλας τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἔρριψαν. ἀλλὰ μετ' ὀλίγον Κλεόδημος τις Ἀθηναῖος τῷ γένει συναθροίσας στρατεύματα ἐδῶξεν αὐτοὺς πόρρω τῆς Ἀττικῆς». Χειρ. Φύλλον Β. σελ. 6.

16. Vroustae, εἶναι οὐλαδικὴ ἐπαρχία τοῦ Μωρέα.

σὴ δουλειά νὰ καθαρῶσουν τὰ ἐρείπια καί νὰ ξαναχτίσουν τὰ σπίτια τους.

Τότε ἔκαμε πρῶτα ὁ ἱερέας Καλοκύνης ταξίδι στήν Κωνσταντινούπολη πρὸς τὸν πατριάρχη Ἰωαννίκιο καί πήρε πατριαρχικὴ ἄδεια νὰ χτίσει στήν Ἀθήνα τὸ μοναστήρι τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τὸ ὁποῖο ταυτόχρονα προίκισε μὲ μεγάλη περιουσία ὅπως ὑποδηλώνει ἡ πατριαρχικὴ ἄδεια».¹⁷

Σ' αὐτὸ τὸ σύντομο σημεῖωμα γιὰ τὴν Ἀθήνα καί τὴν Ἀττικὴ περιέχεται ἡ ἱστορία ὀλόκληρης τῆς ἠπειρωτικῆς

17. «Κατ' αὐτὴν τὴν ἰδίαν ἑκατονταετηρίδα ἡ Ἑλλάς ἐκατήνησεν ὁ τόπος τῶν καταδρομῶν. ἡ Ἀττικὴ ἐκατήνησεν ἐρημος διὰ τετρακοσίους σχεδόν χρόνους, οἱ Ἀθηναῖοι μετέφεραν τὰς φιλίας τῶν εἰς τὴν Σαλαμίνα· ἐκεῖ ἠκοδόμησαν τοὺς οἴκους τῶν οἱ περισσότεροι καὶ ἐκκλησίας εἰς τὸ χωρίον Ἀμπελάκια καλούμενον, τὰ ὁποῖα ἄχρι τοῦδε καλοῦν οἱ ἐγχώριοι τῶν Ἀθηναίων. Ἀπὸ τοῦς κατοίκους τῆς Ἀττικῆς ὀλίγοι εἶχον μείνει εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἄλλοι τινὲς εἰς μερικοὺς πύργους τῆς πόλεως, κάθε στιγμήν ἤρχοντο κλέφται, τοὺς ὁποῖους οἱ κάτοικοι ἐκάλοον Φούστας, ἐκτυποῦντο μὲ τοὺς ἐγκατοίκους, ἄρπαζον ὅσα καὶ ἂν ἐδύναντο, καὶ ἔφυγον εἰς τὰ ὄρη. Αἱ οἰκίαι αἱ περισσότεραι ἔπεσον, οἱ δρόμοι ἐγένισαν ἀπὸ δένδρα, καὶ ἡ πόλις κατήνησεν ὅλη ἓνα δάσος ἐλεεινόν. οἱ λησταὶ ἔβαζον φωτιάν εἰς τὰ δένδρα, καὶ αὐτὰ καύμενα κατέκαιον καὶ τὰς ἀρχαιότητας, τότε ἔλαβε τὴν μαύρην μορφήν καὶ τὸ γυμνάσιον τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ ὁποῖου μέρος καὶ ἐκρήμνισαν, τότε ἐμαύρισε ἀπὸ τοὺς καπνοὺς ὁ Ναὸς τοῦ Πανελληνίου Διὸς καὶ τόσα ἄλλα ἐκρήμνισθησαν. Οἱ Ἀθηναῖοι μὴ ὑποφέροντες τὴν στέρηση τῆς πατρίδος τῶν ἀπεψάσαν καὶ ἔστειλαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ζητοῦντες ἀσφάλειαν νὰ ἐπανακάμψουν εἰς τὴν πατρίδαν τους καὶ νὰ κατοικοῦν ἀσφαλῶς, καὶ ἐπιτυχόντες τοῦτο ἐπανήλθον καὶ συναχθέντες ἄρχισαν νὰ καθαρῶσαι τὴν πόλιν, καὶ νὰ οἰκοδομοῦν τοὺς οἴκους τῶν. Τότε πρῶτος καὶ ὁ ἱερεὺς Δημήτριος Καλοκύνης Ἀθηναῖος πορευθεὶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Πατριάρχη Ἰωαννίκιον ἔλαβε πατριαρχικὴν ἄδειαν νὰ κατασκευάσει εἰς τὰς Ἀθήνας Μοναστήριον τῶν ἁγίων Ἀναργύρων· τὸ ὁποῖον ἐπροίκισε μὲ πολλὰ κτήματα ὡς ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος φανεροῦται. Χειρ. Φύλλον Β. σελ. 9-11.

Ἑλλάδας μεταξὺ τοῦ ἔκτου καὶ δέκατου αἰώνα μ.Χ. Ἡ γῆ ἀποφιλώθηκε, ἡ βόρεια πλημμύρα παράσυρε τὰ πάντα. Ὅσοι δέ, διέφυγαν στὰ νησιά φονεύθηκαν, οἱ πόλεις κήκων καὶ στή θέση τους βλάστησαν δάση, ἡ Ἀττική ἔγινε ἄγρια ἐρημιά πού τή διάσχίζαν σκυθικές ὁρδές, γιατί τό πετρώδες καὶ ἄγρογο ἔδαφος δέν εἶχε πιά ὅπως τούς παλιούς καιρούς θέλγητρα πού νά προσελκύσουν τούς ἀνθρώπους νά χτίσουν μόνιμους τόπους διαμονῆς ὅπως στίς παχιές βοσκές τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Λακωνίας. Ὅποιος θέλει νά γνωρίσει τήν τύχη τῆς Θήβας, τῆς κάτω Κορίνθου, τῶν Δελφῶν, τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Σπάρτης ἐκείνη τήν ἐποχή, θά βρεῖ τήν ἀπάντηση στήν προηγουμένη διήγηση. Ἐκτός ἀπό τήν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηναίων ὅλοι οἱ χώροι στό ἔσωτερικό τῆς Ἑλλάδας καταστράφηκαν χωρὶς καμία ἐξαιρέση· γιατί κατά τίς μαρτυρίες τοῦ Προκόπιου, τόν καιρό τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βόρειων βαρβάρων ὅλες οἱ πόλεις τῆς Πελοποννήσου ἦσαν δίχως τείχη.¹⁸

Συγκεκριμένα, στήν Πελοπόννησο ἐκτός ἀπό τήν Ἀκροκόρινθο πού τήν ὀχύρωσε πάλι ὁ Ἰουστινιανός, καί, ἀπ' ὅτι ξέρουμε, τήν Πάτρα πού τήν εἶχαν κατακτήσει Ἴταλοί ἀποικιστές, κανένας σημαντικός τόπος δέ γλύτωσε ἀπό τήν ἐρήμωση.¹⁹

Ἀκόμα καί τούς ὀχυρωμένους πύργους τῆς κάτω πόλης τῶν Ἀθηναίων μετέτρεψαν σέ ἐρείπια ἡ μεγάλη πυρκαϊά τοῦ δάσους καί τό ἐχθρικό μένος (ναῶν ὀρόφους καί πύργων ἀντιπάλους πυρός ἀνάλωμα γεγονότας, Eri-

18. ...ἐπεὶ τὰς ἐν Πελοποννήσῳ πόλεις ἀπάσας ἀτειχίστους ἐμάνθανεν εἶναι, λογισάμενος διὰ δὴ πολὺς τετρίψεται χρόνος, εἰ κατὰ μίαν ἐπιμελᾶτο τὸν ἰσθμῶν ὄλον ἐν τῷ ἀσφαλεῖ ἐτειχίσαιτο κ.τ.λ. Procop. de aedific. bibl. IV. κεφ. 2.

19. Αὐτὸ δέν ἐμπόδιζε τούς Σλάβους νά ἐρχονται μὲ εἰρηνικούς τρόπους σέ ἐκμειζία μὲ τούς Πατρινοὺς.

stola Atheniensis ad Patriarch). Ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα κατὰ τὴ διάρκεια αὐτῶν τῶν τεσσάρων αἰώνων ἀναποδογυρίστηκε ἐκ βάρθρων καὶ γέμισε μ' ἐνὶ νέο σῶμα κατοίκων πού κατέλαβαν ὄχι μόνο τίς πεδιάδες, ἀλλὰ κυρίως τὰ ὄρεινά μέρη πού χρησίμευαν στούς κίβερτους, ἄμαθοι ὅπως ἦταν ἀπὸ τεχνητὰ ὀχυρώματα, σάν φυσικά κάστρα ἀπ' ὅπου κυριαρχοῦσαν στίς πεδινές περιοχές καί ὅπου ἀσφάλιζαν τὴ λεία τους καί τούς ἑαυτούς τους σέ ὦρα κινδύνου.

Οἱ γκρεμοὶ καὶ χαράδρες τῶν δωρικῶν Ἀλπεων, τοῦ Παρνασσοῦ, τοῦ Ἐλικῶνα, τῆς Κυλλήνης, τοῦ Πάργωνα καὶ τοῦ Ταῦγετον ἦταν τότε τὰ γενικά ἀρχηγεία καὶ συγχρόνως οἱ πυρῆνες, ἀπ' ὅπου ἡ νεοελληνικὴ ζωὴ ξεχύθηκε πάνω στ' ἀρχαία, ὑποταγμένα ἐδάφη τῆς Ἑλλάδας. Ἀπ' αὐτές τίς ἐστίες ξεκινοῦσαν οἱ πυρκαϊές πού κατὰ τρωγαν τίς παραλιακές πολίχνες καί γιὰ πολὺ καιρὸ ἐμπόδιζαν τὰ ὑπολείμματα τῶν Ἑλλήνων φυγάδων καί ἄλλους κίβερτους νά γυρίσουν καί νά ξαναεγκατασταθοῦν στόν τόπο τους. Γι' αὐτὸ συναντᾶμε στή θέση τῶν ἀρχαίων ὀνομάτων αὐτῶν τῶν ὄροσειρῶν μίαν σλαβικὴ Ζαγορά, ἓνα Chelm καὶ ἓνα Malevo, (Ζαγορά – Χελμὸ – Μαλεβὸ) στὸ προσκήνιο τῆς μεσαιωνικῆς εἰκόνας τῆς Ἑλλάδας, μίαν εἰκόνα πού γιὰ νά γίνει καλὰ κατανοητὴ θά ἔπρεπε νά προσέξουμε κι ἓνα ἄλλο οὐσιαστικὸ ἱστορικὸ στοιχεῖο, τὴν τελικὴ ἀνακατάληψη καὶ ἀνασυγκρότηση τῆς σλαβικῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ κυβέρνηση. Ἡ τελευταία αὐτὴ τροπὴ τοῦ πεπρωμένου τῆς χώρας, πού τονίζεται στὸ προηγούμενο χωρίο, δίνει τὴ λύση σέ πάμπολα προβλήματα πού ἔγιναν ἀντικείμενα ἀμφισβητήσεων καί πού γιὰ τοῦ ἐχθροῦς τῶν ἀπόψεών μας ἀποτελοῦν ἅλτα θέματα. Ἡ κριτικὴ ἐναντίον μας δέ θέλησε νά τὴ λάβει ὑπ' ὄψη τῆς παρόλο πού στήν «Ἱστορία τοῦ Μορέα» τὴ χρησιμοποιήσαμε σάν ὀριοδείκτη στίς

ἀναζητήσεις μας και δώσαμε τήν προσοχή πού ἔπρεπε στή σημασία της.²⁰

Γενικά ὅσο περισσότερο προχωρήσει κανείς στήν ἀνάλυση τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς καί τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους, τόσο ἐναργέστερα φαίνεται ἡ ὀρθότητα τῆς ἱστορικῆς θεμελίωσης τῆς διδασκαλίας μου. Τό βασικότερο ἔρεισμα τῶν ἀντιπάλων μου εἶναι τό σκοτάδι πού μέχρι σήμερα κάλυπτε τόν ἑλληνικό μεσαίωνα. Κάθε καινούρια ἀκτίνα φωτός πού λέφτει σ' αὐτή τή νύχτα ρίχνει κι ἓνα ἐχθρικό προμαχώνα, ἀποκαλύπτει σέ κάθε ἐπιχείρημα κι ἀπό μιά ἄδεια ὄπτασια. Ἄλλά προτοῦ ξαναπιᾶσουμε ἐδῶ τήν ἐξέταση τῶν καθ' ἕκαστα καί συνεχίσουμε νά παρακολουθοῦμε τήν τύχη τῶν ὑπολειμμάτων τῶν Ἀθηναίων πού ἐπαναπατρίστηκαν σέ μιά πρωτεύουσα ξαναχτισμένη πάνω στά ἑρείπια, πρέπει νά ρίξουμε μιά ματιά στήν τετρακοσάχρονη ἐξορία τους στή Σαλαμίνα. Ἦδη παρατήρησε κάποιος, πῶς ἡ ἀσυνήθιστη ἀντίσταση πού ξαφνικά ἀνέπτυξαν τόν ὄγδοο αἰῶνα οἱ κυκλαδικές νῆσοι κατά τῆς βυζαντινῆς αὐτῆς καί τῶν εἰκονοκλαστῶν ἐντολοδόχων της ἐξηγεῖται μόνο μέ τή φυγή σ' αὐτές τῶν Ἑλλήνων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας πού ἔγινε κάτω ἀπό τήν πίεση τῶν Βαρβάρων.²¹

Τώρα ἐπιτέλους καταλαβαίνουμε ἀπό πού ἦρθε ὁ στόλος, ὁ Κοσμάς ὁ ἀντιαυτοκράτορας, ἡ οἱ Στέφανος καί Ἀγγελιανός, ἄρχοντες τῆς Ἑλλάδας: προῆλθαν ἀπό τοὺς Ἀθηναίους πρόσφυγες στή Σαλαμίνα καί τοὺς Πελοποννησίους τῆς Μονεμβασιάς. Μετά ἀπ' αὐτά ἄς ἀπαντήσει ὁ ἴδιος ὁ ἀναγνώστης τί εἶδους ἱστορικό αἰσθητήριο ἔχουνε αὐτοὶ πού ἀπό τήν ξαφνική ἐμφάνιση μῆς ἑλληνικῆς ναυτικῆς δυνάμεως συμπεραίνουν ὅτι ἡ

20. Σελίς 214 καί συνέχεια.

21. «Ἱστορία τοῦ Μορέα», σελ. 205 καί συνέχεια.

κατάσταση τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἑλλάδας ἦταν ἀνθηρή.²²

Ὁ ἐνωμένος στρατός καί ὁ στόλος τῶν φυγάδων, δηλαδή οἱ τελευταῖες δυνάμεις τῆς Ἑλλάδας, βρῆκαν ὅπως εἶναι γνωστό τόν ὄλεθρο κάτω ἀπο τά τείχη τῆς Κωνσταντινούπολης. Οἱ φουρτοῦνες, τό ἑλληνικόν πύρ καί ἡ αὐτοκρατορική ὀργή κατέστρεψαν τά πάντα.²³

Μετά τό πρῶτο αὐτό χτύπημα βρῆκε τοὺς μετανάστες ἀπό τήν Ἀττική δεύτερο καί τρίτο, πολύ πιό καίριο καί καταστροφικό ἀπό τό πρῶτο, γιατί σάν κεραυνός κατάστρεψε τήν ἴδια τήν ἀποικία τῆς Σαλαμίνας.

Ἡ ἀνώμαλη κατάσταση στό βασίλειο δέν ἐπέτρεπε μέν στό νικηφόρο μονάρχη νά καταδιώξει τοὺς ἀντάρτες στίς βάσεις τους καί νά τοὺς ἀναγκάσει μέ τή βία νά ἀποδεχτοῦν τή θρησκευτική μεταρρύθμιση στό θέμα τῶν εἰκόνων· ἀλλά ἀντ' αὐτοῦ ἀφόρισε ὁ Πατριάρχης, πού συμμεριζόταν τίς πεποιθήσεις τοῦ Αὐτοκράτορα, μετά τή ναυμαχία τῆς Κωνσταντινούπολης τοὺς ἠττημένους Ἀθηναίους στά Ἀμπελάκια. Ἐκεῖνοι ἀψήφησαν ὅμως τήν Πνευματική ἐξουσία μέ τό ἴδιο πείσμα πού εἶχαν ἀψηφήσει τήν κοσμική· ὥσπου στό τέλος ὁ ἴδιος ὁ οὐρανός ἀνέλαβε νά τοὺς τιμωρήσει ἀφήνοντας τόν τετραπλό

22. Κατά τή κρίση ὀρισμένων κριτικῶν «ἡ Ἑλλάδα, ἡ Πελοπόννησος καί τά γειτονικά νησιά δέν ἐνοχλήθηκαν καθόλου ἢ ἰλάξιμα ἀπό τίς καταγίδες πού ἀδιάκοπα μαίνονταν κατά τή διάρκεια τοῦ ἔκτου αἰῶνα στίς βόρρειες Ἰταλίας. Τά ὑπολείμματα τοῦ ἀρχαίου λαοῦ τῶν Ἑλλήνων, πού πιεζόμενοι ἀπό τίς βαρβαρικές ἐπιδρομές τῶν προηγούμενων αἰώνων κατέφυγαν στό νότο, ἀπόχτησαν μέ εἰρηνικές ἐπαφές μέ νέους μέτοικους φρόσκα δύναμη καί ἐξουσία καί ἐπιδίωξαν μέ σπάνια ἀποφασιστικότητα νά τήν ἐξασκήσουν, προστατεύοντας ἔτσι τό θρησκευτικό καί πνευματικό τους βίος πού, μέ τήν ὀλοκληρωτική ἀλλαγὴ πού προξένησε ἡ ἰσχυρή ἐπίδραση τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀπόχτησε τώρα νέα ἐσωτερική συνάφεια καί μορφή». Dr. Zinkeisen a.a. Δ. σελ. 738. – Αὐτά εἶναι μῦθοι.

23. Niceph. Patriarch. σελ. 37. – Cedrenus I, σελ. 454.

θυμό του νά ξεσπάσει στά κεφάλια τῶν ἀνόσιων νησιωτῶν. Ἡ φωτιά τῶν σλαδικῶν πυρσῶν, ἡ μεγάλη ἐπιδημία τόν καιρό τοῦ Κοπρώνυμου, ἡ ξηρασία μέ τήν πείνα καί τό μαχαίρι βαρβαρικῶν πειρατῶν ἐπληξάν διαδοχικά τήν ἀθηναική ἀποικία τῆς Σαλαμίνας ὅπως μαθαίνουμε ἀπό ἕνα γράμμα τῶν μικρῶν, ταπεινωμένων ὑπολειμμάτων τους πρός τόν Πατριάρχη τῆς Κωνσταντινούπολης πού βρέθηκε στήν παλιά βιβλιοθήκη τοῦ οἴκου Nerio Acciajuoli στήν Ἀθήνα, ὅπου ἴκετεύουν τόν πατριάρχη νά λύσει τόν ἀφορισμό ἐναντίον τους.²⁴

Ἡ ἐρημωμένη πόλη-δάσος τῶν Ἀθηνῶν μέ τό κάστρο, τό τείχος καί τούς πύργους τῆς ἦταν ἀκόμα ὄρθια. Καθημερινῶς μποροῦσαν νά βλέπουν οἱ ἀποικοί τῆς ἀπό τή Σαλαμίνα τίς σκεπές τῶν ναῶν τῆς χουσωμένες ἀπό τόν πρωινό ἥλιο ἢ τό ἡλιοδασίλεμα καί κάθε χρόνο, προστατευμένα ἀπό τήν Ἀκρόπολη, τούς κάτω πύργους καί τό κοντινό νησί, τή σοδειά τῶν ἐλαιῶνων τοῦ Κηφισοῦ καί τά σταφύλια νά ώριμάζουν στί ἀμπέλια πρός τόν Πειραιά. Ἦδη τά ἀποσπάσματα τῶν ἀναγλυρικῶν χρονικῶν πού ἐπικαλεστήκαμε προηγουμένως ἀναφέρουν ὅτι οἱ δάρδαροι ἔβαλαν φωτιά στήν πόλη ὅπου ἦταν φυτρωμένα δέντρα τοῦ δάσους, ἀλλά δέν καθορίζουν τή χρονολογία αὐτοῦ τοῦ περιστατικοῦ σαφέστερα. Ἀπό τήν «Ἐπιστολή» ὅμως, φαίνεται ὅτι ἐγινε τόν καιρό τῆς μεγάλης ἐπιδημίας πανώλης ἢ ὁποία, ὅπως γνωρίζουμε ἀπό τό Θεοφάνη καί τόν Πατριάρχη Νικηφόρο, κατά τό ἔτος 746, τό ἔκτο τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου Κοπρώνυμου, ἐρήμωσε τήν Ἑλλάδα, τήν Πελοπόννησο καί τὰ νησιά. Τά δεινά ἐκείνης τῆς ἐποχῆς τά ἐξι-

24. Ἐπιστολή Ἀθηναίων πρός τόν Πατριάρχη. Χειρόγρ. ἀπό τήν παλιά βιβλιοθήκη τοῦ οἴκου Nerio Acciajuoli στήν Ἀθήνα. Παραλλήλως γνωστοποιήθηκε ἀπό τόν κόν Κυριάκον Πιττάκη.

στορήσαμε ἤδη ἀλλοῦ,²⁵ ἀποδείχνοντας μέ τή βοήθεια μιᾶς ἐγκυρότατης πηγῆς πού δέν ἀμφισβητήθηκε ἀπό κανένα, πῶς ἀκριβῶς ἐκείνη τήν ἐποχή ἐξυῆθησαν σάν ὄρμητικοί χείμαρροι οἱ θόρειοι Σλάβοι στήν Ἑλλάδα καί τήν Πελοπόννησο. Ἡ φλεγόμενη πόλη-δάσος καί οἱ ναοί πού μετατρέπονταν σέ συντριμμία καί στάχτες ἀνάγγειλαν στά Ἀμπελάκια τήν ἀφιξη τῶν νέων κατοίκων τῆς Ἑλλάδας.

«Ποιός νά μή θρηνησεῖ τό χαμό μιᾶς τέτοιας πόλης». λέει τό γνωστό μας γράμμα, «ὅταν κι οἱ εἰκόνες ἀκόμα στούς ναούς δακρύζουν. Ἡ πατρίδα μας εἶναι μιᾶ ἐρημωμένη, καί στίς καλύδες μας δέ μένει πιά κανένας. Ἀλλοίμονο, μᾶς πέταξαν ἔξω ἀπό τή γλυκιά μας πατρίδα, τά σπίτια καί τό θιός μας, ἔξαφνα γίναμε ξένοι καί θρηνοῦμε, μακριά ἀπό τίς πατρικές μας ἐστίες καί τή δοξασμένη ἀττική γῆ, ἐδῶ στή Σαλαμίνα, αὐτό τόν τόπο ἐξορίας καί μάρτυρα τῆς δυστυχίας μας, τό χαλασμό τῆς πατρικῆς μας γῆς, τίς κατεστραμμένες ἐστίες τοῦ γένους, τίς σκεπές τῶν ναῶν καί τῶν πύργων πού καταβρόχθισαν οἱ φλόγες καί κατέστρεψε ἡ ὄργη τῶν ἐχθρῶν. Ἡ πτώση ὅμως τῆς πόλης μας δέν ἄρκεσε γιά νά κατευνασθεῖ ἡ ἐκδικητική θεότητα καί τό τιμωρό τῆς χέρι ἀπλώθηκε ἐντός ὀλίγου ὡς τή Σαλαμίνα: ἐπιδημία μόλυνε τόν ἀέρα πάνω ἀπ' τά κεφάλια μας, οἱ πρόσφυγες ἄψυχοι σωριάζονταν κάτω, τά χωράφια σκεπάστηκαν μέ πτώματα καί ὅπου ἔπεφτες, ἐκεῖ ἦταν κι ὁ τάφος σου, ἀκλαφτος κι ἀσκεπάστος.

Ἡ ὄργη τοῦ Κακοῦ ἐπνίξε κάθε ἀντίσταση τῆς κοινω-νίας τῶν ἀνθρώπων. Μετά τήν ἐπιδημία ἦρθε ἡ πείνα γιά νά καταστρέψει κι αὐτή ὅ,τι ἄφησε ὄρθιο ἢ ἄλλη. Οἱ σπόροι πού σπείραμε ξεράθηκαν, ὁ οὐρανός ἦταν ἀτσά-

25. Ἱστορία τοῦ Μορέα, σελ. 207 καί συνέχεια.

λι, βροχή δὲν ἔπεφτε καὶ τὰ σύννεφα ἔσταζαν λαύρα φω-
τιᾶς ἀντὶ δροσιά στή γῆ. Ἡ πηγὴ τῶν δακρῶν καὶ τῆς
συμπόνας στέρεψε ὅπως ἡ κρήνη τοῦ οὐρανοῦ. Ἄλλὰ
οὔτε καὶ τούτα τὰ δεινά ἔφτασαν νὰ χορτάσουν τὴ θεϊκὴ
ὄργη. Ἀκόμα καὶ τὰ στοιχεῖα ὄπλισε ἐναντίον μας, ὥστε
ἡ θάλασσα ἐξέβρασε βαρβαρικά ληστρικά πλοῖα στίς
ἀκτές μας καὶ μαζί τους νέα δεινά καὶ νέους χαλασμούς.
Οἱ θρηνοὶ καὶ ὁ ρόγχος τῶν μητέρων πού πέθαιναν ἀπὸ
τό ξίφος, τῶν νηπιῶν πού συντριβόνταν στοὺς βράχους
καὶ τῶν παρθένων πού γίνονταν θύματα τυραννικῆς
ἀκολασίας γέμισαν τίς ἀκτές τῆς Σαλαμίνας. Σκλαδιὰ
στά τέσσερα ἄκρα τοῦ ὀρίζοντα ἦταν ἡ τύχη ὀλόκληρου
τοῦ ἀνδρικοῦ μέρους τοῦ πληθυσμοῦ καὶ μαζί μέ τούς
ἄνδρες πήραν τὰ ἐχθρικά πλοῖα τὸν πλοῦτο καὶ τὸ θιός
τῶν Ἀθηνῶν. Ἀκόμα καὶ γιὰ τούς πειρατές ἦταν συγ-
κλονιστικό τὸ θέαμα τῶν ἱερέων πού τραβοῦσαν κουπι
ἀλυσοδεμένοι στοὺς πάγκους. Σχεδόν ὅλοι οἱ ἐνήλικοι
ἄντρες ἔγιναν λεία αὐτῶν τῶν ἀπληστων ληστῶν.

Τέλος σ' αὐτὴ τὴν ἱστορία τῶν δεινῶν ἔδωσε μιὰ πυρ-
καϊὰ πού ἀφάνισε τούς ἀμπελώνες τοῦ Πειραιᾶ, τὸ μεγά-
λο ἐλαιώνα καὶ ὅλα τὰ δάση ἀνάμεσα στὸν Ὑμηττὸ καὶ
τὴ θάλασσα, ὅπου τὰ κύματα ἀντιτάχθηκαν στὴν ὀρμὴ
τῆς φωτιᾶς.²⁶ Μόνο ἡ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν καὶ τῆς

26. «... Πῶς οὐκ ὄν δακρῶσι μὲν τρικαύτης ὀλέθρου πόλεως τὰς τῶν
ναῶν εἰκόνας καταρρύτους ὁρίων τις τοῖς δάκρυσιν· ἐγεννήθη ἡ ἐπιαι-
λις ἡμῶν ἠρημιώμενη προφητικῶς εἰπεῖν, καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασιν οὐκ
ἔστιν ὁ κατοικῶν· ἐκβεβλήμεθα φεῦ τῆς φίλης πατρίδος, παναγίωτατε
πάτερ, καὶ οἱ πολυετὴ κομπάζοντες οἴκων τε καὶ κτημάτων ῥαστώνη
ἐν βραχεῖ μετανάσται καὶ πάροιχοι καὶ κρείττους εὐπραγίας κατέστη-
μιν, καὶ φη τῶν γλυκεῶν ὀρόφων πόρρω τε τῆς Ἀττικῆς ἀγλαίας
ἔξαντικῶ ἐφεζόμενοι, καὶ τὰς θρηνώδεις ὀλολυγὰς Ἱερεμίου τοῦ θειοῦ
ἐρανισάμενοι ἐρημιώθεισιν θρηνοῦμεν πατρώϊαν γῆν, κατασκαφεῖσας
τὰς τοῦ γένους ἐστίας, ναῶν ὀρόφους καὶ πύργων ἀντιπάλου πυρός
ἀγῶμα γεγονότας καὶ πολεμίας χειρὸς οἴκτρον πάργρον, Σαλαμίνα

Χίου στίς μέρες μας μποροῦν νὰ δώσουν μιὰ εἰκόνα τῆς
καταστροφῆς, τῆς καταστροφῆς τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς
ἀθηναϊκῆς ἀποικίας τῆς Σαλαμίνας τὸν ὄγδοο αἰῶνα.
Ὅσοι γλύτωσαν ἀπὸ τὴ φωτιά, τὴν πανώλη, τὸ λοιμὸ καὶ
τὴν ἐχθρική σπάθη δραπετεῦντας ἀπὸ τ' Ἀμπελάκια,

τὴν πρῶν εὐράμενοι τῶν ἡμετέρων συμφορῶν καταγόνιον ἄμα καὶ
μαρτυρίαν. ἐν ἀκμῇ γάρ οὔσης ἐνταῦθα τῆς θείας ὀργῆς λοιμὸς μὲν
πρῶτον τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς μιάνας ἄερα τὰ τῶν αὐτόθι διαιωμένων σώ-
ματα τοῖς πεδίοις σποράδην καὶ πονήρως διακείμενα στρώνουσι, καὶ
τάφος ἐκάστω ἢ οἰκεία χαμένη, ἀκλαύστον, ἀτάφον τῶν πλειόνων
μεόντων, τοῦ κακοῦ τῆς ρώμης πᾶν ἔθμιον συληράσης. ἐξογκοῦται δέ
μᾶλλον ἡ συμφορὰ ἐκμεμνηνία, καὶ λοιμὸν λιμὸς διαδέχεται, καὶ σπά-
νις τυραννίς σιτίων τὰ μόλις ἐκφυγόντα τὸν τοῦ λοιμοῦ θάνατον σώμα-
τα, καὶ τήκεται ἄρι τῆς γῆς ἐκφυέντα πάντη τὰ σπόριμα, χαλκοῦ γεγε-
νότος πρὸς ὑπὸν οὐρανοῦ, καὶ νεφῶν πρὸς ἀμίδια οὐ δρόσον τῆ γῆ
εὐσταζόντων. τῆρας ἐδόκει τὰ καθ' ἡμᾶς ἐκσταχῶς, ἀκορέστου κα-
θάτερ ἐριννύος τινός τοις ἡμετέροις κοιτοῖς ἐκβακχευσάσης, καὶ περιε-
μένομεν συλλυπούμενον, καὶ οὐχ ὑπῆρξε, καὶ ὡσπερὶ δακρῶν λιδαίου
τοῖς τοῦ ἡεροῦ σταγόσι συμπαθῶς τρυγόμενον, καὶ οὐχ εὐφροεν, καὶ
στοιχείων αὐτῶν καθ' ἡμῶν εὐστόχως ὀλιζομένον. καὶ θάλαττα γάρ
ληστρικὰς ἐπάγει βαρβάρων τριήρεις δεινὴν αἰχμαλωσίαν καὶ καινῶν
σπέρματα δακρῶν ἐπωαζούσας. Καὶ ἦν αἰγιαλὸς Σαλαμίνοσ θορόδω
τότε θρηνώδει κατάδοιπος. Μητέρες κόουσαι δύστηνοι ἀσφί τὰς ὀδί-
νας ὑπέμενον τῆς γονῆς, καὶ νήπια μητέρων ἐπικουρίαν πελλίζουσαις
φωναῖς ἐπικαλοῦντα κατεδαφίσθησαν πέτραις, καὶ τυραννικῆς ἀκολα-
σίας νεάνιδες ἀκμάζουσαι γεγονάσι θύμα δεινόν καὶ οἱ λαμπρῶς γεγι-
ρακότες δοῦλλον ἔσχον τῆς ζωῆς τὸν ἐπίλογον. Διέπαρτατ πλειόνων
τὰ ἔργα ἀλλοδαπῆς ἐν ἄερα χθονός, καὶ τοῦ γένους τὰ φίλτατα ὀμό-
τητος βαρβάρων σκόλον καθέστη, καὶ θλίβει πρῶτας ἀπίστων πρὸς
ὑδωρ πλοῦτος Ἀθηναῖον δορυκῆτος, πρεσβυτέρων δέ χεῖρες ἱερουρ-
γοῖ πιεζόμεναι καὶ περὶ ζυγόν ἐλαινούμεναι καὶ λησταῖσιν αὐτοῖς
ἐλεινόν ἔδοξε θέαμα. καὶ πάσαν σχεδόν ἡλικίαν ἐπολιόρκει ὁ ληστι-
κὸς οἰστρος πλόνεξις. Τελευταῖον ἦν τῶν κακῶν ἐπαισδιον δαιμο-
νία τις φλόξ αὐτομάτως ἀναδοθεῖσα, τοὺς τε περὶ τὸν ἡμέτερον Πει-
ραιᾶ κλίνοντας ἀμπελώνας ἐμπρόσασα, καὶ τὸν ἱερόν τῆς Ἀθηνᾶς
ἐλαιώνα τυφλώσασα καὶ ὄρεος ἄχρη καὶ θλιείσσης αὐτῆς ἐκβακχεύσα-
σα ἕως αὐτῆς τὴν ὀρμὴν ὁ τῶν κυμάτων ἐπέσχευ ἀντίρροπος· Χαίρογ.

βοήθῃσαν καταφύγιο καὶ σωτηρία στήν Αἴγινα ἢ στήν ἀκτὴ τῆς Πελοποννήσου.²⁷

Ἐκεί ἀπὸ ἐκεῖ στάλθηκε ἡ ἐπιστολὴ στὸν Πατριάρχη μὲ τὴν παράκληση νὰ καθησυχάσει τὴν ὀργισμένη θεοότητα γιὰ νὰ μὴν ἐξολοθρευθεῖ ὀλοκληρωτικὰ τὰ πενιχρὰ ὑπολείμματα τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ νὰ τὰ φέρει μετὰ τὴ φρικτὴ τους τιμωρία πίσω στήν Ἀθήνα· ἀφοῦ ἤδη εἶχαν ἐξολοθρευτεῖ ὅλοι οἱ ὑδριστὲς καὶ ἀρνητὲς στίς ἐρημιές καὶ τοὺς βράχους τῆς θάλασσας, ἀπὸ ἐπιδημίες, λοιμούς καὶ τὴ μάχαιρα.²⁸

Τὸ ὄψος τῆς ἐπιστολῆς μετανοίας τῶν ἐκπατριωμένων πρὸς τὸν ἀνώτατο πνευματικὸ τους ποιμένα εἶναι ἡ καλύτερη ἀπόδειξη γιὰ τὴ συντριβὴ τῆς ὑπεροφίας τους: «Σκύβοντας τὸ πρόσωπο μέχρι τῆς γῆς καὶ φιλώντας μὲ λυγμούς τίς σόλες τῶν ὑποδημάτων σου, ἀπονένομε τὴν ὀφειλόμενη προσκύνηση καὶ θερμὴ μετάνοια».²⁹ Ἔτσι ἀρχίζουν οἱ ταπεινοὶ πολῖτες τῶν Ἀθηναίων τὸ ντοκουμέντο τῆς ὑποταγῆς τους καὶ τὴν παράκλησή τους νὰ λυθεῖ ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἀφορισμὸς. Ἀλλὰ παρόλο πού ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ αὐλὴ τοῦ αὐτοκράτορα συγχώρησαν τὴν ἀνταρσία τῶν ἱκετῶν, δὲν ἦταν ἀκόμα πραγματοποιησὶμη ἡ ἐπιστροφή στήν ἐγκαταλειμμένη Ἀθήνα. Ἡ ἐξορία διάρκεσε ἀκόμα περίπου διακόσια χρόνια καὶ αὐτὸ τὸ διάστημα ἡ Ἀθήνα παρέμεινε ἐγκαταλειμμένο ὀλοκάτωμα, ἄγρια ἐρημιὰ, ὅπου ὅπως θέλουμε καὶ πρέπει νὰ πιστεύουμε μόνο τὸ κάστρο ἔμεινε ἄπαρτο σ' ὅλες τίς κα-

27. Αἴγινης νῆσος καὶ Πέλοπος ἄκρα χθονὸς τανῦν ἐπιδέχοντα. Χειρόγρ.

28. ...«Ἔν δὴ οἱ πλείονες ὑπωρεῖαις ἐρήμοις καὶ πέτραις παραλίους λιμοῦ βία καὶ ξίφους πεσόντες...» Χειρόγρ.

29. «Ἐδάφους ἄγχι γῆς ἐπὶ πρόσωπον κήραντες, καὶ τὰ ἱεράς σου τῶν πόδων βάσεις μετ' ὀλολυγῶν ἀσπαζόμενοι, τὴν ὀφειλόμενην προσκύνῃσιν καὶ θερμὴν μετάνοιαν ἀπονένομεν.» Χειρόγρ.

ταδρομές τῶν ξένων, μὲ τὴ βοήθεια αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Ἔτσι γίνεται τώρα ἀντιληπτὸς συνέδηκε νὰ χρησιμοποιεῖται τὸ κάστρο αὐτὸ σὰν τόπος ἐξορίας γιὰ ἐξέχοντες Κωνσταντινουπολίτες πού ἐπεφταν στὴ δυσμενεία τῆς αὐλῆς.³⁰

Ὅχι μόνο δὲ ὑπῆρχε ἐκεῖ, στὸ κέντρο τῶν ἐρειπίων καὶ τῆς ἀποσύνθεσης οὔτε ὑπόνοια τῆς παλιᾶς ἀθηναϊκῆς εὐμάρειας ἀλλὰ ἀντιθέτως δὲν τολμοῦσαν οἱ ταλαιπώροι ἐξοριστοὶ, ἀπὸ μόνιμο φόβο τῶν ἐπιδρομῶν τῶν σλαβικῶν ὀρδῶν οὔτε νὰ ξεμυτίσουν ἀπὸ τὸ ὄχυρὸ χωρὶς κάλυψη.

Τὸ ντοκουμέντο μας δὲν διασαφηνίζει πλὴν τοῦτου κατὰ πόσον ἡ ἀποικία τῶν προσφύγων καταστράφηκε ἀπὸ σλαβικά ἢ ἀπὸ μωαμεθανικά πειρατικά πλοῖα. Ὡστόσο ἡ ἔκφραση «ἀπίστων» εἶναι ἔνδειξη γιὰ τὴν παρουσία μωαμεθανῶν μᾶλλον παρά βόρειων πειρατῶν, ἀφοῦ οἱ τελευταῖοι ἦσαν τότε ἀκόμα εἰδωλολάτρες. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἦταν ἡ τελειωτικὴ συμφορὰ τῶν παλαιῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδας, ὅτι ὅλοι ἐκεῖνοι πού ζήτησαν καταφύγιο ἀπὸ τοὺς βόρειους εἰσβολεῖς ἀπὸ τὴ χερσαία χώρα στὰ νησιά συνάντησαν ἐκεῖ τοὺς ἀπὸ τὸ Νότο διεισδύοντες Μωαμεθανούς τῶν ἀφρικανικῶν, ἀσιατικῶν καὶ ἀνδαλουσιανῶν ἀκτῶν, οἱ ὁποῖοι, ὅπως ἔχει γίνει γενικὰ παραδεκτό, *σιγά-σιγά ἐρήμωσαν ὅλες τίς νήσους τοῦ ἀρχιπελάγους καὶ τίς ἀποψίλωσαν ἀπὸ τοὺς κατοίκους των τελείως ἢ ἐν μέρει.*

Καὶ ὅσους τελικὰ γλύτωναν ἀπὸ αὐτὲς τίς πολλαπλὲς συμφορὲς τοὺς μετέφεραν συχνὰ διὰ τῆς βίας στήν πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου ὅπου μεταδοτικὲς ἀρρώστειες, λοιμοὶ καὶ στάσεις θρησκευτικῶν ἢ πολιτικῶν κομμάτων τοὺς ξεκλήριζαν κατὰ μυριάδες. Ἔτσι λοιπόν,

30. Zonar. XIV. τόμος II σελὶς 120. – Cedren. II, σελ. 595, 598.

τό τελειωτικό σήσιμο τῆς ἀληθινῆς ἀρχαιοελληνικῆς ράτσας στό ἔδαφος τῆς Ἑλλάδας, μποροῦν νά τό ἀρνοῦνται μόνο ἐκεῖνοι οἱ σοφοί πού δίνουν πιά πολύ βάση στίς προλήψεις τῆς νεώτερης ἐποχῆς παρά στήν πραγματική ἐξέλιξη τῶν ἱστορικῶν συμβάντων. Ἐγώ προσωπικά κατάληξα μέ τόν καιρό στό συμπέρασμα ὅτι ὁ Θεός διάλεξε τόν ἑλληνικό λαό ὡς κατ' ἐξοχήν ἀντικείμενο τῆς ὀργῆς του καί τοῦ ἐπέβαλε ὅλες του τίς τιμωρίες γιά νά δείξει στό ἀνθρώπινο γένος ὅτι μπροστά του Μεγάλος καί Μικρός εἶναι ἐξίσου μηδαμινός.

Ἡ μακρόχρονη καταστροφή κι ἐρήμωση τῆς Ἀττικῆς μᾶς δείχνει πόσο μικρή ἦταν στήν Ἑλλάδα ἡ δύναμη τοῦ βυζαντινοῦ μονάρχη ἀπό τόν ἕκτο μέχρι τό δέκατο αἰώνα. Ἀκόμα κι οἱ ἐκστρατείες πού ἔγιναν τήν ἐποχή τῆς αὐτοκρατορίας Εἰρήνης καί τῶν διαδόχων τῆς Νικηφόρου, Θεόφιλου, Θεοδώρου καί Μιχαήλ ἀπό θαλάσσης καί στερεᾶς ὡς τήν Πελοπόννησο, δέ μπόρεσαν νά ἐδραιώσουν πῶ αὐτοκρατορικό κύρος ἔτσι ὥστε πραγματικά νά μπορέσει νά ἀρχίσει ἕνας ἐπανεποικισμός τῆς Ἑλλάδας μέ χριστιανούς καί νά ἐπανοικοδομηθεῖ ἡ Ἀθήνα. Ἡ φυσική καί ἠθική ἐπιρροή τοῦ μεγάλου βουλγαρικοῦ δασιλεῖου στίς ἑλληνικές περιοχές πού βρέχονται ἀπό τή θάλασσα δέν ἐπέτρεπε οὔτε στήν πίεση τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατῶν τοῦ Βορῆ, οὔτε στήν πλημύρα τῶν Ἑλληνικῶν καί ἐξελληνισμένων μεταναστῶν ἀπό τήν Ἀνατολία καί τά νησιά νά ἐπιτύχουν τό σκοπό τους. Μόνο ἀφοῦ ὁ Χριστιανισμός καί ἡ καλή ἐκβάση τῶν πολέμων μερικῶν βυζαντινῶν ἡγεμόνων δάμασαν τήν ἀγριότητα τῶν Βουλγάρων, μπόρεσαν τά διασκορπισμένα ὑπολείμματα τῶν Ἀθηναίων νά ἐπιστρέψουν στήν Ἀττική, καί νά οἰκοδομήσουν ξανά τήν καταστραμμένη προγονική τους πόλη, μέ τήν προστασία τῆς αὐτοκρατορικῆς δύναμης. Τό ἔτος πού ἔγινε τό γεγο-

νός αὐτό δέ μποροῦμε νά τό καθορίσουμε μέ ἀκρίβεια γιατί οἱ πηγές μας προσδιορίζουν μόνο τόν αἰώνα τοῦ πμυβάντος, τόν τέταρτο ἀπό βασιλείας Ἰουστινιανοῦ, ἐνώ ὁ κατάλογος τῶν κωνσταντινοπολιτῶν πατριαρχῶν, ὅπως βρῖσκεται στό διδύλια μας, δέ συμπίπτει μέ τίς σημειώσεις τῶν χειρόγραφων χρονικῶν. Τό ὄνομα τοῦ πατριάρχη ἀπό τόν ὁποῖο ὁ Ἀθηναῖος μοναχός Καλοκύτης ζήτησε τήν ἄδεια νά κτίσει τό μοναστήρι Ἁγιοῦ Ἀνάργυρου στή Νέα Ἀθήνα ἦταν Ἰωαννίκιος. Στόν κατάλογο τοῦ Le Quien³¹ δέ βρῖσκουμε ὥστόσο κανένα βυζαντινό ποιμένα τοῦ δέκατου αἰώνα μέ τό ὄνομα Ἰωαννίκιος· ἀλλά ἀντ' αὐτοῦ ἕνα κενό τεσσάρων χρόνων στή διαδοχή τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου κατά τό ὁποῖο ἴσως πατριάρχης ἦταν κάποιος Ἰωαννίκιος. Ἴσως νά ἦταν ἐμβόλιμος ἢ ὄχι γενικά ἀναγνωρισμένος πατριάρχης· ἢ μπορεῖ στό χρονικό νά ἀναφέρεται λανθασμένα στή θέση του τό ὄνομα κάποιου ἄλλου. Ἐν τῷ μεταξύ, ἀπό μία μαρτυρία τοῦ Μαγίστρου Συμεῶν πού δέ βρῖσκεται σέ ἀντίθεση μέ τά δικά μας ἀποσπάσματα, μποροῦμε νά βγάλουμε τό συμπέρασμα ὅτι ἡ Ἀθήνα καί τά περὶχωρα κατά τό πρῶτο τρίτο τοῦ δέκατου αἰώνα εἶχε πάλι κατοίκους καί ναούς. Συγκεκριμένα, κάποιος Χασές γιός τοῦ Ἰούδη εἶχε, κατά μαρτυρία τοῦ ἴδιου συγγραφέα, προκαλέσει μέ τήν ἀσωτία καί ἀπληστία του σέ τέτοιο σημείο τήν κατακραυγή τῶν πολιτῶν τῶν Ἀθηναίων καί τῆς Ἑλλάδας πού τόν θανάτωσαν μέ λιθοβολισμό μέσα στή μητρόπολη τῶν Ἀθηναίων.^{31α}

31. Le-Quien Orbis Christianus. Tom. I.

31α. «Οἱ δὴ τῆς Ἑλλάδος καί τῶν Ἀθηναίων οἰκίητορες, συνεχῶς ἐπηρεαζόμενοι παρὰ Χασεῖ υἱοῦ τοῦ Ἰούδη, τήν αὐτοῦ ἀσωτείαν καί ἀπληστίαν μὴ ἐνεγκόντες ἔνδον τοῦ ἐν Ἀθήναις ναοῦ λίθοις βαλόντες ἀντίλον. Symeon Magister et Logoth Annales in Constant Porphyrogen. CIX, script. post Theophan edit. Paris, pag. 475.

Ἐάν σκεφθῆι κανεῖς τίς συμφορές καί τίς σφαγές τῆς μακροβίωνης διτσιποραῶς θά καταλάβει πόσο μικρή ἦταν ἡ ὁμάδα τῶν ἐπαναπατριζομένων Ἀθηναίων. Ἡ πόλη δέν ἦταν πιά δυνατὸ νά ἀναστηλωθεῖ καθ' ὅλη τὴν παλαιὰ τῆς ἔκτασι; περιῖπου δύο τρίτα τοῦ χώρου πού περιέκλειαν τὰ παλιὰ τεῖχη ἔμειναν ἐρημωμένα· ὁ νέος πληθυσμὸς ἐγκαταστάθηκε μόνιμα στὴ θόρεια πλευρὰ τῆς Ἀκρόπολης, πράγμα πού ἔδωσε στὴν πόλη, ἀπὸ τότε, τὸ μέγεθος καί τὴ μορφὴ πού ἔχει καί στίς ἡμέρες μας. Ὅπως ξέρεῖ ὅλος ὁ κόσμος δέν ἀπλώνεται σήμερα ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων, ὅπως παλιά, γύρω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ μεσημβρινή τῆς μεριά συνορεύει μὲ ἄδεια χωράφια, καί ἓνα μεγάλο μέρος τῆς περιφέρειᾶς τῆς θρίσκειται ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη. Ὅτι ἡ Νέα Ἀθήνα τὸν τρίτο αἰῶνα μετὰ τὴν ἐπανίδρυσή τῆς δέν εἶχε μεγαλύτερη ἔκτασι ἀπ' αὐτὴ πού ἀναφέραμε καί ὅτι ἀπ' αὐτὴ τουλάχιστο τὴ μεριά εἶχε τὸ ἴδιο σχῆμα, φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπίθεσι πού ἔκανε τὸ 1203 κατὰ τῆς Ἀκρόπολης ὁ Λέων Σγουρός, ἄρχοντας τοῦ Ναυπλίου.

Σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τοῦ διάσημου Leake πού ἀναφέρεται στὸ σχετικὸ χωρίο τοῦ Νικήτα Χωνιάτη, οἱ Μωραῖτες ἐπιτέθηκαν μὲ ἔφοδο στὸ κάστρο πού τὸ ὑπεράσπιζε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μιχαήλ χωρὶς νά περάσουν μέσα ἀπὸ τὴν πόλη· δηλαδὴ ἡ μόνη πρόσβασι στὸ ὄχυρὸ τότε ὅπως καί σήμερα δέν καλυπτόταν ἀπὸ κτίρια καί ἔξωτερικὸ στρογγυλὸ τεῖχος.³² Μία συνοδικὴ ἀπόφασι πού

32. «This circumstance may serve to show that Athens was already reduced to its present dimension; it appears that Leo's attack was upon the citadel, and that it was made without passing through the town. The citadel, therefore, was no longer surrounded as anciently on every side, which we can not doubt, was the south as at present». Leake, *Topography of Athens*, introduc. p. lxxiii.

Μετὰφρασι. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ δείχνει ὅτι ἤδη τότε ἡ Ἀθήνα εἶχε πε-

πάρθηκε μετὰ τὰ μέσα τοῦ δωδέκατου αἰῶνα (1166) ἐπὶ πατριάρχῃ Λουκά καί αὐτοκράτορα Μανουήλ Κομνηνοῦ δείχνει καθαρότερα ἀκόμα ἀπ' αὐτὸ τὸ πολεμικὸ ἐπεισόδιο, ὅτι ὄχι μόνο ἦταν πολὺ μικρὸς ὁ πληθυσμὸς τῶν Ἀθηναίων ἐκεῖνη τὴν ἐποχή, ἀλλὰ καί ὅτι ὅσοι κάτοικοι τῆς ὑπαίθρου καί τῆς πρωτεύουσας ἐπέζησαν ἀπὸ τὴν ἔξορι εἶχαν συμπυκνωθεῖ μέσα στὴν Ἀθήνα καί εἶχαν γίνεῖ ἐκεῖ μόνιμοι κάτοικοι: ὁ Νικόλαος, μητροπολίτης τῶν Ἀθηναίων, γνοιαζόμενος τὴ σωτηρία τῶν ψυχῶν τοῦ ποιμνίου τοῦ χρησιμοποιεῖ στὴν προαναφερόμενη συνοδικὴ συνεδρίασι στὴν Κωνσταντινούπολι τὴν ἔκφρασι «Γιὰ νά διαφυλάξει ἄγνους ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τοὺς ἐναπομεινάντες ἀκόμα στὴν Ἀττικὴ καί τὴν Ἀθήνα κατοίκους... κ.λ.π.». ^{32α}

Ἀπὸ δὴ καί πέρα δέ θά ξαναγίνει λόγος οὔτε στὰ ἀποσπάσματα τῶν χειρόγραφων χρονικῶν πού διασώθηκαν, οὔτε πουθενά ἄλλου γιὰ μετοίκους πού μετὰ τὴν ἐπανεδροαίωσι τοῦ αὐτοκρατορικοῦ κύρους στὴν Ἑλλάδα ὑποτίθεται πὼς ἐγκαταστάθηκαν στὴν ὑπαίθρο τῆς Ἀττικῆς καί ἐποίκησαν τοὺς ἑκατὸν εἴκοσι *Δήμους* τοῦ ἀρχαίου ἀθηναϊκοῦ λαοῦ. Μποροῦσε τώρα νά μεταναστεύει ἐκεῖ, ὅποιος ἀπὸ τίς ἐπαρχίες τοῦ βασιλείου ἤθελε νά κτίζει χωριά καί νά μοιράζεται τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς μὲ

ριορισθεῖ στὴ σημερινὴ τῆς ἔκτασι. Φαίνεται πὼς ὁ Λέων ἐπιτέθηκε στὴν ἀκρόπολι χωρὶς νά χρειαστεῖ νά περάσει μέσα ἀπὸ τὴν πόλη. Ἐπομένως δέν περικλειόταν τότε ἡ ἀκρόπολι, ὅπως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀπ' ὅλες τίς μεριές, παρὰ ἀναμφισβήτητα μόνο ἀπὸ τὸ Νότο, ὅπως σήμερα.

32α. Ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Ἀθηναίων Νικόλαος ὁ ἀγιοθεωρήτης τοῦ ἔπ' αὐτοῦ ποιμνίου κηδόμενος καί φροντιστικῶς ἔχων καί ἐμέριμος, μὴ μόνον τοὺς ἐπιπεριόντας τῇ πανευδαίμονι χώρα τῆς Ἀττικῆς καί τρεφομένους Ἀθηναίους, ἀγνους περιστήσαι θεῶν... κ.λ.π. Sentent. Synod I. apud Leunclay. Jus graeco - Roman p.217.

τίς περιπλανώμενες ὀρδές πού διέσχιζαν τόν τόπο μέ τά κοπάδια τους.

Ἡ ἐποχή αὐτή τοῦ νέου ἐποικισμοῦ τῆς Ἑλλάδας ἀπό τοὺς Βυζαντινοὺς εἶναι βασικά ἡ ἐποχή πού δημιουργήθηκε ὁ ἀποκαλούμενος νεοελληνικός βίος καί λαός καί γλώσσα. Δέν πρέπει νά λησμονοῦμε ὅτι ἕως τόν καιρό τῆς μεγάλης σλαβικῆς καταστροφῆς, σ' ὀλόκληρη τήν Ἑλλάδα διατηροῦνταν στίς πόλεις καί τήν ἐπαρχία οἱ ἀρχαῖες διάλεκτοι καί γλωσσικά ἰδιώματα· μέ μιά λέξη ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικός λαός μέ τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά του κατεῖχε ἀκόμα τήν πανάρχαια πατρίδα του. Ἀπό τώρα καί στό ἔξῃς τά πάντα ἀλλάζουν: νέοι ἄνθρωποι κτίζουν νέες κατοικίες καί ὁμιλοῦν μιά νέα διάλεκτο, σέ ὄλους κοινή γιατί ὅλοι προέρχονται ἀπό τό ἴδιο σχολεῖο τοῦ βυζαντινοῦ βασιλείου. Ἡ νεοελληνική γλώσσα δέ δημιουργήθηκε στήν Ἑλλάδα· δημιουργήθηκε στό Βόσπορο, στή Θράκη, τή Μικρά Ἀσία καί μεταφέρθηκε αὐτή τήν ἐποχή ἀπό τοὺς νέους ἀποίκους στήν Ἑλλάδα. Ἀπό τό Durazzo (Δυράχειον) στήν Ἀλβανία μέχρι τά ὑψίπεδα τοῦ Ἰβάν, μέχρι τή Σαμαρκάνδη καί τόν Ὑδάσπη, ἀπό τόν Καύκασο ἕως τίς ἐρήμους τῆς Ἀφρικῆς ἄνοιξαν οἱ νίκες τοῦ Ἀλεξάνδρου καί τῶν κληρονόμων του τό δρόμο γιά τήν ἑλληνική γλώσσα καί τά ἑλληνικά ἦθη. Τό ἑλληνικό στοιχεῖον ἦρθε σά μαγιά στά διάφορα ἔθνη σέ ὅλα τά σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα, διάβρωσε τίς γλώσσες τους καί ἔχυσε σέ νέο καλούπι τά ἦθη τους.³³

Τόν καιρό τοῦ Ἀπολλώνιου τοῦ Τυανέα δέν εἶχε σβῆσει ἀκόμα ἡ ἑλληνική γλώσσα στήν παρθική αὐλή, τόν Ἰνδό ποταμό καί αὐτό ἀκόμη τό Πεντζάμπ.³⁴ Ἡ χρι-

33. ... Ἑλλησί τε ἐπιμίξειν ἑλλην ὑπ' αὐτοῦ γενόμενος. – Philostrat. Vita Apollon. lib. III. cap. 43.

34. Philostrat. α.α. D. lib. I, cap 31, – lib. II cap. 27, lib III cap 12, κ.λ.π.

στιανική θρησκεία καί τό βασίλειο τοῦ Βυζαντίου πού ἦταν προϊόν τῆς θεμελιωμένο πάνω σ' αὐτή καί τῆ συνέχειά της, ὀλοκλήρωσε μέ τή μακραίωνη ὑπαρξή του τή μεταμόρφωση καί σφράγισε τοὺς ἑκατό λαοὺς ἀνάμεσα στήν Ἀδριατική θάλασσα καί τόν Εὐεφράτη ποταμό μέ τή σφραγίδα τῆς τέλειαις ὁμοιογένειας σά ἦθη, τή γλώσσα, τή θρησκευτική λατρεία καί τίς δεισιδαιμονίες... Ὅλα τά διακριτικά τους γνωρίσματα ἐσθῆσαν· τό κοινό τους πεπρωμένο, ἡ κοινή τους πίστη καί οἱ κοινοί τους κίνδυνοι διέπλασαν τό αἷμα καί τή λαλιά τους, τά ἐλαττώματα καί τίς ἀρετές τους, σάν ἀπόλυτα ὁμοίομορφη μάζα δίχως διακριτικά στοιχεῖα. Σ' αὐτά τά μέρη δημιουργήθηκε μιά μεγάλη οἰκογένεια μέ ἕναν κυρίαρχο καί μιά πίστη. Ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη, τό κοινό κέντρο τῆς ζωῆς ὄλων, ξεκίνησε ἡ ἐπιρροή πού ἀγκάλιασε ὅλα τά ξένα στοιχεῖα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καί τά παρέσυρε στήν ἴδια κατεύθυνση. Μονάχα τά θρησκευτικά σχίσματα ὑποδοήθησαν μερικῆς φορῆς τή διατήρηση ὀρισμένων ἐθνικῶν ἰδιοσυγκρασιῶν. Ἐξαφανίστηκαν τά γλωσσικά ἰδιώματα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀνάμεσα στά στενά τῆς Κωνσταντινούπολης, τόν ποταμό Ἄλυ καί τά συριακά στενά. Ὅπως σήμερα σ' αὐτή τή μεγάλη ἔκταση ὀμλεῖται ἀποκλειστικά ἡ τουρκική γλώσσα, ὀμλεῖτο τότε παντοῦ ἀποκλειστικά ἡ βυζαντινὴ ἢ χριστιανική ἑλληνική· ὄσπου οἱ Σελτζοῦκοι καί οἱ Ὀσμανλήδες, οἱ μαθητές τοῦ Μωάμεθ, πήραν τή θέση καί τό ρόλο τοῦ χριστιανοῦ μονάρχου τοῦ Βυζαντίου.³⁵

35. Στήν οἰκουμένη αὐλή τοῦ πατριάρχη τῆς Ἀντιόχειας ἔκαμε ὁ συγγραφέας τῆ γνωριμία πολλῶν Ἑλλήνων ἀπό τό Tokat, τήν Ἀμάσια καί τήν Ἀγκυρα πού ὀμόφωνα τόν διαβεβαίωσαν ὅτι ἡ ἑλληνική γλώσσα στό ἔσωτερικό τῆς Ἀνατολίας ἐσθῆσε ὀλοκληρωτικά καί ὅτι ἡ τουρκική ἔγνε ἡ μητρική γλώσσα τῶν Χριστιανῶν. «Οἱ Τοῦρκοι μᾶς ἔκοψαν τήν γλώσσα» ἔλεγον. Για τόν ἴδιο λόγο οἱ προσευχῆς καί τά ἔκ-

Μόνο τὰ ἄλβανικά καί βλάχικα ἢ λατινοθρακικά γλωσσικά ἰδιώματα κατόρθωσαν νά ἐπιζήσουν στό ἔδαφος τῆς βυζαντινῆς Εὐρώπης δίπλα στή νεοελληνική, χριστιανική γλώσσα τοῦ βασιλείου· ἀλλά μόνο σέ δύσβατες ὄρεινές περιοχές καί περιφρονημένα ὡς βαρβαρικά. Ἡ τεράστια ἀφομοιωτική δύναμη τῆς θρησκείας ἔκανε ἀδύνατο στούς Σλάβους πού ἦρθαν ἀπό τή Σκυθία, ὅπως προηγούμενα στούς λαούς τῆς Ἀνατολίας, νά διατηρήσουν ἀνεπηρέαστη τήν ἰδιαιτερότητά τους.

Αὐτό τό εἶδος τῶν ἀνθρώπων λοιπόν πήρε στήν κατοχή του τήν ἀδειανή Ἀττική, ἔκτισε χωριά καί ξανάφερε πάλι σέ κοινή χρήση μερικά ἀρχαῖα ὀνόματα, ὅπου δέν εἶχε σβήσει ἡ θύμηση τῆς ἀρχαιότητας· κατά κανόνα ὅμως ἔδωσε στούς νέους καταυλισμούς νέες ὀνομασίες.

Σλαβικά στοιχεῖα παρατηροῦνται μόνο στά βουνά πρὸς τὰ βοιωτικά σύνορα. Ἀλλά πῶς νά πιστέψουμε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι πού ἀπόμειναν, παρά τή διάλυση καί ὀλοκληρωτική καταστροφή τῆς κοινοτικῆς τους ζωῆς κατά τή διάρκεια τῆς ἐξορίας στά διάφορα σημεῖα τοῦ ἀρχιπελάγους καί τίς ἡπειρωτικές περιοχές, διατήρησαν τό αἷμα καί τή γλώσσα τους καθαρά;

Ὅταν ἦδη ὁ Τάκιτος μιλάει γιά *conpluvies nationum*, τί νά πῆ κανεῖς γιά τὰ διάφορα συμβάντα κατά τό χρονικό διάστημα μεταξύ τῆς κατάλυσης καί τῆς ἐπανίδρυσης τῆς μεσαιωνικῆς Ἀθήνας; Ὅποιος τό ἔβρισκε συμφερετικό στό μεγάλο βασίλειο, πῆγαινε καί γινόταν πολίτης τῆς βυζαντινῆς ἐπαρχιακῆς πόλης Νέα-Ἀθήνα. Οὔτε πού ἔζησε ἡ νέα ἀποικία τὰ πρῶτα ἑκατό χρόνια τῆς δημιουργίας της εἰρηνικά καί εὐτυχισμένα: κατά τή

διάρκεια τῶν τελευταίων μεγάλων ἀγόνων τῶν Χάνων τῶν Βουλγάρων τοῦ ἑνατοῦ, δέκατου καί ἐνδέκατου αἰῶνα ἐνάντια στό ἑλληνικό βασίλειο τοῦ θρισκόταν σέ νέα ἀνθηση, ἀνανεώθηκαν πάλι οἱ ἐπιδρομές, ὅπως σέ προηγούμενες ἐποχές, ὄχι μόνο στήν Ἀττική, ἀλλά σ' ὀλόκληρη τήν Ἑλλάδα. Οἱ Βούλγαροι, ἂν καί Χριστιανοί, δέν ἔπαψαν νά εἶναι βάρβαροι, καί ἡ δυστυχία πού ἔφεραν στίς νεοκατοικημένες πόλεις τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Θεσσαλίας, Βοιωτίας, Ἀττικῆς καί Πελοποννήσου ἦταν ἀφάνταστη.

Κατά τήν παλιά τους συνήθεια κατεδάφιζαν τοὺς πύργους, ἔσερναν τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων μαζικά ἔξω ἀπό τή χώρα, ἔκαιγαν καί λεηλατοῦσαν τὰ πάντα³⁶ ἔως ὅτου τελικά ὁ αὐτοκράτορας Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος τό ἔτος 1019 ἔδωσε γιά πάντα τέλος στίς λεηλασίες, τοὺς θριάμβους καί τό βασίλειό τους. Αὐτά τὰ συμβάντα ἔξηγοῦν καί τοὺς λόγους τοῦ Μητροπολίτη τῶν Ἀθηνῶν Νικόλαου πού ἀναφέραμε προηγουμένως.

Ὁ Κεδρηνός ἀναφέρει μόνο ὅτι ἡ Ἀττική κατά τή διάρκεια ἐκείνης τῆς περιόδου ἔγινε δυό φορές στόχος βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν χωρίς ὅμως νά διευκρινίσει ἂν ἡ πόλις καί ἡ ὑπαιθρος τότε εἶχαν τή μοῖρα τῆς Λάρισας καί τόσων ἄλλων περιοχῶν. Μᾶλλον θά ἔπρεπε νά ὑποθέσει κανεῖς πῶς ἔτσι κι ἔγινε, γιατί ὁ Νικόλαος ὁμιλεῖ περὶ *ὑπολειμμάτων τῶν Ἀθηναίων* σά νά εἶχε γίνει μεγάλη συμφορὰ στή χώρα τους πρὶν ἀπό μικρό χρονικό διάστημα. Ὁ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος, νικητῆς τῆς Ὀχρίδας καί δαμαστής τῶν σλαβικῶν βασιλείων, τελικά ἀναστήλωσε τή χριστιανική αὐτοκρατορική ἡγεμονία σ'

36. Turcae, quos Leo Sapiens quondam contra Bulgaros evocaverat, usque in Atticam provinciam vastitatem tulerunt. Vita S.Luc. jun Bol-land. Februar. tom. 2 pag. 95 Bergl. Cedren. pag. 702.

κλησιαστικά βιβλία εἶναι γραμμένα στήν τουρκική. Ὁ Σεραφεῖμ, μητροπολίτης τῆς Ἀγκυρας τύπωσε διάφορα θρησκευτικά βιβλία στήν τουρκική γλώσσα προκειμένου νά χρησιμοποιηθοῦν ἀπό τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀσίας. – «Ἐρευνες στήν Ἑλλάδα» σελ. 87.

ολόκληρη τήν Ἑλλάδα καί ἦταν ὁ πρῶτος βυζαντινός μονάρχης πού μετά ἀπό σχεδόν ἑξακόσια χρόνια διέσχισε ὁ ἴδιος τήν Ἑλλάδα γιά νά δεῖ αὐτή τήν ἐπαρχία πού μετά μακροαίωνα ἀποξένωση ἔγινε πάλι ἐξάρτημα τοῦ βασιλείου καί νά ὀργανώσει τή νέα της διοίκηση. Στό ναό τῆς Παναγίας τῶν Ἀθηνῶν γιορτάστηκαν τά ἐπινίκια καί στολιστήκε ὁ ναός μέ μεγαλοπρεπή ἀναθήματα³⁷. Ἐκτός ἀπό τήν καταιγίδα πού μετά λίγο χρόνο ξέσπασε πάλι στήν Ἑλλάδα κατά μία ἐξέγερση τῶν Βουλγάρων πού προκάλεσε μεγάλη αἱματοχυσία κοντά στή Θήβα, ἡ Ἀττική ἐπρόκειτο νά γνωρίσει ἀκόμα κατά τή διάρκεια τοῦ ἐνδέκατου αἰῶνα μία τελευταία ἐπίσκεψη βόρειων μουσαφίριδων. Οἱ Οὐῆτσι, ἄγρια σκυθική φυλή πέρασε τόν ἕκτο χρόνο τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα (ἔτος 1065) τόν ποταμό Δούναβη μέ 600.000 πολεμιστές, κατά μαρτυρίες αὐτόπτων μαρτύρων καί ξεχύθηκε σάν ἄγρια πλυμμύρα σ' ὅλη τή Θράκη καί Μακεδονία. Ἐνα ἰσχυρό ἀπόσπασμα αὐτῆς τῆς ὀρδῆς εἰσέβαλε στήν Ἑλλάδα καί κατά τήν παλαιά βαρβαρική συνήθεια κατάστρεψε, ἐξανδραπόδισε καί διάρπαξε ἀνθρώπους καί ζῶα.³⁸

Ἐνῶ ἀκόμα συνέβαιναν αὐτά συντελέστηκε τό ἔτος 1204 καί ὁ διαμελισμός τοῦ βυζαντινοῦ βασιλείου ἀπό τοὺς Δυτικούς. Ἡ Ἀττική μέ τή Βοιωτία ἔγιναν ὑπήκοοι ἐνός Βουργουνδοῦ εὐγενῆ, τοῦ *Όττο ντέ Λά Ρός*.

Τριακόσια ἔτη παρέμειναν ὑπήκοοι αὐτῶν τῶν ξένων

37. ... ἐν Ἀθήναις γενόμενος καί τά τῆς νίκης εὐχαριστήρια τῆ θεοτόκῃ δοῆς καί ἀναθήματα πολλοῖς λαμπροῖς καί πολυτελέσι κοσμήσας τόν ναόν... Cedre n. pag. 717.

38. ... μοῖρα δέ τις αὐτῶν οὐκ ἐλαχίστη τούτων ἀποτιμηθεῖσα ἄχρη Θεσσαλονίκης καί αὐτῆς Ἑλλάδος εἰσήρισε, καί πᾶν τό προστυχόν κατελύμηντο καί ἐπεράτισε, καί λείαν ἤλασεν οὐκ ἀριθμητήν. Scylitzes. pag. 815.

καί ὄλο αὐτό τό διάστημα ἡ Ἀθήνα ἦταν ἔδρα ἡγεμόνων μέ γαλλικό, ισπανικό ἢ ἰταλικό αἷμα. Ἀπό ἐκείνη τήν ἐποχή μέχρι τήν ἔλευση τοῦ βασιλέα Ὅθωνα τοῦ πρῶτου ἀπό τόν οἶκο Βίτελσμπαχ δέν εἶδε πιά ἡ Ἀθήνα μέρα ἐλευθερίας· διότι ὅπως εἶναι γνωστό περιέλεσε ἀπό τά χέρια τῶν Δυτικῶν στήν ἐξουσία τῶν Ὁσμανλήδων ὑπό τόν Μωάμεθ τόν Β', τόν κατακτητῆ τῆς Κωνσταντινούπολης καί τῆς Τραπεζούντας.

Σάν τόπος διαμονῆς Βουργουνδῶν καί Φλωρεντινῶν ἡγεμόνων, ἡ Ἀθήνα πέρασε λαμπρές στιγμές: ἔγινε μεγάλη, πλούσια, ἀνετη, διακοσμήθηκε μέ ὠραία κτίρια καί πυκνοκατοικήθηκε. Στήν ὑπαιθρο κτίστηκαν ἵπποτικοί πύργοι καί ἡ φεουδαρχική διακυβέρνηση μέ ὄλες τίς καλές καί τίς κακές της πλευρές ἐγκαταστάθηκε στήν Ἀττική.

Παρόλο πού κατά τή διάρκεια αὐτῆς τῆς φεουδαρχικῆς περιόδου τόσο στόν πληθυσμό τῆς πρωτεύουσας ὅσο καί στίς τοποθεσίες καί τά χωριά τῆς ὑπαίθρου ἔγιναν οἱ πιό μεγάλες καί βαθιές ἀνακατατάξεις, θά ξεπερνούσαμε τά περιθώρια αὐτῆς τῆς πραγματείας ἂν ὑπεισερχόμαστε στίς λεπτομέρειες τῶν διαφόρων συμβάντων, δίνοντας μιὰ ἀκριβῆ ἀπεικόνιση τῆς ἱστορικής συνέχειας τῆς χώρας. Ὅλα αὐτά θρῖσκονται σέ ἄμεση σχέση μέ τήν «Ἱστορία τῆς χερσονήσου τοῦ Μορέα κατά τό Μεσαίωνα» πού ἔχει ἤδη περατωθεῖ στό δεύτερο καί τρίτο τόμο της. Εἶναι ἀρκετό ἂν σάν τελικό συμπέρασμα ἀναφέρουμε ἐδῶ ὅτι μέ τήν ἀλλαγὴ τοῦ κυβερνῶντος ἡγεμονικοῦ οἴκου μετανάστευσαν καί ἐγκαταστάθηκαν στήν πρωτεύουσα ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς γαλλικῶν οἰκογενειῶν ἀπό τίς ἐπαρχίες τῆς Βουργουνδίας, τῆς Καμπανίας καί τῆς Προβηγγίας· ἐν συνεχείᾳ ἕνας ἀκόμα μεγαλύτερος ἀριθμὸς ισπανικῶν οἰκογενειῶν ἀπό τήν Καταλωνία καί τίς

Βαλεαρίδες νήσους· τέλος Ιταλικές από τή Γένουα, τή Φλωρεντία, τή Νεάπολη και τή Σικελία. Βέβαια είναι γεγονός πως οι στρατιωτικές αναμετρήσεις στο έσωτερικό Ξέκαμαν ένα μεγάλο μέρος αυτών των μεταναστών· όπως παραδείγματος χάριν κατά τήν περίφημη αναμέτρηση στον Κηφισό τής Βοιωτίας, όπου έπαθε πανωλεθρία μέσα σε μιά μέρα ολόκληρη ή εμπόλεμη γαλλική ίπποσύνη με τον άρχη· ή της Βάλτερ του Μπριέν και τό μεγαλύτερο μέρος του στρατού των Νέων 'Αθηναίων άποτελουμένου από δέκα χιλιάδες πεζούς.³⁹ 'Αντ' αυτών έγκαταστάθηκε στη χώρα ό πολυάριθμος στρατός των νικητών αποτελούμενος από πλανόδιους ίππότες, τυχοδιώκτες, ληστές και ληστιικές συμμορίες από όλες τίσ χώρες και νήσους τής Μεσογείου, και άφομοιώθηκε με τίσ οικογένειες των Φράγκων και 'Αθηναίων που έπεσαν στον Κηφισό. Αυτό τό γεγονός και άκόμα περισσότερο ή είσοδος των 'Ιταλών τον καιρό τής δυναστείας των Acciajuoli (άτσαγιόλι) επέφερε σε τέτοιο βαθμό άλλαγή τής σύνθεσης του πληθυσμού τής πόλης που τ' άποτελέσματα νά φαίνονται καθαρά ως τό δεύτερο ήμισυ του δέκατου έβδομου αιώνα και έν μέρει μέχρι σήμερα. Κατά τή μαρτυρία ενός ντόπιου που μάς άφησε τον περασμένο αιώνα χειρόγραφο ιστορία των 'Αθηνών, *οί πιο σπουδαίες και άρχαιές οικογένειες τής 'Αθήνας, τό έτος 1675 ήταν: Χαλκοκονδύλης, Παλαιολόγος, Μπενιτσέτι, Πέρουλι, Λιμπόνι, Καβαλλάρι, Καπιταουάτσι, Νέρι, Ταρόνιτα, Γκούντριτσι, Γκάσπαρι, Μπενάλντι, Λατίνι, Γκερένι και Μάκολι.*⁴⁰ Που φαίνεται σ' αυτά τά όνόματα άκόμα κι ένα ίχνος των άρχαίων 'Αθηναίων; 'Από τήν ίδια πηγή πλη-

39. 'Αναγνωρικά άποσπάσματα, Χειρόγρ. σελ. 14 Muntaner Geschichte der Grozen: Kompagnie sc.

40. «'Ιστορία τής 'Αθήνας» σελ. 106. Χειρόγρ. - 'Ο συγγραφέας αύτης τής φτωχής και άτεχνης ιστορίας τής 'Αθήνας, από τον καιρό του

ροφορούμαστε ότι μετά τήν καταστροφή από τον Μοροζίνη τό έτος 1686, όταν οι βενετσιάνικες μπόμπες άνατίναξαν τον Παρθενώνα ή 'Αθήνα έρημώθηκε για τρία χρόνια γιατί οι κάτοικοι μετά τήν άναχώρηση των Βενετσιάνων έτράπηκαν άμέσως σε φυγή και διασκορπίστηκαν στο Μοριά και τά ένετικά νησιά.⁴¹

Με τον καιρό ήλθαν διαδοχικά περί τίσ έβδομήντα ελληνικές οικογένειες και μερικοί Τουρκοί στην έγκαταλειμμένη πόλη και σ' αυτούς μετά από χρόνια προστέθηκαν, ένθαρρυνόμενοι από τήν ήπια διακυβέρνηση τής 'Υψηλής Πύλης, μερικοί φυγάδες που βρισκονταν σε διάφορες περιοχές και άλλοι νιόφερτοι και άποτελέσαν τον κυρίως πληθυσμό που κατοικούσε τήν 'Αθήνα μέχρι τήν έξέγερση του έτους 1821.⁴²

Πολύ μεγαλύτερη ήταν ή άλλαγή που έγινε κατά τή διάρκεια του δέκατου τέταρτου και δέκατου πέμπτου αιώνα στον πληθυσμό τής άττικής ύπαιθρου, δηλαδή στην περιοχή που άνηκε στην πόλη των 'Αθηνών από τό Σούνιο έως τά σύνορα τής Βοιωτίας. "Όλες οι πολίχνες, κωμοπόλεις και χωριά καταλήφθηκαν από ένα λαό που μετανάστευσε από τήν 'Ιλλυρία και όμιλει μία γλώσσα που οι ρίζες της δέν έχουν τήν παραμικρή όμοιότητα με τίσ ελληνικές ή τίσ σλαβικές διαλέκτους.

'Από τά δάση τής 'Ηπείρου, τίσ χαράδρες των 'Ακροκεραύνιων και Χειμαριώτικων όροσειρών κατέβηκαν οι

Κέκραπα μέχρι τό έτος 1800 βασίστηκε σε πηγές που είναι γενικά γνωστές και δίνει στον έαυτό του τό όνομα: 'Ανθυμος. 'Ωστόσο στα χειρόγραφα που έρευνήσα τό όνομα αυτό έχει γραφτεί στη θέση κάποιου άλλου που σήηστηκε με Ξύστρα, ώστε είναι έμβόλιμο. Τό καλύτερο μέρος του όλου έργου είναι ένας ξερός κατάλογος με τά όνόματα των τούρκων Βοεβόδων των 'Αθηνών από τό 1754 έως τό 1800.

41. 'Ο διάσημος L.Ranke βρήκε στα άρχεία τής Βενετίας ότι εκείνη τήν έποχή 663 άθηναϊκές οικογένειες έφυγαν για τό Μορέα.

42. «'Ιστορία τής 'Αθήνας» Χειρόγρ.

Ἄλβανοί καί ξεχύθηκαν κατά πυκνά στίφη ὄχι μόνο στήν Ἀττική ἀλλά στό μεγαλύτερο μέρος τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας, ἀργότερα δέ στίς νήσους Ὑδρα, Σπέτσες, Πόρο καί Σαλαμίνα. Ἀκόμα καί σ' αὐτή τήν Ἄνδρο βρίσκονται σήμερα χίλια ἄλβανικά σπιτικά. Δέν θά ἀναφερθοῦμε ἐδῶ στήν ἡμερομηνία, τήν προέλευση καί τήν ἐξέλιξη αὐτῶν τῶν περιπλανησέων πού ἔδωσαν στήν Ἑλλάδα νέα μορφή, ἐκτόπισαν τά μαραζωμένα ὑπολείμματα τῶν προηγούμενων φυλῶν καί σφράγισαν ὅλους τοὺς κατοίκους τήν ἴδια ἐποχή μέ ἄλβανική σωματική διάπλαση, φυσιογνωμικά γνωρίσματα καί ἠθική ἐνέργεια· αὐτό τό σημεῖο ἀποτελεῖ τόν οὐσιαστικό πυρήνα τοῦ δευτέρου τόμου τῆς ἱστορίας τῆς χερσονήσου τοῦ Μορέα κατά τό Μεσαίωνα. Ἀρκεῖ νά ἀναφέρουμε ἐδῶ πῶς ἀπό τήν κορυφογραμμή τῆς σλαβικῆς Ζαγοράς (Ἐλικῶν) μέχρι τή μύτη τῆς Ἀττικῆς, καί ἀπό τόν Ἰσθμό μέχρι τή θόρεια μεριά τῆς βοιωτικῆς λίμνης Τοπόλια (Κωπαῖς) ἔχει ἐξαφανισθεῖ καί τό τελευταῖο ἴχνος ὄχι μόνο τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ, ἀλλά καί τοῦ σλαβο-νεοελληνικοῦ πληθυσμοῦ τοῦ μεσαίωνα. Ὅποιος ἔχει ταξιδέψει στήν Ἀττική καί τή Βοιωτία θά ἔχει κάνει τήν ἴδια διαπίστωση μέ τό συγγραφέα. Ἡ φυσιογνωμία, τά ἔθιμα καί ἡ μιητρική γλῶσσα εἶναι στοὺς ἀγρότες καί ἐπαγγελματίες αὐτῶν τῶν περιοχῶν σήμερα παντοῦ ἄλβανικά, παρόλο πού σάν ὑπήκοοι τοῦ Βυζαντίου ἐπί χιλιετία μαζί μέ τή χριστιανική θρησκεία δέχτηκαν καί τή γλῶσσα τῶν βυζαντινῶν Ἑλλήνων καί, τουλάχιστον ὁ ἀνδρικός πληθυσμός, ἔμαθαν νά μιλοῦν τή γλῶσσα αὐτή ὅταν βρίσκονταν ἀκόμα στίς πατρίδες τους, ὅπως μετά ἀπό αὐτοὺς ἔμαθαν τά Ἑλληνικά, οἱ Βούλγαροι καί οἱ θόρειοι ἐπιδρομεῖς.⁴³ Ἡ Ἐλευσίς, ἡ Κηφισιά, ὁ Μαρα-

43. Ἀπό τίς τέσσερις πανάρχαιες ἄλβανικές φυλές, τοὺς *Λιύπηδες*

θῶν, εἶναι ἀπόλυτα ἄλβανικές περιοχές· καί αὐτοὶ ἀκόμα οἱ κάτοικοι τῶν Νέων Ἀθηνῶν πού εἶναι μάζωμα ἀπό τίς πιό διαφορετικές περιοχές ἀνήκουν ἐν μέρει σ' αὐτή τή δυνατή καί ἀκατάλυτη φυλή. Καί σήμερα ἀκόμα θά βρεῖς στήν Ἀθήνα ἀρκετούς Ἀλβανούς πού μετά βίας μιλοῦν Ἑλληνικά· στό ἴδιο μέρος πού ἦταν κάποτε ἡ Ἀκαδημία τοῦ Πλάτωνα καλλιεργοῦν σήμερα κάμποσες οἰκογένειες τά χωράφια τους, πού προτρέπουν εὐγενικά τόν ξένο νά μιλήσει Ἀλβανικά ἂν θέλει νά γίνει καταληπτός, γιατί οἱ ἴδιες δέν ἔμαθαν ἀκόμα τά Ἑλληνικά.⁴⁴

Σήμερα ὑπάρχει μία ἄλβανική Ἀθήνα, ὅπως κατά τήν προϊστορία, προτοῦ συγκροτηθεῖ ὁ ἑλληνικός λαός ἀπό χίλια διαφορετικά στοιχεῖα, ὑπῆρχε μιὰ πελασγική Ἀθήνα.⁴⁵

Τό μεγάλο θέμα πού γιά πρώτη φορά ἔθεσε ἐπί τάπητος ἡ θεωρία μου, ἔχει ἔτσι βρεῖ τή λύση του σέ ὅτι ἀφο-

Τσομπάδες, Τόσκηδες καί Γαγκηδες, οἱ Γαγκηδες, πού εἶναι πιό θόρειοι ἀπό τοὺς ἄλλους καί γεωγραφικά πιό ἀπομακρυσμένοι ἀπό τήν Ἑλλάδα ἀποτελοῦν ἐξαίρεση στό ἐξῆς, ὅτι, κατά πληροφορίες πού ὁ ἴδιος συγκέντρωσα στήν Ἀλβανία, ἐκτός ἀπό τή βορβαρική μιητρική τους γλῶσσα δέ θέλουν νά μάθουν καμιά ἄλλη. Ἴσως δέν εἶναι γενικά γνωστό ὅτι οἱ γυναῖκες τῆς καθαρῆς ἄλβανικῆς νήσου Ὑδρας ἀρχισαν νά μαθαίνουν στά σοβαρά Ἑλληνικά κατά τοὺς χρόνους τῆς μεγάλης ἐξέγερσης. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἀγνοία ξένων γλωσσῶν καί ὄχι ἡ ζήλεια τῶν ἀνδρῶν τους κάνει τίς γυναῖκες τῆς Ὑδρας νά ἀποφεύγουν τοὺς ξένους, ὅπως μέ διαβεβαίωσε ἕνας κάτοικος αὐτοῦ τοῦ νησιοῦ.

44. Τουλάχιστον αὐτὴ ἦταν ἡ κατάσταση κατά τό τέλος τοῦ ἔτους 1833.

45. Οἱ χωρικοί τῆς Ἀττικῆς διατηροῦν περισσότερο ἀπ' ὅλους τά χαρακτηριστικά τῆς ἄλβανικῆς τους προέλευσης καί χρησιμοποιοῦν λιανὰ τήν γλῶσσα τους. Leake, «Ἐρευνες», σελ. 254. Κατά τόν Καλλιμάχο τό μεγάλο τείχος στήν ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν χτίστηκε ἀπὸ τοὺς Πείρασούς καὶ μετανάστευσαν κι αὐτοὶ ἀπὸ τὴν Ἠπειρο, Antologia Fiorentin, Novembre 1829, σελ. 42.

ρὰ τούς σημερινούς κατοίκους τῆς Ἀθήνας καί τῆς Ἀττικῆς. Ἡ μὴ Ἑλληνικότητά τους ἔχει ἀποδειχθεῖ τόσο ἀτράνταχτα πού κάθε ἔρευνα, ἀμφιβολία καί διευκρίνηση νά εἶναι στό ἐξῆς περιττές. Καί γενικότερα ὄχι μόνο ἡ Ἀττική, ἀλλά καί ὁλόκληρη ἡ περιοχή μεταξύ τῶν σημείων πού κατά τή σημερινή ὄρολογία λέγονται Ἐξαμίλια, Ἀκ. Κολώνας, Ὄρος Ζαγορά, λίμνη Τοπόλια καί Εὐριπος, δέν ἔχει πιά τίποτα τό κοινό μέ τόν ἀρχαῖο ἑλληνικό κόσμο. Ὅλα αὐτά τά μέρη κάποτε καρδιά καί κέντρο τῶν Ἑλλήνων, εἶναι σήμερα *Νέα Ἀλβανία*.⁴⁶ Ἡ Ἀθήνα ξανάγινε βαρβαρική καί ὁ πυρσός τῶν ἐπιστημῶν πού διατήρησε στή ζωῆ ἡ ἰταλική κυριαρχία, ἔσθησε, μέ τούς ἀλβανούς ἀποίκους ὁλοκληρωτικά. Ὁ Παρθενῶν ἀποτελοῦσε, κατά τήν κρίση αὐτῶν τῶν Ἡπειρωτῶν, εἴτε *Πάνθεο*, εἴτε ναό ἀφιερωμένο στόν Ἄγνωστο Θεό τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Τά Προπύλαια θεωροῦνταν «ὄπλοσπάσιο τοῦ Λυκούργου» καί τό χορηγικό μνημεῖο τοῦ Λυσικράτη «φανάρι τοῦ Διογένη».⁴⁷ Ἐκεῖνη ἡ (εὐκηνισία τοῦ πνεύματος καί ἀπίστευτη κίνηση τῆς ψυχῆς) ingenii celeritas, animique incredibilis motus, πού, κατά τήν κα τά τά ἄλλα δεσποτικότητη καί ἀνήθικη διοίκηση τῶν Φλωρεντινῶν, εἶχε ἀρχίσει, μέ τήν εὐνοια τοῦ διάφανου καί καθαροῦ οὐρανοῦ τῆς Ἀττικῆς, πάλι νά γίνεται αἰσθητή, ἐγκατέλειψε τά κεφάλια τῶν νέων πολιτῶν ἢ, ὅπως προδίδει ἕνα νεώτερο ἑλληνικό ἀπόφθεγμα, μεταβλήθηκε στό ἀντίθετό της.⁴⁸ Ἀκόμα καί ἡ ἐνδυσμα-

46. Παρ' ὅλα τὰ «ὄχι δέν εἶναι ἔτσι, δέ μπορεῖ νά εἶναι ἔτσι, οὔτε κατὰ διάνοια» τῶν μελετητῶν Κων, Κων Δρ. Zinkeisen καί Κ. τῶν Wiener Jahrbücher.

47. Marinus Crusius Turco-Craecia.

48. «ἸΩ, Ἀθήνα πρώτη χώρα, τί γαιδάρους τρέφεις τώρα.» Ἡ ἀπάντηση στή γνωστή ἐρώτηση «ἀπό ποῦ, καί ποῦ, καί πῶς καί πόσα» ἐνός εὐρωπαϊοῦ περιηγητῆ δέν προέρχεται ἀπό ἕναν ἀπ' αὐτούς τοῖς Νέους

οῖα ἄλλαξε: ἡ ἀλβανική φουστανῖα καί τό καλπάκι(;) ἐκτόπισαν τό μικρό μετάξινο σκιαδῖον καί τό μανδύα μέ τήν κόκκινη γαρνιτούρα τῶν ἀθηναίων πολιτῶν τοῦ δέκατου πέμπτου αἰῶνα.⁴⁹

Μέ βάση αὐτές τίς ἐξελίξεις μπορεῖ ὁ καθένας τώρα νά διαμορφώσει γνώμη γιά τό σημερινό λαό τῆς Ἀττικῆς. Ἐμεῖς ἀποδείξαμε τουλάχιστον ὅτι δέν πρόκειται γιά ἐκείνους τούς ἀπογόνους τῶν Ἀθηναίων πού ἐθαύμασε ὁ Φιλοσόστρατος, στό χωρίο πού προηγούμενα ἀναφέραμε, γιά τήν καθαρῆ καί ἀνόθευτη φύση καί τούς τρόπους τους· τῶν Ἀθηναίων ἐκείνων πού ἀπό τήν προϊστορική περίοδο τῶν τρωικῶν πολέμων ἕως τίς μέρες τοῦ πρώτου Ἰουστινιανοῦ κατεῖχαν τά ἐδάφη τους μέ ἀδιάλειπτη συνέχεια ἀπό γενεά σέ γενεά. Οὔτε μποροῦμε νά ἰσχυρισθοῦμε ὅτι στό ἐνδιάμεσο ἀνακατεύθηκαν καί διασταυρώθηκαν μέ ἀρχαῖες, φυλετικά συγγενεῖς τους φυλές: ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τούς ἀντικατέστησε ἄλλη φυλή. Ἡ ἐκδοχή πού ὑποστηρίχθηκε ἀπό κάποιον ἐναντίον μου,⁵⁰ ὅτι Ἑλλήνες, Σλάβοι, Ἀλβανοί, Λατίνοι καί Γερμανοί τελικά ἀνήκουν σέ μία καί τήν αὐτῆ μεγάλη ἰνδογερμανική ἐθνική οἰκογένεια, δέν ἀποδεικνύει τίποτα γιὰ αὐτή ἡ ἀρχαία συγγένεια δέν ἀναιρεῖ τίς χαρακτηριστικές ιδιότητες τῶν ξεχωριστῶν κλάδων αὐτῆς τῆς μεγάλης κατηγορίας ἀνθρώπων καί γιὰ ἐπιτέλους ἐγώ δέν

Ἀθηναίους ἀλλά ἀπό ἕνα δοσκό τῶν δαλτικῶν πλανόδιων ὁρδῶν πού ὁ γράφων μέ τά μάτια του εἶδε τό ἔτος 1833 στήν περιοχή τῆς Παλιῆς Ἀναφύστου καί τῶν ὀρυχείων τοῦ Λαυρίου.

49. Τά φορέματα τῶν Ἀθηναίων ἦσαν εἰς μέν τήν κεφαλῆν ἕνα μετάξινο σκιαδῖον, εἰς τόν κορμόν καί τά λοιπά μέλη τοῦ σώματος ἕνα ὑποκάμισον μέ γραμμιάς ἐρυθράς... εἰς δέ τοῦς πόδας ἐφόρουσαν μικρά ὑποδήματα, ὅποια συνεθίζον ἀκόμα οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων τῆς Ἀττικῆς. Ἀπόσπασμα χειρογράφου, Στήλη Β, σελ. 30.

50. Wiener Jahrbücher, α.α.Δ. σ.113.

ἐπιδιώκω νά φιλονικήσω μέ κανένα γιά τό ποιό φύλο ἔχει τή μεγαλύτερη κουλτούρα καί τά λαμπρότερα πνευματικά χαρίσματα. τό Ἑλληνικό ἢ τό Σλαβοαλθανικό πού κατέλαβε τή χώρα τοῦ πρώτου καί τό ἐξετόπισε.

Τό ἐρώτημα αὐτό δέν ἔχει νόημα γιὰτί ἡ ἀνθρωπότητα πάντα κρίνει σέ τέτοιες περιπτώσεις τήν ἐσωτερική ἀξία τοῦ δέντρου ἀπό τοὺς καρπούς πού παράγει. Ἡ μεγάλη φυλή τῶν Σλάβων καί πλάι της ἡ μικρότερη, ἀλλά ἐνεργητική φυλή τῶν Ἀλθανῶν, μόλις τώρα ἔκανε τήν ἐμφάνισή της στήν παγκόσμια σκηνή. Οἱ αἰῶνες πού θά ἀκολουθήσουν θά ἀποφασίσουν ποιό ρόλο καί τί ἐπιρροή στά πεπρωμένα τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἔχει ἐπιφυλάξει γι' αὐτές τίς φυλές ἡ θεία Πρόνοια. Στήν πραγματικότητα εἶναι μάταιο νά προσπαθῆσει κανεὶς νά ἀποκρίψει ὅτι τό κέντρο βάρους στήν Εὐρώπη μετατίθεται πρὸς τή μεριά τους. Γι' αὐτό ἀποκρούω τελείως τήν κατηγορία ὅτι στήν «Ἱστορία τοῦ Μορέα» παρουσίασα τή φυλή τῶν Σλάβων σάν εἶδος ἠθικῶν τεράτων πού δέν ἔχουνε μέσα τους τίποτα τό ἀνθρώπινο. Κανεὶς δέν μπορεῖ νά καταστήσει ἓνα λαό ὑπεύθυνο γιά τίς πράξεις πού διέπραξε κατά τήν βαρβαρική περίοδο τῆς ἱστορίας του. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, θά ἦταν ἀνάξιο τοῦ λειτουργηματός μου νά παρουσιάσω μέ ἡπιότερα χρώματα ἀπ' ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ ἀνθρώποι ἐκείνης τῆς ἐποχῆς αὐτές τίς σκηνές τῆς μαζικῆς ἄγριότητος. Ὅρισμένοι θέλουν νά μᾶς πείσουν πὼς ἡμεῖς οὐκ ἔχουμε τὴν βόρειων λαῶν στά ρωμαϊκά ἐδάφη, οἱ μακραιῶνοι ἀγῶνες τους κατά τῶν παλιῶν κατόχων τῆς γῆς καί ἡ τελική τους ἐγκατάσταση στή νέα πατρίδα συνέβηκαν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἢ τουλάχιστο κατά τό πλεῖστον μέ εἰρηνικό τρόπο.⁵¹

Οἱ ἱστορικές πηγές ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, πού τό κύρος

τους δέ μποροῦν οἱ ἀντίπαλοι νά κλονίσουν μέ τά «ὄχι» τους καί μέ τά «ὄχι, δέν εἶναι ἔτσι», ὁμοίουν τή δική μου γλώσσα. «Οἱ πόλεμοι μέ τοὺς βαρβάρους στόν Ἰστρο», λέει ὁ Προκόπιος, «εἶναι τελείως ἀπρόβλητοι: αὐτοὶ οἱ ἄσπονδοι ἐχθροὶ ἀποκρούουν κάθε εἰρηνική προσέγγιση. Δέ δέχονται κανένα κανόνα στόν πόλεμο, κανένα διεθνές δίκαιο, μᾶς ἐπιτίθενται χωρὶς νά τοὺς ἔχουμε προσβάλει, χωρὶς προειδοποίηση ἢ ἐξήγηση καί δέ θέλουν ν' ἀκούσουν τίποτα οὔτε γιά εἰρηνική διευθέτηση, οὔτε γιά ἀνακωχή. Βαρβαρική ἀλαζονεὶα ἀρχίζει τήν ἔριδα καί τό ξίφος τήν τελειώνει».⁵²

Παρόλο τὸν ἀποτροπιασμό πού προξενεῖ ἡ περιγραφή τῶν μακελιῶν καί τῶν ἀγριστητῶν αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν τοῦ βυζαντινοῦ βασιλείου, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά παρουσιάσουμε στοὺς ἀναγνώστες ἓνα ἐκτεταμένο χωρίο πάλι ἀπό τὸν ἱστορικό Προκόπιο ὥστε νά σχηματίσουν δική τους γνώμη γιά τό πὼς ὀρισμένοι ἐπιτήδαιοι κριτικοὶ ἀναληθῶς ὑποστηρίζουν ὅτι οἱ Σλάβοι μέ εἰρηνικό τρόπο ἐποίκησαν τίς ἐπαρχίες τῆς Ρωμανίας καί πὼς μέ χίλια λόγια ἀκούραστα παινεύουν τή δικαιοσύνη καί τό σεβασμὸ τῆς ξένης ἰδιοκτησίας ἀπὸ τοὺς Σλάβους, τό ἄκακο τοῦ χαρακτήρα τους καί τήν ἀγάπη τους γιά τὸν πλησίον.

Κατὰ τὸν πόλεμο μέ τοὺς Γότθους, ἓνα σλαβικό πολεμικό στίφος, κατὰκτησε μέ τέχνασμα τή μεγάλη καί πλούσια παράκτια πόλη Τορογος καί κατακρεοῦργησε δεκαπέντε χιλιάδες ἄσπρονες κατοίκους, ἐφείσθησαν

52. ...οἷς δὴ ἀπέραντα πολεμείουσιν... πολεμίους ἀνεπικηνηκεῦτοις τε καὶ ἀνεπιμίκτοις... οἷς δὴ τοῖς πολεμίοις τὸν πόλεμον οὐκ ἐξ αἰτίας ἐγειρομένοις ποιεῖσθαι νόμος, οὐδὲ μετὰ προεδεῖαν ἐπενεγκεῖν, οὐδὲ μὲν οὐδὲ ξυνθήκαις διαλύσαι τισίν, ἢ κατὰ χρόνον ἀνακωχεῖσαι· ἀλλ' ἐγχειρίσαι μὲν ἀπροφασίως, καταλύσαι δὲ σιδήρω μόνον. Procop. de aedific. lib. 4, cap. 1.

ὁμως γυναῖκες καὶ παιδιά παρά τίς προηγούμενες συνήθειές τους. Γιατί, μᾶς λέει ὁ ἀφηγητής, οἱ βάρβαροι αὐτοὶ κατά τίς συνήθειες ἐπιδρομές τους στίς χριστιανικές χώρες ἐφόνευαν κάθε ζώσα ὑπαρξη πού βρισκόταν στό δρόμο τους χωρίς διάκριση φύλου ἢ ἡλικίας, ἔτσι ὥστε ἢ Ἰλλυρία καί ἢ Θρακία ἦσαν γεμάτες μέ κατά τό πλεῖστον ἄταφα πτώματα. Δέν ἐφόνευαν ὁμως τοὺς ἀνθρώπους μέ τό ξίφος ἢ τή λόγχη ἢ κανένα ἄλλο συνηθισμένο τρόπο, ἀλλά τοὺς ἐτίεζαν βίαια πάνω σέ σουβλερούς πασσάλους ὅσο νά παραδώσουν τό πνεῦμα τους. Ἡ ἔδεναν τοὺς δυστυχεῖς μέ χέρια καί πόδια σέ τέσσερις πασσάλους πού ἦσαν σφηνωμένοι στό ἔδαφος σέ ἀπόσταση ὁ ἕνας ἀπό τόν ἄλλο καί τοὺς συνέτριβαν τόν κρόταφο μέ ρόπαλα ὅπως σκοτώνουν τά σκυλιά, τά φίδια, ἢ ἄλλα παράσιτα. Ἄλλοι πάλι ἔκλειναν τοὺς ἀνθρώπους, μέ τά παιδιά καί τά κοπάδια τους καί ὁ,τι ἄλλο δέ μπορούσαν νά πάρουν μαζί τους σέ καλύβες καί τοὺς ἔκαιγαν ζωντανούς χωρίς ἔλεος. Μ' αὐτούς τοὺς τρόπους σκότωναν οἱ Σλάβοι πάντα ὅλους ὅσους εὔρισκαν.⁵³

Χωρία αὐτοῦ τοῦ εἶδους ὅπου καταγγέλλεται ἢ ἀπο-

53. ... καί τοι τά πρότερα οὐδεμᾶς ἡλικίας ἐφείσαντο, ἀλλ' ἐξ ὅτου δὴ τῆ Ρωμαίων ἐπέσησαν χώρα, τοὺς παραπίπτοντας ἅπαντας ἠβήδον ἔκτειναν, ὥστε γῆν ἄλασαν ἥπερ Ἰλλυριῶν τε καί Θρακῶν ἔστι, νεκρῶν ἐμπλεῖστον ἀτάφων γενέσθαι, ἔκτειναν δέ τοὺς περιπίπτοντας οὔτε ξίφει, οὔτε δόρατι, οὔτε τῷ ἄλλω εἰσθότῳ τρόπῳ· ἀλλὰ σκόλοπας ἐπὶ τῆς γῆς πηξάμενοι ἰσχυρότατα, ὄξεις τε αὐτούς ἐς τά μάλιστα ποιησάμενοι, ἐπὶ τούτων ξίν βία πολλῇ τοὺς δειλαίους ἐκάθιζον τὴν σχολόπων ἀκμῆν ἡλουτῶν κατά τό μέσον ἐνειράντες ὠθοῦντές τε ἄχρι ἐς τῶν ἀνθρώπων τά ἔγκατα, οὕτω δὴ αὐτούς διαχρήσασθαι ἠξίουσαν, καί ξύλα δέ παχέα τέτταρα ἐπιπλεῖστον ἐς γῆν κατορθύσαντες οἱ βάρβαροι οὗτοι, ἐπ' αὐτῶν τε χεῖρας καί πόδας τῶν ἠλικώτων δεμεύοντες, εἶτα ῥοπαλοῖς αὐτούς κατά κόφῃς ἐνδεδεχέσιστα παίωντες, ὡς δέ κύναις ἢ ὄψεις ἢ ἄλλο τι θηριον διέφθειρον, ἄλλους τε ξίν τε ἄουσι καί προβάτοις, ὅσα δὴ ἐπάγεσθαι ἐς τά πάτρια ἦθη ὡς ἦκιστα εἰ-

τρόπαια καί ἀνελέητη σφαγή ἀνυπεράσπιστων Ρωμαίων ἀπό Σλάβους ἐπιδρομεῖς, δέν σπανίζον στόν Προκόπιο, παρόλο πού μετά τήν τελευταία περιγραφή δέν χρειάζονται ἄλλες ἀποδείξεις.⁵⁴ Οὔτε μπορεῖ νά πει κανεῖς ὅτι αὐτές οἱ βαρβαρότητες συνέβηκαν μόνο μιά φορά καί μάλιστα στίς θόρειες ἐπαρχίες τοῦ βασιλείου, γιατί ὁ ἱστορικός μας συμπληρώνει ὅτι οἱ Σλάβοι ἔτσι πάντα κάνουν, αὐτή εἶναι ἡ συνήθειά τους, καί ἔτσι ἐγινε στήν Ἑλλάδα: κάψαν καί κατακρεοῦργησαν τοὺς πάντες. Μήπως δέ χρησιμοποιεῖ καί ὁ Εὐάγγελος ἀργότερα στό γνωστό χωρίο του τίς ἴδιες ἐκφράσεις ὅταν γράφει: ἐξεπολιόρησαν καί ἀνδραποδίσαντο, ἀπόλλυντες ἅπαντα καί πυρπολοῦντες.⁵⁵ Καί ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογένητος διηγεῖται ἐμπεριστατωμένα πῶς οἱ πολῖτες τῶν Σαλώνων καί γενικά οἱ κάτοικοι τῆς Δαλματίας ἐξαλειφθηκαν ὀλοκληρωτικά ἀπό τοὺς Ἀβάρους καί τοὺς Σλάβους.⁵⁶

Ἡ ἀφήγηση τοῦ Κεδρηνοῦ πού ἀναφέρεται στό περιστατικό μᾶς ἐπίθεσης τῶν Ρώσων στά περίχωρα τῆς Κωνσταντινούπολης δείχνει καθαρά ὅτι γιά πολλοὺς αἰῶνες ἐξακολούθησε αὐτή ἡ κατάσταση καί ὅτι διαφο-

χον ἐν τοῖς δωματίοις κατεῖρξαντες, οὐδεμία φειδοῖ ἐνεπίμψαν οὕτω μὲν Σκλαβηνοὶ τοὺς ἐντυχόντας αἰεὶ ἀνήρουν. Procop. de Bello Gotthico, lib. 3, cap. 38.

54. οὕτω δέ σχεδόν ἅπαντας Ἑλληνας, πλὴν Πελοποννησίων, διεργασάμενοι ἀπεχόρησαν. Procop. de bell. Persic. lib. 2, κεφ. 4.

55. Evagrii Scolastic. Histor. ecclesiast. βιβλ. VI, κεφ. 10. Σύγκρινε μέ Ἱστορία τοῦ Μορέα Κεφ. 3.

56. «Ἐ δὲ οἱ Ῥῶς ἔδρασαν κακὰ πρὸ τοῦ καταπολεμηθῆναι πάσαν ἑπερκαλίπτει τραγωδίαν, τοὺς μὲν γάρ τῶν ἀλωσκομένων ἀνεσταύρουν, τοὺς δὲ τῆ γῆ προσηπατάλευον, τοὺς δὲ ὡστερ σκοπούς ἰστώντες βέλεσι κατετόξευον, ὅσοι δὲ τῶν ἀλότων ἱεροσύνης ἠξίωοντο, τούτων ἦλοι δέξοι διεπερόνουν τά κεφαλάς.» Cedren. pag. 494 cd venet. – pag. 630 ed. Paris.

ροι σλαβικοί λαοί ακόμα και μετά τον προσηλυτισμό τους στο Χριστιανισμό δεν εγκατέλειψαν άμέσως την παλιά τους άγριότητα. «Οί άγριότητες πού διέπραξαν αυτοί οί Ρῶσοι πριν από την ήττα τους», γράφει ο Κεδρηνός πού αναφέρουμε, ξεπερνούν όλα όσα παρόμοια έχουμε άκούσει «πάσαν υπερεκκίπτει τραγωδίαν.» «Ένα μέρος των αΐχμαλώτων τους έσταύρωσαν, άλλους τους κάρφωσαν μέ πασσάλους στό έδαφος, σ' άλλους έριχναν μέ βέλη σά νά ήταν στόχοι άσκήσεων, και στους ίερείς κάρφωσαν μυτερά καρφιά στό κεφάλι».⁵⁷

Αυτοί λοιπόν είναι οί άκακοί και έπεικεις Σλάβοι πού κατά τή θεωρία των αντιπάλων μου, άδελφικά και ειρηνικά εγκαταστάθηκαν στό πλευρό των Έλλήνων. Ευχαρίστως νά δεχτώ ότι, όπως άλλωστε είναι φυσικό, μετά τή σλαβική κατάληψη τής χώρας σιγά-σιγά έπαυσαν αυτές οί αισχρότητες, ότι οί πόλεμοι μέ τους αυτοκρατορικούς στρατούς έγιναν τελικά άνθρωπινότεροι και ότι γενικότερα οί Σλάβοι τής Ρωμανίας άρχισαν νά δείχνουν τήν ωραιότερη πλευρά του χαρακτήρα τους. Όσο καιρό όμως πάλευαν για λεία, για μά νέα πατρίδα, για ζωτικό χώρο, δέν άλλαξε ή μορφή του άγώνα τους όπως περιγράφεται από όλους τους τότε ιστορικούς και γίνεται άντληπτό από τή φύση εκείνου του άγώνα. Μόνο ένας κακώς έννοούμενος πατριωτισμός μπορεί νά δρει σ' αυτό τό γεγονός άφορμή για νά θεωρήσει τον έαυτό του θιγμένο και νά ζητάει εκδίκηση.

Τά γραφόμενα του Προκόπιου στό ένδέκατο κεφάλαιο των μυστικών άπομνημονευμάτων του, και συγκεκριμένα ότι ήδη επί τής Έποχής του όλόκληρη ή περιοχή των ευρωπαϊκών κτήσεων τής μοναρχίας μέ όλα τά χωριά, τά βουνά και τίς κοιλάδες της, ένιωσε τήν όργη και τήν κα-

57. Constant. Porphyg. de administr. imper. τόμος I, σελίς 93.

ταστροφική δύναμη του έχθρου και ότι πολλές πόλεις έκπορθήθηκαν, λεηλατήθηκαν και κατασείραφθηκαν πάνω από πέντε φορές, έγιναν όριστικά πραγματικότητα μετά τήν παρέλευση τριών αιώνων δεινοπαθημάτων. Τό μέγεθος αυτής τής αλήθειας μπορεί νά εκτιμήρει μόνο όποιος έχει διασχίσει αυτοπροσώπως από διάφορες κατευθύνσεις τήν περιοχή ή τουλάχιστον κατόρθωσε νά πληροφορηθεί για τήν κατάστασή της από αξιόπιστες πηγές. Λαβαίνοντας ύπόψη τήν άληθινή πορεία των πραγμάτων μπορεί νά μεμφθεί κανείς τον πρώτο τόμο τής «Ιστορίας του Μορέα» για τήν έλλειψη άποφασιστικότητας μέ τήν όποία ο γράφων περιέγραψε εκεί τά πεπρωμένα τής ανατολικής μεριάς του Μορέα από τήν Κόρινθο έως τό Μαλέα, συμπεριλαμβανομένων τής πόλης και τής πεδιάδας του Άργους και τής λεγομένης Τσακωνίας, κατ' αυτή τήν ιστορική περίοδο.⁵⁸

Έπειδή ο συγγραφέας δέν ήταν ακόμα καλά ενημερωμένος παρέμεινε στό έργο του άμφίβολο εάν τό Άργος μέ τά χωριά τής περιοχής και ή άτείχιστη Λακεδαίμων έπесαν τότε θύματα του έμπρηστικού πυρσού του βορρά. Σήμερα ο συγγραφέας είναι σέ θέση νά κρίνει αυτό τό πρόβλημα καλύτερα και μέ βάση μία πιά έμπεριστατωμένη μελέτη και προσωπική εμπειρία νά βεβαιώσει, ότι κατά τήν περίοδο πού καλύπτουν οί δύο τόμοι τής ιστορίας του ούτε ένας οικισμός τής Πελοποννήσου δέν έμεινε άπείραχτος και μάλιστα σέ τέτοιο σημείο, πού, έξαιρουμένων όρισμένων διάσημων όνομάτων, ακόμα και ή θέση των οικισμών νά έχει σθήσει από τή μνήμη των ανθρώπων κατά τήν έποχή τής παλινόρθωσης τής χριστιανικής-βυζαντινής κυριαρχίας και τήν έλευση των νέων χριστιαν-

58. Σύγκρινε σελ. 187, 190, Ύποσημείωση 258, 260, 305, V «Ιστορία του Μορέα.»

ων άποίκων. Η παρατήρηση του Rouquerville πού άφο-
 ρά τό ποταμάκι Πλάνιτσα παρά τό Άργος, ότι δηλαδή
 μόνο πάνω στό θουνά φέρει τό σλαβικό όνομα Πλάνιτσα
 αλλά στην πεδιάδα διατηρεί τό κλασικό «Ίναχος», είναι
 όπως πολλές αούτης τής κατηγορίας, σκέτος μύθος. Στο
 Άργος έκανα λεπτομερή έρευνα και άπ' όλους έμαθα ότι
 τό ποταμάκι άπό τή πηγή μέχρι τήν έκβολή του όνομάζε-
 ται Πλάνιτσα. Όσοι κάτοικοι τής Έλλάδας δέν έμαθαν
 τίς άρχαίες τοπωνυμίες άπό διβλία ή Ευρωπαίους ταξι-
 διώτες δέν τίς γνωρίζουν καθόλου, γιατί αυτού του εί-
 δους οί πληροφορίες έχουν πιά λησμονηθεί. Άκόμα και
 τά όσα ό συγγραφέας έγραψε (Σελ. 233 τής «Ίστορίας
 του Μορέα») για τή Χερσόνησο τής Μονεμβασίας δέν
 έχουν σήμερα κανένα νόημα και ισχύουν τό πολύ για τήν
 περίοδο ώς τήν κατάληψη αυτού του όχυρου άπό τους
 Βενετσιάνους κατά τήν πορεία του δέκατου πέμπτου
 αιώνα. Έκείνους τους Μονεμβασιώτες πού τους άπένει-
 με ό Άνδρόνικος ό Νεώτερος τό γνωστό Δίπλωμα⁵⁹ δέν
 θά τους θρείς πιά σήμερα σ' αυτή τή χερσόνησο. Τά γένη
 των Μονογιάνι, των Μαμονά, των Σοφιανών μέ τους
 συμπολίτες τους, τό πλοῦτο τους, και τό έλεύθερο φρό-
 νημά τους έχουν πρό πολλου πέσει στή λήθη.

Πού είναι, λοιπόν, οί παραθαλάσσιες πόλεις, οί «άπό
 τήν πλευρά τής στερεάς καλά όχυρωμένες;» Πού είναι οί
 «λίγες άρχαίες Έλληνικές μεσόγειες πολιτείες» πού κατά
 τό γενικό κατατρεγμό τής Πελοποννήσου άπό τους Σκύ-
 θες έμειναν άπείραχτες στό χέρια των παλαιών κατοί-
 κων;⁶⁰

Δέν είναι δυνατό νά έννοοῦν μ' αυτές τή Νέα Άρχα-
 διά στίς μεσσηνιακές άκτές, τό Νέο Μόδο (Μεθώνη)

59. Dr. Zinkeisen, σελ. 748.

60. Ad calcem Phiranzæ Histor. Byzant.

και Νέον Κόρον, (Κορώνη), γιατί αυτά οί οικισμοί κτί-
 στηκαν μετά τήν επανακατάληψη τής χώρας άπό τους
 Βυζαντινούς σε διαφορετικές τοποθεσίες άπό τίς άρχικές
 και κατοικήθηκαν άπό εκείνη τήν άνιμικτη φυλή πού
 προηγούμενα όνομάσαμε Νεοέλληνες. Ούτε και τό Ναύ-
 πλιο είναι δυνατό νά έννοοῦν, γιατί ήταν ήδη τήν εποχή
 του Πausania έρημο.⁶¹ Η Πάτρα ώστόσο, ήταν τόν ένα-
 το αιώνα πολυπληθής, πλούσια και όχυρή παράκτια πό-
 λη στην κατοχή του βυζαντινου αυτοκράτορα. Όμως
 γνωρίζουμε ότι αυτή ή πόλη έποικίστηκε άπό τους Ίτα-
 λούς τόν καιρό του Αυγούστου και έπομένως δέν μπορεί
 νά θεωρηθεί άρχαία ελληνική πόλη. Επί πλέον δέν γνω-
 ρίζουμε άπό θετικές πηγές τήν τύχη τής κατά τή
 διάρκεια των άναταραχών του έκτου, έβδομου και
 όγδοου αιώνα.⁶² Δέν είναι δυνατό νά άμφισβητηθεί ότι ό
 πληθυσμός τής άποτελείτο άπό μγάδες, έν μέρος σλαβι-
 κής προέλευσης.⁶³

Εάν πρόκειται νά άναφερθεί κανείς σε άρχαία Πελο-
 ποννησιακά υπολείμματα μέσα στο σημερινό πληθυσμό
 του Μορέα, μόνο ό μικρός παράκτιος λαός των Τσακώ-
 νων, όπως ύποστήριξα στην «Ίστορία του Μορέα» (Σελ.
 261) και όπως δείχνουν νεώτερες έρευνες, μπορεί νά
 διεκδικήσει αυτή τή θέση: ένας λαός πού έξάλλου όμιλει
 μία γλώσσα άκατάληπτη στους λοιπούς Νεοέλληνες. Αυ-
 τό και μόνο δικαιολογεί τήν ύπόθεση ότι άνάμεσα στους

61. Ναυπλία τά μέν έψ' ήμών έρημος. - Pausan. Corinth. κεφ. 38.

62. Κατά τόν Προκόπιο. De bello gothico διβλ. 4 κεφ. 25, ή Πάτρα
 καταστράφηκε τό έτος 551 μ.Χ. άπό ένα σεισμό, όποτε και έθάρτηκαν
 4000 πολίτες άπό τά έρείπια. Η πόλη ήταν μικρή και χωρίς τείχη, και
 οί όδοές των βαρβάρων είχαν ήδη εισέλθει στο ελληνικό έδαφος.

63. Σύγκρινε τό έξοχο πρόγραμμα του πολυμαθητή και Καθηγ. Heil-
 mayer «Περί τής Γέννησης τής Ρωμαϊκής Γλώσσας» Σελ. 26. Ίδιαίτερα
 τή σημείωση 2.

Τσάκωνες καὶ τοὺς λοιποὺς Μοραῖτες ἐπικρατεῖ μιά συ-
σιαστική διασφορά. Οἱ ἴδιοι οἱ Τσάκωνες δὲ γνωρίζουν
τίποτε γιὰ τὸ παρελθόν τους καὶ εἶναι ἀμφίβολο ἐάν κα-
τεῖχαν τὴν ἴδια περιοχὴ ὅπου τοὺς βρίσκεις σήμερα καὶ
πρὶν ἀπὸ τὴ μεγάλη ἀνατροπὴ τῶν πραγμάτων τῆς Χερ-
σονήσου ἀπὸ τοὺς Σλάβους. Τὰ χρονικά τῶν φραγκικῶν
πολέμων στό Μορέα καὶ τῶν Βυζαντινῶν τοῦ Παχυμέρη
τοὺς ἀναφέρουν γιὰ πρώτη φορά κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ
δέκατου τρίτου αἰῶνα χωρὶς ὥστόσο νὰ προσθέσουν κα-
μία διευκρίνιση γιὰ τὴν προηγούμενη ἱστορία τους.
Ἀπὸ αὐτὰ τὰ χρονικά μαθαίνουμε ὅτι ἦσαν πιστοὶ στὴν
αὐτοκρατορική κυβέρνηση καὶ ὅτι εἶχαν ρωμαλεὸ ἦθος
πού δοκιμάστηκε ὅταν ὑπηρετοῦσαν στὸν αὐτοκρατορι-
κὸ στόλο. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἡ αὐτοκρατορική αὐλὴ μετα-
φύτευσε μιά πολυάριθμη παροιμία τους μὲ παιδιὰ καὶ
γυναῖκες στὴν πρωτεύουσα. Ὁ Παχυμέρης τοὺς ὀνομά-
ζει *Λάκωνες* μὲ τὴν παρατήρηση ὅτι κατὰ παραφθορὰ
τῆς γλώσσας ὀνομάζοντο *Τζάκωνες*.⁶⁴ Τὸ μοραϊτικο χρο-
νικὸ πάλι χρησιμοποιεῖ χωρὶς ἐξαίρεση τὴ γραφὴ *Τζακω-
νία* πού εἶναι ἀκόμα καὶ σήμερα ἡ συνηθισμένη προφορὰ
τοῦ ὀνόματός τους στό Μορέα. Ἀπὸ τοὺς προαναφερ-
θέντες συγγραφεῖς ἀναφέρεται καθαρά ὅτι πρὶν ἐξακό-
σια χρόνια κατοικοῦσαν τὴν ἀνατολικὴ μεριὰ τῆς Πελο-
ποννήσου, ὅπου καὶ βρίσκονται ἀκόμα σήμερα. «Διότι»
λέγει τὸ χρονικόν, «ἀφοῦ τὸ ὄχυρό τῆς Μονεμβασίας πού
ἔθεωρεῖτο ἀπὸρρητο, μετὰ ἀπὸ τριετὴ πολιορκία παρα-
δόθηκε στό Γουλιέλμο Βιλλαρδουίνο, παραδόθηκαν καὶ
οἱ λοιποὶ Ἕλληνες τῆς Τζακωνίας πού ὡς τότε εἶχαν ἀν-
τισταθεῖ».

64. .... ἐκ τῶν Λακῶνων, οὓς καὶ Τζάκωνας παρεφθεῖροντες ἔλεγον,
οὓς ἐκ τε Μορέου καὶ τῶν δυτικῶν μερῶν ἅμα μὲν πολλοὺς ἅμα δὲ μα-
χιμους ἅμα γυναῖξί καὶ τέκνοις εἰς Κωνσταντινοῦπολιν μετέβησαν ὁ
Κρατῶν. Pachym. διδλ. 4. Σελ. 209, ed. Rom. - σελ. 175. B. ed. venct.

Ὅταν ὁμως ἡ Μονεμβασία ἔπεσε πάλι στὰ χέρια τοῦ
Ἕλληνα αὐτοκράτορα, οἱ περιφέρειες Τζακωνίας καὶ
Βάτικας ἦσαν οἱ πρώτες πού ἐπαναστάτησαν κατὰ τῆς
φραγκικῆς ἐπικυριαρχίας.⁶⁵ Ἀκόμα καθαρότερα ὁμιλεῖ
ἓνα χωρίο εἰς τὸ ὅποιο ὁ Φραντζῆς ἀριθμεῖ τίς πολί-
χνες Ἄστρος, Ἅγιος Πέτρος, Ἅγ. Ἰωάννης, Πλάτανος,
Μελιγοῦ, Προάσιον (Πράστο) (Πραστός), Λεωνίδες
(Λεωνίδιον), Κυπαρισσία, Ρέοντας καὶ Σιτάνας (Σίται-
να), σάν τμήματα τῆς ἐπαρχίας τῆς Τζακωνίας. Ἔτσι
ἐξαφανίζεται κάθε ἐπιφύλαξη σχετικὰ μὲ τὴ θέση ὅπου
βρίσκονταν οἱ οἰκισμοὶ τους. Σήμερα ἔχουν ἀποσυρθεῖ
σὲ στενότερα σύνορα, γιατί ἐκτός ἀπὸ τίς χειμερινές κα-
λίδες τους στὰ κάτω μέρη, κατοικοῦν μονάχα σὲ τρεῖς ἢ
τέσσερις τοποθεσίες στό δουνὸ καὶ ἔχουν μειωθεῖ σ' ἓνα
σύνολο περίπου 1500 οἰκογενειῶν⁶⁶ (ἔτος 1814). Γιὰ ὅσα
ἀφοροῦν στὴ γλώσσα τους, πού λόγω ὀρισμένων ἤχων
τῆς θέλησαν νὰ τὴν ἐξηγήσουν ἄλλοτε σὰ σλαβική, ἄλλο-
τε πάλι σὰ βαρβαρικο-νεοελληνικὸ λαϊκὸ γλωσσικὸ ἰδίω-
μα μὲ πλούσια ἀρχαιοελληνικά στοιχεῖα, παραπέμπουμε
στὴ θεμελιωμένη πραγματεία τοῦ διάσημου συγγραφέα
τοῦ ἔργου «Sur l' état actuel de la Grèce κ.τ.λ.», πού συ-
νέλεξε μέσα στὴν ἴδια τὴ χώρα ὅλα τὰ στοιχεῖα πού ἦταν
δυνατὸ νὰ βρεθοῦν σχετικὰ μὲ τὴ θέση καὶ τὸ γλωσσικὸ
ἰδίωμα αὐτῆς τῆς φυλῆς.⁶⁷

Παρόλο πού, κατὰ συνέπεια, δὲ μένουν ἀμφιβολίες
γιὰ τὴ συγγενεὶά τους μὲ τοὺς ἀρχαίους Πελοποννή-
σιους, πρέπει νὰ ἀπαντήσουμε ἀκόμα στὴν ἐρώτηση, ἐάν
πραγματικὰ αὐτοὶ οἱ Τζάκωνες ἦσαν οἱ αὐτόχθονες κά-
τοικοι τῆς κυνourιακῆς ὀροσειρῆς ἀνάμεσα στό ἀρχαίον

65. Χρονικὸ τοῦ Μορέως. Σελ. 185 καὶ 248.

66. Leake. Researches in Greece, σελ. 196.

67. «Περὶ τῆς γλώσσας τῶν Τζακῶνων» ὑπὸ Δρ. Friedrich Thierscu,
σὲ πραγματεία τῆς βασιλικῆς βαυαρικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν.

Ἄργος καί τή Σπάρτη, καί ἐάν πραγματικά ἀντιστάθηκαν μ' ἐπιτυχία ὅλους τούς καιρούς κατά τῆς εἰσβολῆς τῶν Σλάβων κατακτητῶν. Τό τελευταῖο μέρος αὐτῆς τῆς ἐρώτησης τό ἀπαντῶ χωρίς ἐνδοιασμούς μέ ἓνα Ὅχι, γιατί στήν περιοχή τῆς Τζακωνίας κάθε ἴχνος τῆς ἀρχαίας Πελοποννήσου ἔχει ὀριστικά ἐξαλειφθεῖ. Ὅχι μόνο τό σύνολο τῆς περιοχῆς ἀλλά καί οἱ διάφορες τοποθεσίες καί τό κάθε βουνό ἔχουν καθαρά σλαβική φυσιογνωμία, πράγμα πού θά ἦταν ἀδύνατο ἐάν δέν εἶχαν εἰσδύσει σ' αὐτές τίς ὄροσειρές οἱ Σλάβοι κατακτητές τῆς Πελοποννήσου, διώχοντας τούς ἀρχαίους Ἕλληνες κατοίκους καί μένοντας οἱ ἴδιοι νά κατοικήσουν τόν τόπο. Οὔτε καί πού διατηρήθηκε ἔστω καί ἓνα τοπωνύμιο τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς.

Οἱ μεγάλες ὄροσειρές Πάρνων καί Χρόνιον τῶν ὁποίων τά ὄροπέδια περικλείουν τή σημερινή Τζακωνία, φέρουν καί οἱ δύο τό γνήσιο σλαβικό ὄνομα *Μαλεβός*: μία διακλάδωσή τους λέγεται *Μαλεβροί*, μία ἄλλη πάλι ἀνάμεσα στό Ἄστρος καί τόν Ἀγλαδόκαμπο λέγεται *Ζάβιτσα*, ἐνῶ τά ψηλῶματα καί οἱ πλαγιές πρὸς τή θάλασσα φέρουν τίς ὀπωσδήποτε μὴ ἑλληνικές ὀνομασίες *Γουόρια*, *Τσίγκα*, *Σάβερλα* καί *Μάδαρα*.⁶⁸

Σλάβικα εἶναι ὡς πρὸς τή ρίζα καί τή μορφή τά ἐξῆς τοπωνύμια: *Πρόστο*, *Καστανίτσα*, *Σίτινα*, *Βάστινα*, *Μελιγοῦ* καί *Λενίδι*. Οἱ ὑπόλοιπες τοποθεσίες πού ἀναφέρει ὁ Φραντζῆς καί ἄλλες, εἶναι δημιουργήματα τοῦ ἀγιολόγου καί τῆς νεοελληνικῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς μετά τήν ἐπανάκτηση καί τόν ἐποικισμό τῆς χερσονήσου ἀπό τούς

68. La-Pie, Τοπογραφικός Χάρτης τοῦ Μορέα – Οἱ προφορικές μαρτυρίες τῶν κατοίκων συμφωνοῦν ἀπόλυτα μέ τίς λεπτομέρειες τοῦ χάρτη τοῦ La-Pie, ὁ ὁποῖος συνέλεξε τίς πληροφορίες του ἐπί τόπου καί μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἀuthenticά.

Βυζαντινοῦς. Ὁ Leake ἔχει ἄδικο στήν ὑπόθεσή του ὅτι τό «Πρόστο» εἶναι παραφθορά τῆς ἀρχαίας τοπωνυμίας «Βρασιαί». Σ' αὐτή τήν περίπτωση δέν θά τήν ὀνόμαζε ὁ πολυμαθῆς αὐλικός Φραντζῆς «Προαστεῖον», ἀλλά μέ τό ἀρχαῖο ὄνομα Βρασιαί. Τό σλαβικό *Perasto* στόν κόλπο τοῦ *Kattaro*, καί τό *Prastion* κάτω ἀπό τή *Saidona* στή μαϊνατική ὄροσειρά, στήν περιοχή τῆς *Zarnata*, εἶναι παράλληλες ὀνομασίες τοῦ *Prasto* τῆς Τζακωνίας. Ἀπό τό *Lenidi* (τό σλαβικό *Levidi* στήν Ἀρκαδία) δημιουργήσε τό ἑλληνικό γλωσσικό δαιμόνιο τό *Λεωνίδι*, καί ἡ τοπωνυμία *Σιτάνας* εἶναι ἡ τσεχική *Sitna* παρά τό *Mies* τῆς Βοημίας. Τήν ὀνομασία Τζακωνία, εἴτε προέρχεται ἀπό τό Λακωνία εἴτε ὄχι, τήν ἐξηγεῖ ὁ ἴδιος ὁ Παχυμέρης σά μοραϊτική παραφθορά πού δέν προήλθε ἀπό ἑλληνικό στόμα.

Ἡ ἱστορική ἀλήθεια πρέπει τελικά νά θρῖσκειται στή μία ἢ τήν ἄλλη ἀπό τίς δύο ἀκόλουθες ἐκδοχές: ἢ εἶναι οἱ Τζακωνες ἑλληνικῆς καταγωγῆς καί ἐγκαταστάθηκαν στή Τζακωνία σά μετανάστες μετά τήν παλινόρθωση τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας στή σλαβική Πελοπόννησο, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι φυγάδες, ἢ εἶναι ἀπόγονοι κάποιας ἀπομονωμένης σλαβικῆς φυλῆς πού ἐγκαταστάθηκε στήν Πελοπόννησο πρῖν οἱ Σκύθες πλημμυρίσουν τήν Χερσόνησο, ἀναμείχθηκε μέ τούς Ἕλληνες κατοίκους καί ἐν συνεχείᾳ, πιεζόμενη ἀπό τή σλαβική πλημμύρα, τήν ἐποχή τοῦ Κωνσταντίνου Κοπρώνουμου, ἀποσύρθηκε στίς ὄρεινές παράκτιες περιοχές. Ἡ πρώτη ἐκδοχή φαίνεται καί ἡ πιό πιθανή, παρά τό γεγονός ὅτι, μέ τό ἐπίπεδο τῶν σημερινῶν μας γνώσεων γιά τή μεσαιωνική Πελοπόννησο, εἶναι ἀκόμα πολύ δύσκολο νά διαμορφώσουμε γι' αὐτό τό θέμα ἀκριβῆ γνώμη.

Αὐτό πάλι τό ὄνομα «Τσακωνία» πού ὅπως καί νά τό κάνεις δέν ἀκούγεται σ' αὐτί γιά Ἑλληνικό, μέ ἀναγκά-